

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

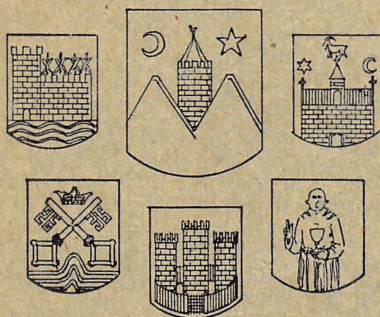
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

AARBOG 1951

NY RÆKKE . BIND 3
HEFTE 4

Medlemmer af Historisk Samfund

for Præstø amt, kan ved at indsende bestilling til samfundet samt porto 25 øre, erhverve efternævnte bøger, som derefter tilsendes fra H. Hagerups forlag pr. efterkrav:

- E. Kroman: *Skriftens historie i Danmark fra reformationen til nutiden* 4,50 (bogladepr. 6,00)
Holger Hjelholt: *Skriftprøver* . . . 6,80 (bogladepr. 5,50)
Nygaard: *Anvisning til at drive historisk-topografiske studier* 0,75
Chr. Axel Jensen: *Bibliografisk vejledning for historiske lokalsaml.* 0,75
Holger Hansen: *Om opbevaring og ordning af købstadsarkiver* . . . 0,75
Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning

Desuden kan De få „*Fortid og Nutid*“ til følgende reducerede pris (enkelte af de ældre hefter mangler dog):

- Fortid og Nutid 1914—1930, bd. I—VIII 4,80 kr. pr. bd.
” ” 1931—1942, bd. IX—XIV 6,80 kr. pr. bd.
” ” 1943—1948, bd. XV—XVII 8,00 kr. pr. bd.

„*Fortid og Nutid*“ kommer herefter med 2 store årlige hefter og fås ved abonnement gennem samfundet for favørprisen 6,00 kr. p. a.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1951

Ved den ifølge lovene foretagne skriftlige afstemning genvalgte de den 1. januar 1951 fratrædende bestyrelsesmedlemmer bankdirektør Jensen-Stevns, Store-Heddinge og pastor J. L. Frederiksen, Stege. I stedet for afd. kmhr. G. Toft valgtes adjunkt F. Michelsen, Næstved.

Bestyrelsen har herefter bestået af:

Arkitekt *C. J. Tidemand-Dal*, Næstved, formand, adjunkt *F. Michelsen*, sekretær, og bankdirektør *J. P. Jensen-Stevns*, Store-Heddinge, som udgør redaktionsudvalget, endvidere af sparekassekasserer *P. E. Andersen*, Næstved, kasserer, og af pastor *J. L. Frederiksen*, Stege, folketingsmand, gdr. *Kr. Kristensen*, Jeshøjgård pr. Næstved, lærer *Fr. H. Hellum*, Vordingborg, skolebestyrer *A. Rasmussen*, Glumsø, og real-skolebestyrer *B. Bojesen*, Fakse. Til revisorer genvalgte kontorchef *F. H. Høyrup*, Næstved, og amtsrevisor *S. Hansen*, Næstved.

Den 18. november 1951 havde Samfundet den sorg at miste sit mangeårige bestyrelsesmedlem fhv. borgmester, bankdirektør *J. P. Jensen-Stevns*.

Samfundet tæller den 1. marts 1952 362 egentlige medlemmer. Endvidere udveksles årbøger med 18 danske og 16 udenlandske historiske samfund o. l. og 7 udenlandske videnskabelige institutter, medens 5 danske institutter modtager årbøgerne gratis.

De fra disse institutter og historiske samfund modtagne publikationer deponeres til udlån i Næstved centralbibliotek, således at samfundets medlemmer kan låne dem her.

Medlemmerne opfordres til kraftigt at agitere for øget tilgang af medlemmer, så meget mere som samfundets medlemsantal er forholdsvis lavere end de øvrige amts samfunds.

Indmeldelse sker til formanden, arkitekt C. J. Tidemand-Dal, Næstved.

Regnskabet for 1950 balancerer med 5650,66 kr. og status viste en formue på 5834,11 kr. Udenfor regnskabet er bidrag til udgivelse af „Præstø Amts Skolehistorie til 1830“, med renter 5610,10 kr.

Den 29. september 1951 afholdtes udflugt til Nysø slot og park, hvor godsejer Holst fortalte om bygningens historie, dens ejere og særlig om Thorvaldsens ophold her som familien Stampes gæst.

Derefter besøgte Præstø kirke, som blev forevist og gennemgået af arkitekt Tidemand-Dal.

Herefter overværede medlemmerne den festlige afsløring af Gøngemonumentet i parken ved Frederiksminde, ved hvilken lejlighed professor Fabricius holdt foredrag om Gøngebevægelsen.

Samfundet modtager gerne artikler til årbøgerne, såvel fra vore medlemmer, som fra andre interesserede. Artiklerne må dog have en sådan karakter, at de kan interessere en større kreds. Forfatterhonoraret er 4 kr. pr. side.

Medlemskontingentet er 5 kr. p. a. Det erlægges ved indsendelse af den i årbogen indlagte giroblanket.

Medlemmerne kan for nedsat kontingent blive medlemmer af andre amtssamfund. De kan til nedsat pris erholde årsskriftet „Fra Nationalmuseets arbejdsmark“, ved gennem samfundet at indsende bestilling til Gyldendalske boghandel, København, og ved benyttelse af indlagte bestillingsseddel erholde værket „Den danske Bonde“ til nedsat pris.

16. april 1952.

C. J. Tidemand-Dal,
f. t. formand.

OVERDREVENE

Holger Munk.

GRÆSNINGEN var tidligere — ligesom nu — Nerven i alt Husdyrhold, ja endog under Datidens Driftsform af endnu mere afgørende Betydning, end den blev efter Kobbeldbrugets Indførelse og den forøgede Kornproduktion. — Fra tidligste Foraar til sent Efteraar var Græs og Løv Ene- eller saa godt som Enefoder for Gaardens Husdyr af stort og smaat fra Heste til Svin og Gæs. I Græsningstiden skulde de indhente, hvad der var sat til i Huld og Sundhed, og opbygge et Forraad til at staa kommende Vinters Kulde og Smalkost igennem. I bedste Tilfælde ventede dem et ringe Foder af Hø og Halm — i værste Tilfælde Tækkehalmen fra Udhustaget, — eller Sultedøden. Intet Under, at Græsningsretten af alt levende rundt om paa Gaardene mødtes som en Befrielse. — Et halvt Aar eller mere frem var Livet atter sikret, for hvad der var „overfødt“ — og en lang Sommer paa Fællede og Overdrev kunde atter bringe alt paa Fode.

God Græsning betød derfor Velstand for Byerne, — slet Græsning og ringe Høbund bød ofte paa Armod og haabløs Stræben for Bønderne. Vi ser det i Skovbyerne fra Vintersbølle og Kysten rundt over Kallehave, Mehrn og Allerslev Sogne, sammenholdt med deres Modsætninger: de skovløse Byer inde i Landet som Nørre Mehrn,

Neble og Skaverup. Besætningerne sultefødtes her Sommer som Vinter paa den tørre Fælle og det ringe Halm- og Høfoder. Ingen Skove at falde tilbage paa, ingen rig Græsning paa noget Overdrev.

Det var Overdrevenes Græsning, der afgav den store Foderreserve, naar Hjemmefoderet paa Tofter og Fælled var opbrugt. Skoven var Kongens, men Græsningsretten var Bøndernes iflg. gammel Hævd, en Ret, man vaagede nøje over baade Mand og By imellem, vel vidende, at denne var en af Grundpillerne i Tilværelsen som Fæstebonde. Opstod der Tvivl eller Tvist vedrørende Overdrevsandele, var det derfor et Anliggende, som Birkeetinget behandlede med den største Omhu, og det Syn og Skøn, der som Regel fulgte herpaa, maatte afgøres af 12 til 18 „gode Mand“.

Overdrevene gjorde Skel imellem Byerne, — men de samlede ogsaa Byerne i et stort Fællesskab. De var Ingenmandsland, — og de var samtidig alles Land. Ingen kendte sin Part, men alle vidste, hvor stor denne var — i Antal Høveder.

Overdrevene var ogsaa den vigtigste Part af den Kgl. Vildtbane, og denne havde 1718 følgende 8: 1. Stensved, 2. Ore, 3. Knudskov, 4. Stokket, 5. Tjernehoved, 6. Præstø, 7. Broskov, 8. Grumløse.

Stensved Overdrev.

Dette Overdrev var Sydsjællands største og omfattede Resterne af den Skov, der gennem Selvsaaning havde bevaret Livskraften i Aartusinder. Det var nu overvejende Bøgeskov „af store og gamle Træer“. Paa den lavere Jord fandtes en Del gamle Ege, men ellers var det Ellemoserne, der dominerede her. Underskoven var af Tjørn og Hassel, men den var meget forhugget, „da enhver tager i Flæng, ligesom enhver kommer først“, ligesom den naturligtvis ogsaa var meget afbidt af Kreaturerne. Der var ogsaa en Del Tørvemoser paa dette Fang, men de var alle paa denne Tid i „slet Stand“, da de stod under Vand,

og saavel Tørveskæret som Gærdselshugsten hørte — ligesom selve Skoven — Kongen til.

Overdrevet strakte sig fra Peiters Nymark og Græsbjerg Marker i Vest til Viemose Hestehave i Øst eller sine fulde 2 Mil. Bredden var betydelig mindre, idet denne maa regnes fra Bakkebølle—Vestenbæk Markerne eller noget nær midtvejs mellem Bakkebølle Gade og Kallehave Landevejen i Syd til „Ørslev- og Egesborg Sogns Hestehaver i Nord“ og i den østre Del fra Langebæk Bys Marker i Syd og til Mehrn Hestehave i Nord. — Ved et langt, skovløst Stræde fra „Stensby Nørre-Mark og til Skovhuse Søndre Vænge“ var Overdrevet delt i Vester-Skoven og Øster-Skoven.

Terrainet var meget bakket og fuldt af Mosedrag og mindre Søer. Tre Møllebække havde herfra deres Udspring, og her paa Vesterskoven laa Sydsjællands højeste Bakkedrag, Kulsbjergene, der naaede en Højde af 107 m.

Der var saaledes nok af store og gode Vandstader til Kreaturerne, hvordan Sommeren saa blev, og tilmed nogenlunde ligelig fordelt. Paa Vester-Skoven var det største Vandstade Kulsøen, der med sin højeste Vandst^{and} dækkede henved 30 Tdr. Land, og som havde sit Afløb til Hulemose Sø. Desuden laa her Kause-Mosen med Afløb til Stensby Mølløsø, Tranemosen ved Ørslev-Græsbjergsiden og Langemosen under Kulsbjergene samt flere andre Moser. Paa Øster-Skoven var Langebæk Mølle-Sø den betydeligste Vandsamling.

„Der gaar adskillige og mange Veje igennem dette Overdrev, fornemlig Landevejen fra Vordingborg til Kallehave Færge, ligeledes fra Langebæk og Stensby til Mehrn og endelig har enhver By sin Vej, nogle en 2—3 Veje til Købstaden.“

Til dette store og herlige Overdrev var mange Part-havere. Først og fremmest da Hans Majst. Rytterbønder i hele det store Kallehave Sogn, en god Del af Rytterbønderne i Vordingborg, Ørslev, Øster-Egesborg og Mehrn Sogne og endelig „Vordingborg og Nyraad Købstads Ind-

vaanere, som efter nogle gamle, men ikke fornyede Privilegier fra Kong Eriks Tid havde tilegnet sig Anpart udi Græsgangen paa det hele Fang indtil Balle By, som er 2 Mil fra Vordingborg.“

Summeret op Fanget rundt bliver det til 22 Landsbyer og 16 Enkeltgaarde og Møller foruden Vordingborg og Nyraads Indvaanere, der fra „Kong Eriks Tid“ — Sommer efter Sommer — havde faaet født deres Besætninger — stort som smaat — paa dette udstrakte Overdrev.

Med ret stor Sikkerhed kan vi nemlig angive Antal og Art af de Dyr, der Sommer efter Sommer har græsset her, idet vi for visse Aar kender samtlige Besætninger paa de Ryttergaarde, som havde Græsningsretten. Lægger vi til disse Tal de 250 „fulde Høveder“, som Nyraad og Vordingborg Beboere havde Krav paa at faa født, samt regner 1 Ko og 2 Faar for hveranden Husmand i de 22 Byer, hvor der fandtes henimod 150 Huse, kommer det samlede Antal Dyr op omkring 9—10,000 Stykker. Hvis vi regner med, at Tofter og Fælleder hjemme ved Byerne, med det eenaarige eller kortvarige Græsleje, hurtigt blev gnavet ned, er der stor Sandsynlighed for, at der paa visse Tider af Sommeren har været omkring det angivne Antal Husdyr paa Stensved Overdrev, og at det havde været saaledes i Aarhundreder og skulde fortsættes Ryttergodstiden ud.

Den, der har Fantasi nok, og som er stedkendt paa den skildrede Egn, indbydes til i Tankerne at gaa med op paa Kulsbjerget den Sommerdag i Juni 1739 (mellem 11. og 18. Juni), da det ganske Fang openses, for herfra at overvære det maleriske, farverige Skuespil, da Fangsmændene driver den store Horde af vrinskende, brølende og brægende Dyr sammen for under Fangsfogedens Ledelse, (det var dette Aar Peder Smed fra Rødstofte), gennem Kvægmærker og andre Genkendelsestegn at konstatere, om nogen — og hvem der havde overskredet sin Andel. Mindre muntert eller koloristisk bliver Billedet hel-

ler ikke, naar Fangsmændene, (efter det vi kender fra Broskov Overdrev, kan der have været flere Hundrede Ryttere og lige saa mange Gangbud), efter endt Tælling eller maaske snarere efter at Dyrene er foldet, samles omkring Fangsfogedens Øltønder. — Hvor mange der dette Aar maatte bøde for et eller andet Forhold, som kom frem ved Enningen, ved vi ikke, men kun, at der endnu den 18. Juni stod følgende uafhængede optagne Dyr hos Jacob Olsen i Skovhuse: „et skimlet Hors, 7 Aar, 1 sort stjernet Hoppe og en brunblisset do. med Føl, 1 graa-

blisset Hosplag, 1 sort Hors brændt med I. O. S., 1 brun Hestplag, 1 blakket do., 1 rød Hors med Føl, 1 sort Hors, 1 brun Hestplag, 1 gammel skimlet Hest, 1 sort Hors 4 Aar, 1 do., 1 sort Hestplag, 1 sort blisset Hoppe med Føl, 1 sort og 1 rød Hest.“

Men søger Øjet fra det myldrende Liv paa Fanget længere ud, vil det i Rydningerne mellem Overdrevet og Strandskovene skimte Bønderbyernes indhegnede Kornvange, de hvidstrøgne Gaarde og Huse, et Kirketaarn hist og her, og langt ude i Vest Fløjene af Prins Jørgens Slot — samt selve Taarnet.

Hvor ofte søgte de unge af de Tider ikke herop paa Kulsbjergtet, naar de efter halve Dages Søgning stadig ikke havde fundet den Drift, hvori deres egne eller deres Madfaders Bester var, og som de var sendt op for at hente hjem til Høkørsel eller andet Arbejde. Eller Pigerne, der daglig maatte gaa paa Overdrevet for at malke, og de var mange, — kom der blot een fra hver Gaard, blev det omkr. 300, hvor langt havde de ikke at gaa med Malke-spanden paa Hovedet, naar f. Eks. Vintersbøllekøerne først fandtes ved Viemose Hestehave? — Der er fældet mangan Taare paa Stensved Fang, inden den rette Ko blev fundet, og inden man fik den til at lade ned, — og der er lyst en oprigtig Forbandelse af et godt Hjerte over de Bester, som stadig strøg af Sted over paa den anden Side af Kulsbjergene. Men der har ogsaa været Hjertebanken og glade Smil paa Stensved Fang, og mangan ung mødte her for første Gang ham eller hende, som skulde blive den rette, — men det hændte ogsaa, og endda ikke saa sjældent, at det vidtløftige Overdrev bød paa Lejlighed til det, som ikke vilde være sket nede i Byen, og naar da Pigen en 10—12 Maaneder senere stod aabenbart Skrifte hjemme i sin Sognekirke, kunde hun med Sandhed kun vidne: „Han kom til mig paa Stensved Skov, men jeg kendte ham ikke.“

Det var Festedage, naar Fanget om Efteraaret skulde „opennes“. Besterne kendte man vel nok paa Lød, Trav

og Manerer. Værre var det med Opdrættet, og her maatte Kvægmærkerne — Snit, Huller og Rifter i Ørerne, — og enhver havde Hævd paa sit, være Vidne.

Og saa laa Fanget hen Vinteren over til Vildtets Raadighed, — men af og til listede en Bondevogn fra en af Byerne sig op paa Overdrevet for at redde noget Brændevad til Bryggerskedel eller Bagerovn.

Knudskov Overdrev.

Dette Overdrev „strækker sig Øster og Vester fra Knudsbymarker til Hovedskoven, som er et Græsningskoppel under Wordingborg Slots Ladegaard, fuldkommen $\frac{1}{2}$ Mil i Længde.“ Der er Strand paa begge Sider, som indhegner uden Gærder, der kun behøves at sættes tværs over Halvøen, der er omk. $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej bred.

Der staar god Skov af store Ege- og Bøgetræer overalt paa dette Fang, ligesom Moserne er store og bevoksede med kraftige Elleskove; men Tørveskær er der ikke noget af. I hver sin Ende af Fanget findes der Hoved-Vandinger. Desuden findes der adskillige mindre Vandstader rundt om. Af Veje er der kun en, nemlig den, der fører til Hovedskoven.

„Kongen er ene Lodsejer, men Wordingborg og Nyraad Købstads Indvaanere er fra gammel Tid bevilget den halve Græsning tilligemed en Anpart Græsning paa et andet Sted, Ore Overdrev kaldet, for aarlig Afgift af 6 Tønder Rostock Øl“ — som i Midten af Aarhundredet afløstes med 18 Rd. i Penge, — „men den anden halve Græsgang tilkom og brugtes af Rytterbønderne i Knudsbymarker, som grænser derpaa med deres Marker og haver Fædrift fra Byen langs Stranden.“ Med „Wordingborg Indvaanere“, som havde 1 Mil til denne Græsgang, var der dog idelige Rivninger, og dette førte til, at man for Aaret 1725 indgik en Overenskomst, hvis Hovedpunkter var disse:

Der udsættes 800 Høveder, — beregnet over 3 Aar, — som er alt, hvad man skønner Overdrevet kan føde. For Høveder under 3 Aar sættes to lig et fuldvoksent Krea-

tur, — og Vordingborg Borgere har Ret til at besætte Halvparten af Græsgangen, medens Knudsbymændenes Faar indsættes uden Beregning. De Svin, som saavel Knudsby Bymænd som Vordingborg Borgere ejer, maa indsættes uden Hensyn til Tal eller Størrelse, men det kræver Bøde, om nogen — Borger eller Bonde — „tager noget fremmet Svin paa Græsning.“ Til at vogte Fanget mellem Ore og Knudskov antages en Vogter, som Fangsmændene betaler 4 Rd. aarlig. Knudsbymændene har Tilsyn med, at han vogter forsvarligt.

Men det ømme Punkt var Gærderne om Knudsby Kornmarker, som Bønderne vel skulde holde, men som uvane Kreaturer fra Fanget havde saa let ved at bryde ned, naar de vilde gaa paa Ufred i Kornet. De Optagelsespenge, som Bønderne herefter med Rette kunde kræve, var det, der trykkede Borgerne. Det blev derfor nu aftalt, at Knudsbyerne foruden solide Gærder for Kornet skulde holde en Vogter, og først efter at en Borger var advaret tvende Gange og Bevis ført, at hans Kvæg var uvant, kunde han idømmes Erstatningspligt. Endelig blev det aftalt, at naar Enning*) var aftalt af de tvende Parter, havde alle Ret og Pligt til at møde og deltage.

Ore Overdrev.

Dette Overdrev „strækker sig i Øster og Vester fra Vordingborg Færgegaard til Oreby som er $\frac{1}{2}$ Mil og tvers over i Sønder og Nør fra Stranden til Søe-Mose 1 Fjerdingsvej.“

Ogsaa paa dette Overdrev staar gammel Skov af Eg og Bøg, men „den er ganske forhugget“, ligesom de mange Ellemoser og Tjørnekrat er alt andet end fredet her, hvor de ligger i et Fællesskab blandt 6 Landsbyer: Stenbjerg, Oreby, Næs, Kastrup, Nedervindinge og Studby, — foruden den Anpart, Vordingborg og Nyraad Købstæder har.

*) Enning = Openning = Sammendrivning af de paa Græs indsatte Kreaturer.

„Ingen ved sin Jord, Tjørnehugst eller andet Brug, men Overdrevet er aldeles fælles.“ — De to største Vandinger er — paa hver sin Kant — „Galle-Maderne og Gieste-Sengen.“ Desuden er der nogle smaa, som f. Eks. „Søe-Mosen“, men da „samme overløbes af Stranden ved højt Vande“, har den ikke større Værdi for Kreaturerne.

Over Fanget „gaar Kirkevej og Byvej fra Oreby og Stenbjerg“. Hele Fanget er takseret til 200 Høveder, hvoraf Bønderne tilkommer de $\frac{2}{3}$ og Købstaden den $\frac{1}{3}$, men alle udsætter af Faar og Svin „saa meget de vil og uden nogen ved Tal“.

Stokket Overdrev.

Dette lille Overdrev laa paa Grænsen mellem de tre Sogne, Allerslev, Udby og Øster-Egesborg, idet det „strakte sig i Længden fra Stokket Led til Streds Bro, en Fjerdingsvej og tværs over i Sønder og Nør fra Raade Vænge til Skallerup Gierde, $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej“.

Der var Skov overalt, men den var meget tynd og forhugget, og da ingen „ved sin Grund“, bliver der taget i Flæng baade af Elle og Tjørne, og Tørvemoserne er ganske opskaarne. Der er rigeligt og godt Vand paa dette Overdrev, bl. a. i den fiskerige Bundløse Sø „hvis Afløb gaar til Lekkende Mølle.“ Endvidere kan nævnes „Gribs-Mose, Nye Lukke-Dam, Boe-Sø og Nestle Bjerg Mose.“

Landevejen fra Vordingborg til København gaar over dette Overdrev. Kongen er ene Lodsejer ved sine Rytterbønder i Ugledie, Lekkende og Skallerup, der „hver indsætter paa Overdrevet efter Hartkorn, nemlig 1 Høved for $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn foruden de Smaakreaturer, de lyster“, og da de nævnte 3de Byers Hartkorn udgør 212 Tdr., kan der altsaa ventes udsat omk. 140 fulde Høveder foruden Faar, Svin og Gæs.

Tjørnehoved Overdrev.

Tjørnehoved Overdrev laa i et med Smidstrup Overdrev og bredte sig omkring den store Rævsholms Mose fra

Nebøllegaarde „i Sønder til Smidstrup Bys Marker i Nør“.

Rytterbønderne i Nørre Skovhuse, Ambek, Egebjerg og Smidstrup Nord for Mosen og Kragevig, Nebøllegaard, Skalsby, Giederød, Rekkende, Tjørnehoved og Allerslevs Bønder Syd for Daldraget, havde alle Græsningsret paa nævnte Overdrev. Men da den største og bedste Part af Overdrevet laa sønden for Mosen, havde Allerslev Mænd omk. 1703—4 søgt at dele Fanget ved et Gærde over nævnte Mose. Dette var igen blevet nedbrudt af Smidstrupfolkene, der ikke vilde finde sig i Indgreb i deres gamle Rettigheder, saa meget mindre som deres „Fællad kun var ringe af Græsgang og Begreb“. Og fortsat drev Kvæg og Bester rundt paa det store Fang, saa de Smidstrup Drengene maatte ofte helt til Nebøllegaarde for at drive deres Køer til Rævs-holms Mose, hvor Byens Piger og Koner saa gik ned for at malke dem. Omvendt var det ikke sjældent, at Allerslev Karle maatte opsøge deres Bester ovre paa Smidstrup Overdrevet.

Fangets bedste Vandstade var Kastedammen ved Tjørnehoved, som Kvæg og Bester Nord som Syd fra i tørre Somre daglig søgte til, ligesom det ogsaa hændte, at man saa langt borte som fra Nørre Skovhuse maatte hente Vand her med Heste og Vogn „til Hus og Brug“, naar Byens Brønde hjemme løb tørre.

Fra Jungshoved Byerne førte en Vej over Rævhølm's Mose og til Tjørnehoved. Den blev meget brugt ogsaa som Møllevej, og medens Else Parsberg (1665—79) boede paa Jungshoved Slot, var det almindeligt, at hun kørte denne Vej med sin Skovning af Favned.

Det ses ogsaa af et Tingsvidne fra 1716, at man i Ellen Parsbergs Tid havde kørt Plovene fra Jungshoved og „udi Kastedam“, for at de ikke skulde falde i Staver i tørre Somre.

Paa Fanget gik baade Bæster, Kvæg, Faar og Svin, og der var mange og lange Gærder at lukke for at skærme de paagrænsende Byers Kornmarker, — og alle lukkede i Fællig — ogsaa Kragevig Mænd, som ikke grænsede til

Overdrevet, men som havde deres Fædrift og Malkegange, — saa der var lang Vej for de Kragevig Piger, før de kom til Malkepladsen ved Strengsholm.

Ved Openning skete det dog — det var vist Allersleverne, der fandt paa det —, at man tilbageholdt Kragivg-Kvæget og diskuterede, om der ikke skulde gives Optagelsespenge, men det endte dog altid med, at Kragevigerne fik deres Dyr ud uden „videre Paaanke“. — Men i 1718 kom det dog alligevel saa vidt, at Kragevigmændene følte sig saa generet paa Fanget af de andre Fangsmænd, at de lod dem alle indstævne for Tinget for gennem Vidneførsel at hævde deres fulde Græsningsret paa Tjørnehoved Fang, og da Spørgsmaalet om Rettigheder paa dette store og indviklede Fang nu engang var rejst, lod Regimentsskriver Hans Madsen ogsaa Rytterbønderne fra Jungshoved-Siden indkalde for at faa det hele afgjort paa een Gang — og da navnlig, om det saa ofte diskuterede Hegn i Rævholms Mose var lovmedholdigt.

Men af de indvarslede 20 Vidner af begge Køn, hvoraf flere huskede 60 Aar tilbage — ja, en enkelt endog 80 Aar — faar man det samme Billede, at Fangene altid har ligget sammen uden Tvistigheder og Paaanke, og at Kragevigmændene ligeledes altid har haft samme Rettigheder til Græsningen som alle de andre. — Det er, som Tinghuset paa Jungshoved fyldes med Ungdom — skønt Fler-tallet af Vidnerne nu er Inderster paa Aftægt og Oldinge-Alderen nær, — idet de alle lever i Minderne fra deres Ungdomstid, mindes om, da de som Drengene rendte Fanget rundt for at drive Kvæget til Malkepladserne, om dengang da de var med ved Openningen, eller da de som Piger derhjemme i Kragevig gik syngende gennem Gederød Kornmarker til Malkning paa Strengsholm. — De mindes ogsaa deres Madfader og Madmoder fra den første ov — for fleres Vedkommende eneste Plads — en enkelt havde da tjent „henad en 16 Aars Tid“ i sin — og gamle Bønderfolk, der var døde engang i Midten af forrige Aarhundrede, og som havde deres Ungdom sidst i 15-Tallet,

staar lyslevende for mange i Tinghuset hin Torsdag den 7. Juli 1718.

Da alle Vidneudsagn som sagt gav Kragevigbønderne Medhold, beholder de deres Rettigheder fra Alders Tid, og da man omkring Midten af Aarhundredet enes om at dele Fanget, faar Jungshoved-Byerne alt, hvad der ligger Nord for Mosen, medens selve Tjørnehoved Fang deles saaledes: Allerslev og Ammindrup faar een Part, Tjørnehoved og Rekkende een Part, Giederød, Nebølle og Kragevig een Part. Disse Andele lader de paagældende Bønder straks indhegne, og de begynder at pløje dem op — til Kornmarker — og hermed slutter Tjørnehoved Overdrevs Historie.

Ude paa Jungshoved laa der før Ryttergodstiden ogsaa en Del Overdrevsjord, men efter at Hans Majst. Kongen blev ene Lodsejer, delte Bønderne dem byvis imellem sig, og i Ryttergodstiden kan der derfor ikke tales om fælles Overdrev.

Præstø Overdrev.

Præstø Overdrev „strækker sig fra Præstø til Ole Hansens Kro eller Eve Bro i Sønder og Nør og over tvers i Øster og Vester fra Hollænderskoven og til den gamle Eve og kan være 1½ Fjerdingsvej i Omkreds“.

Som paa alle andre Overdrev har der ogsaa her „været Skov i Mængde“ og da navnlig Egeskov, hvoraf endnu nogle staar tilbage, men med Underskov og Tjørnekrat var det meget smaat bevendt.

Paa de to Overdrev findes 4 Hovedvandinger foruden den „gamle Eve, som gaar ved Siden af Overdrevet og bestaar næsten Dels af Strandvand, som gaar ind under Eve Bro.“

Landevejen fra Vordingborg og Præstø til København gaar gennem Overdrevet, ligesom der fører Kirkevej fra Oregaard til Beldringe Kirke.

Som altid er Skoven eller de faa Egetræer, der er igen, Kongens, men Græsningen „er overladt til Præstø

Bys Indvaanere mod en aarlig Afgift af 2 Td. Rostocker Øl eller 7 Rd. 2 Mk. i Penge, som betales til Nysø, tilligemed Faxinge By, som i Græsgangen participerer. Præstø By ligger ved Overdrevet, men Faxinge Bys Marker støder derpaa“. — „Ingen ved sin Jord“ — hverken Borger eller Bonde, og heller ikke, hvormeget de hver især er berettiget til at indsætte. Dette Forhold skal være kommet af, at Præstø By „i de ældste Tider“ skal have afstaaet nogle Jorder, som de ikke „magtede at drive“, til Faxinge By og til Oregaard. Hermed fulgte Græsningsret paa Overdrevet mod, at Præstø Kvæget maatte gaa fra Græsgangen og ind i Faxinge Hestehave, „saa at begge Byers Qvæg gik Kløff imod Kløff“ baade paa Overdrevet og i Faxinge Fang.“ Oregaard maatte betale sin Andel paa Overdrevet med at holde Tyr for Præstø-Kvæget. Men da Faxinge Bønder ikke skattede af nævnte Overdrev, maatte de endvidere „for hvert 3. Aars Græsning, (som de havde paa Overdrevet), give Præstø alle Aar til Vederlag fri Græsning i alle deres Marker saavel af første Grøde som Eftergræs, og for at Vederlaget kunde blive tilstrækkeligt, laa Faxinge Hestehave hvert 3die Aar til Hjælp med fælles Græs“.

Broskov Overdrev.

Broskov Overdrev „strækker sig fra Melte Skov til Smidstrup Enghave i Sønder og Nør, som er en Fjerdingvej, og fra Nørre Skov til den gamle Eve Bro eller $\frac{1}{4}$ Fjerdingvej“.

Kun de to Byer, Baarse og Broskov, har Græsningsret her, og da Broskov ligger i Overdrevet, og Baarse har sine Marker paagrænsende, er Fædriften saa lige til. — Der er imidlertid flere Ejere til dette Fang. Først Hans Majst. Kongen gennem sine Rytterbønder, dernæst Nysø Herskab paa Broskov-Bøndernes Vegne, og endelig Ejeren af Baarse Kirke paa Præstegaardens og Menslagaardens Vegne. Men Skoven, som særlig i den søndre Del af Overdrevet ved Melte Skov var kraftig Bøgeskov i god Stand,

var Kongens alene. Der fandtes ingen Egeskov paa dette Overdrev og heller ikke nogen Tørvemoser, men Underskov af Elle og Tjørne stod overalt og blev af Baarse-Bønderne brugt til Overdrevets Indhegning. Broskov-Mændene havde derimod kun Ret til Græsning og ikke til Gierdselhugst.

Der udsattes et Hoved for hver Tønde Hartkorn, „men om nogen vil udsætte smaa Kreaturer, skal samme decorteres paa de fulde Hoveder, nemlig 5 Faar for et Hoved og lige saa mange Svin for et Hoved. Gies indsættes ikke uden af Broskov Mænd, som hver maa have 2 Stk. paa Græs uden derfor i deres Andel at qvittere.“ — Broskov By tilkom ialt kun 9 Hoveders Græsning. — —

Der findes kun een Hovedvanding paa de to Overdrev, og den maa tilmed jævnlig renses, men paa den nordlige Del er en Kilde, som altid holder Vand. — „Aaer eller Søer findes ingen, men den saakaldte Even gaar op ved Siden og er blandet med Strandvand...“

Fra Baarse gaar en Vej over Overdrevet gennem Broskov By og derfra til Københavnslandevejen lige norden for Even Bro ved Tappernøje Kro.

Baarse Mænd var saa godt som eneraadende paa dette Fang, men da de ogsaa var mange, kunde der let nok alligevel opstaa Tvist og Strid, hvad f. Eks. Tingbogen for 1724 viser. — Peder Bentsen havde dette Aar Havre paa Ugleøestykkerne ved Melte Skov i Baarse Mellemmark, og ret før Høsten var Præstens Mensalbonde Mads Ibsens Hillebester en Nat kommet paa Ufred fra Fanget og ind i Havren, som de delvis havde nedtraadt og dels opædt. — Mod de førte Vidner kunde Mads Ibsen naturligtvis ikke nægte at være Bod skyldig, — lovede ogsaa Betaling, men udsatte den stadig, saa Peder Bentsen hen i November atter maatte til Tinge for at faa Dom i Sagen. — —

Grumløse Overdrev.

Grumløse Overdrev laa baade i Udby og i Beldringe Sogne, idet det „strakte sig fra Grumløse By og til Risby

Skov, som er henved en Fjerdingsvej og fra Hadstrup By, og til Grumløse Mose i Vester og Øster, som er ca. $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej.“

Der er ogsaa her Skov overalt, dog mest paa Grumløse Bys Andel, hvor der staar stor Bøgeskov med Under-skov af Elle og Tjørne, „som hver By indbyrdes bruger og tager i Flæng“.

Der er to Hovedvandinger — en ved hver By — men Søer og Bække er der ingen af, og kun en enkelt Landevej — fra Grumløse og til Hadstrup — gaar over Fanget.

Kongen er Eneejer, og Fanget bruges af Rytterbønderne i Grumløse og Hadstrup Byer, som begge ligger i Overdrevet. Enhver i Byerne „ved sin Grund og Tjørnehugst“, men Byerne imellem er alting fælles.

Grumløse Bymænd indsætter hver 12 Høveder og Hadstrupperne hver 6 Høveder, hvilket tilsammen giver 204 Høveder. Men Smaakreaturer som Faar og Svin maa ingen af Parterne sætte ind.

Overdrevstiden, da den Driftsform raadede, der byggede paa de fælles Græsgange, gik med Ryttergodsernes Oprettelse ind i den sidste Fase for i Slutningen af denne at ebbe ud sammen med Udskiftningen Byerne imellem, og for endelig med den fuldstændige Udskiftning ved Aarhundredets Slutning at forsvinde. Landskabeligt skiftede Egnen, der her omtales, Karakter. Søer og Moser svandt ved Udgravning. Smaaskove, Trægrupper og enligstaaende frugtbærende Træer samt Kratholme blev ryddet, og Bebyggelsen bredte sig ud fra Byerne, saa det Reservat, Overdrevene her i Kongens Vildtbane gennem Aarhundreder havde været for Fauna og Flora, opløstes. Et Tidehverv i Landets Struktur!

Kildemateriale:

Wordingborg Rytterdistrikts Jordebogsregnskaber 1718—1774. — (Rigsarkivet).

Jungshoved Birks Tingbog 1714—1721 (Landsarkivet).

Hammer, Baarse og Jungshoved Birks Tingbøger 1721—1774. (Landsarkivet).

Overskatteraadets Dokumenter 1768. (Rigsarkivet).

ORNEBJERGHINGSTEN

Af Holger Munk.

HESTEN har gennem alle Tider staaet Bonden nærmere end nogen af hans andre Husdyr. Den har været hans Arbejdsfælle, hvis Liv og Trivsel i større eller ringere Grad var en Betingelse for saavel hans som hans Hjems Velfærd. Dens Historie bliver derfor en Del af Bondens Historie, som den hverken kan eller bør skilles ud fra.

Dette Forhold gælder ikke mindst for Sydsjælland, hvor Hesten siden Stutteriernes og Ryttergodsernes Aarhundreder har gennemløbet en Udvikling fra Landrace til Frederiksborgrace, som paa sin Vis er noget nær uden Sidestykke i den Landbrugs- og Kulturhistorie, vi nu kender i Detailler.

Det er bemærkelsesværdigt, at saa begrænset en Landsdel har været i Stand til at præge Hestens Udvikling i saa høj Grad, som sket er. Forklaringen maa dog søges i Sydsjællændernes Sans for Heste, en Interesse, der kan tænkes opstaaet og næret gennem Generationers Omgang med og Iagttagelse af de kongelige Stodheste i Stutterierne ved Vordingborg og Lekkende samt paa Jungshoved. Det var Bønderne, der i 16-Tallene efter Tur maatte møde og skære Hakkelse, køre Gødning og strigle Stutterihestene. Staldvagterne og Opsynet med Stoddene Sommeren over, efter at Beskelerne var slaaet til Hopperne, var ogsaa rekruteret blandt de unge Bønderkarle,

der senere, naar de fik Gaarde, tog Viden og Indsigt med sig.

Selv om det var en forældet Hesterace af en Størrelse og Skønhed, som Bønderne vel hverken havde Interesse i eller Mulighed for at stile hen imod hjemme i deres egen Avl med de smaa Landrace-Heste, saa bundfældedes der alligevel trods Krige og Armod en Forestilling om Hestavl, der senere i 17-Tallene, da Rytterhestene dominerede Billedet, fik fornyet Næring, uden at det selvsagt nu flere hundrede Aar efter lader sig præcisere, hvor stor Interes- sen for eller Kundskaben om Heste var hos den Rytter, der efter sin Tjenestetid fik Gaard i en af Distriktets Byer.

Men givet er det, at Bønderne paa Wordingborg Di- strikt gennem „Stutteri-Aarhundrederne“ havde Lejlighed til at se de fleste af Europas Hesteracer passere Revu ved Til- og Afgang fra Stutterierne, ligesom de jævnlig i Ryttergodstiden saa et Hesteslag, der var væsentlig større og mere udviklet end deres eget.

Det var dog først med Selvejertiden, at Udviklingen tog Fart. Fra 1800 og til omkr. 1850 laa Tyngdepunktet for Avlsarbejdet paa Herregaardene, der i flere Tilfælde endog havde Avl af Heste, der fortjente Benævnelsen af Stutteri, men fra Midten af Aarhundredet gled denne Udvikling fra de store Gaarde og over paa Bønderne, der med Ornebjergingsten faar en Hestetype, der tiltaler Sydsjællænderne i saa høj Grad, at den skulde blive den dominerende i denne Landsdel Resten af Aarhundredet.

*

At sætte Afkom i Verden er som at kaste Sten i Vand, og det gælder „Fæ som Folk“, thi Ringene kan i begge Tilfælde brede sig i videre Kredse, saa det med Tiden vil være vanskeligt at se, hvorfra de er kommet, hvor „Ste- nen“ er blevet kastet.

En saadan „Sten“ blev kastet i Foraaret 1850, da Bæver 8 som Landstodhingst blev flyttet til Rosenfeldt ved Vordingborg, hvor den gennem Blodsblanding med den stedlige Hestestamme gennem sine Descendenter Aar-

hundredet ud skulde blive den førende i Sydsjælland, hvis „Ringe“ skulde sætte varige Spor op i Midtsjælland med Udløbere til Nordsjælland og Bornholm, hvorved den blev en af de betydende Faktorer i den Mosaik, der hedder: Frederiksborghesten.

Bæver 8 var født paa Frederiksborg Stutteri i 1835 og det sidste ædle Skud paa den gamle, berømmelige røde Stamme fra Hestehaven og Dyrehaven med Jagthorns- eller Hjortetaks-Brændet (Takker-Stoddet). — I 12 Led kunde dens Anetavle føres tilbage i lige Hankønslinie til den sorte spanske Hingst „Superb“, f. 1683, der netop ved at avle rødt i Stoddet regnes for Stammens Grundlægger. Det er derfor rimeligt at regne Bæver 8 som den, der fæstnede den røde Lød i Sydsjælland. Dens Moder var ganske vist en blankbrun, engelsk Jagthoppe, mærket H i Fanestoddet og f. 1821, og dens Afkom, som vi nu kender, var ganske vist ogsaa brunt i de første Led, men senere slog den røde Farve igennem ved Indavl, og herefter blev den herskende.

Bæver 8 beskrives saaledes: „En lille, ret ædel, men noget lang og ikke dyb Hingst“. — Dens Fader, „den røde Bæver“, var Hovedstodhingst fra 1826 til 1835 og beskrives saaledes: „Ædel Stutterirace, Hovedet forholds- mæssigt med noget smaa Øjne og velstillede Ører, noget kort og bred, men velrejst Hals, bred Bringe, flade og fastliggende Bove, lidt tilrundet Manke, Ryggen falder noget, Krydset lige og meget kraftfuldt, Kroppen stærk og velsluttet. Benene overmaade stærke og særdeles velstillede. Bevægelsen lige og kraftfuld, 10 Kv. 1 Tm.“

Bæver 8 var først Stodhingst paa Stutteriet, men kom herfra ud som Landstodhingst. Fra denne Tid kender vi nu flere betydelige Sønner, bl. a. Bæver I paa Løvenborg, f. 1843 paa Stutteriet (Bh. S. 119), Bæveren paa Wedelsborg, f. 1844, og Uvelse-Hingsten, f. 1846. — Nu var den saa kommet til Rosenfeldt (1850), der, efter at General, Kammerherre Oxholm var blevet Ejer (i 1844), var anset for sine Heste, den „bekendte Rosenfeldtstamme“, hvis

„Heste ved Stranden“.

Maleren Otto Bache har med dette Billede givet os et Portræt af Heste paa Knudshoved i Sommeren 1892, hvorfor det har sin særlige Værdi som Illustration til denne Afhandling. — Maleriet hænger nu i Snapstinget paa Christiansborg.

Blod dels kunde føres tilbage til Landracen og dels til Hertugen af Augustenborgs Stalde og her igen til Fuldblodshingsten „Goliath“, der var født i England i 1826.

Vi ved ikke nu, hvor meget dette „Augustenborgblod“ har været i Kurs blandt Bønderne i Omegnen. Det har rimeligvis først og fremmest været selve Godset, der har besat de vidtstrakte Græsgange paa Knudshoved og i Barnemosen med dette Afkom, men derimod ved vi med Sikkerhed, at Gaardmand Anders Hansen i Ornebjerg paa den Gaard, der nu hedder Kildevang, havde en lille, mørkebrun Hoppe af denne Stamme, og ydermere, at han „holdt den til“ Bæver 8, og at den i 1851 gav ham den senere saa navnkundige „Ornebjerghingst“. —

Ornebjerghingsten.

Naar man sammenligner de mange Gange, denne

Hingst er nævnt i samtlige Stambøger lige fra 1885 op til de anførte Registerstambøger, et Spand paa over et halvt Hundrede Aar, og saa det lidet eller intet, der er anført eller oplyst om denne Hingst baade her og i andre hippologiske Værker og Skrifter, maa det beklages, at ingen, medens Tid var, har fundet Anledning til at indhente det forsømte ved at indsamle og nedskrive Hingstens Data og andre Oplysninger, som altid vil have den store Værdi i Efterslægtstavlen. For det maa jo staa uimodsagt, at „Ornebjerghingsten“ er den første Hingst med sydsjællandsk Landraceblod af det helt store Format for sin Tid, og at den ved sin ret enestaaende Avlssikkerhed formaaede at præge sit Afkom Generationer fremover, hvorved den netop fik sin store Betydning for Fæstelse af den Frederiksborghestetype i Sydsjælland, som rammende og dækkende kunde kaldes: Vordingborghesten.

De Fakta, som det nu ca. 100 Aar efter dens Fødsel har været muligt at samle, er — som delvis nævnt — følgende:

„Ornebjerghingsten“ er født i 1851 paa Gaarden „Kildevang“ i Ornebjerg. Dens Fader var „Bæver 8“, f. 1835 og Moderen en „lille, mørkebrun Hoppe med Augustenborgblod“. — „Ornebjerghingsten“ var mørkebrun, og efter hvad der kan huskes, anslaaes den til at have været omkr. 10 Kv. og 2—3 Tm. Dens Opdrætter var Gaardmand Anders Hansen, der beholdt Hingsten, til den grundet paa Alder maatte aflives. Det var enten i 1867 el 68. — Den eneste nulevende, der har set og oplevet Hingsten, er Gaardejer og Sognefoged Christen Christensen i Bakkebølle, der i Brev af 10. Dec. 1948 fortæller herom: — „Jeg kan huske, at Morfader (Anders Hansens Datter Kathrine var blevet gift med Sognefoged Peder Christensen i Bakkebølle) var ridende paa „Ornebjerghingsten“ ned hos os, og da han red hjem, sagde han til Mor, at det nu var sidste Gang, Hingsten kom til Bakkebølle. Jeg var med ude i Stalden, og Mor vilde lægge Hovedtøj paa den, for det havde hun gjort saa tit —“. Denne sidste „bevægede

Afsked, der gjorde saa stærkt Indtryk“ paa den lille Christen, at den endnu staar i levende Minde 80 Aar efter, fortæller ikke alene sit om den sydsjællandske Opdrætter Anders Hansen og hans Forhold til sin Hingst, men ogsaa om dennes Temperament og Brugbarhed. — Her rider han nu sin gamle, veltjente Hingst paa den sidste Afskedstur til Datteren i Bakkebølle, som saa ofte, medens hun var Pige hjemme i Ornebjerg, havde lagt Hovedtøj paa den, naar hun før eller efter „et Bed“ skulde trække den ud eller hjem fra Marken. — Den blev nemlig aldrig brugt til Arbejde for Plov eller andet Redskab mere end eet Bed ad Gangen. — Det var „Ornebjerghingsten“s sidste Rejse, og som sagt i 1867 eller 68.

Hestenavne.

Navnet „Ornebjerghingsten“ fortæller en Del om denne Hingst, som ikke maa overses, og det vil derfor være rimeligt samtidig at tage hele Heste-Navngivningen op til nærmere Behandling.

Bøndernes Heste i Sydsjælland havde i Midten af Aarhundredet ikke „personlige Navne“, og det gjaldt saavel Hingste som Hopper. I daglig Tale og Mand og Mand imellem kendetegnedes de ved deres Lød, Aftegn, ejendommeligt Bygningstræk eller særlige Temperament, f. Eks. den røde, den brune, den spejlede, den blissede, den snoppe, den sokkede, den studsørede, den tykke, den tynde, den musegraa o. l. Disse Navne gjaldt kun, saa længe Hingst eller Hoppe var et Nummer i den store Flok, men fra det af en Hingst fik Interesse for Bylaget eller Egnen, blev den af Folkemunde døbt med et Navn, som oftest taget efter den By, hvor den var født og opdrættet, evt. efter Gaarden, hvor den stod, evt. i særlige Tilfælde efter dens Ejer.

Som Eksempel herpaa kan nævnes: „Ornebjerghingsten“, „Gamle Sallerup“, „Uglediehingsten“, „Grumløsehingsten“, „Sneserehingsten“, „Karisehingsten“ o. m. a. Bøndergaardene havde i Almindelighed ikke Navne, og vi

kender derfor kun et Par Eksempler paa, at Gaarden har givet Hingsten Navn — og kun fra de store Gaarde: „Pedersgaardhingsten“, „Rosenfeldthestene“. Af Hingste, der af Befolkningen har faaet Navn efter Opdrætteren eller Ejeren, kendes ligeledes et Par Tilfælde: „Munken“, (St. 4. S. 56) brugt for Gdr. Rasmus Pedersen Munks „Robin 3“, f. 1882, og „Wassardhingsten“ for Godsejer Wasards „Robin 2“.

Disse Navne maa tages som Udtryk for den almene Dom, en Vurdering som Avlsdyr, om man vil, og som saadan en Anerkendelse. Der skulde nemlig en vis Aarrække til og et vist Format, førend Folkedommen — i dette Tilfælde Opdrætternes Dom — nedfældede sig i den bestemte Form: „Ornebjerghingsten“ og for Eftertiden, naar alt andet er udvisket, maa Navnet med den bestemte Form derfor staa som Fortidens Kaaring af en Hingst. Dette er et Faktum, som en Eftertids Dom ikke formaar at rokke ved. Det er nemlig sydsjællandsk Sprogbrug.

„Personlige“ Navne til Hingste kender vi nok fra denne Tid, men de er forbeholdt Stutterihingste eller indførte Yorkshire-Hingste. Vi ser dem ikke hos Landracen.

Først hen i 1870erne begynder Navngivning at tage Form ogsaa for Landracens Heste, særlig hvis disse har faaet Stutteri- eller Yorkshireblod i deres Anetavle. Hingstene faar i saa Fald Navn efter deres store Forbilleder, Stamholderne i Anerækken, altsaa Stutterinavne som: „Robin“, „Pascha“, „Bay-Chilton“ o. l., medens Hopperne faar de i Opdrætternes Øren saa velklingende Pigenavne som: Lotte, Lise, Gerda, Hella, Stella, Rosa, Thora, Meta, Emma, Bolette o. s. v.

Efter at Gaardmandsbørnene i 1870—80erne følgende Tidens Bevægelse havde været paa Højskole, bragte de Kendskab til Nordens Gudelære, Danmarks Historie og Litteratur og meget andet med hjem til Gaardene, og vi ser fra denne Tid Navne som: Odin, Brage, Thor, Hermod og lignende for Hingste, medens Navne som: Frigga, Freja, Flora, Virginie, Lyra, Juliane, Marie, Claudia og

Ofelia bliver anvendt for Hopper. Ja, endog latiniserede Navne som *Rosa nigra* kan vi støde paa.

Et sidste Træk i Navnegivningen begynder at vise sig i 1880erne for at blive almindeligt henimod Aarhundredets Slutning — og videre ind i næste. Det er Dobbeltnavnene, eller om man vil, Fornavn og Efternavn, f. Eks.: Lotte Munksgaard, Olga Svinninge, Alma Køng, Dora Grumløse, Donna Christianshøj, Thora Lundby, Bella Ornebjerg o. l., medens man i samme Tidsrum ser Hingstnavne som: Vigas Herlufsholm, Vigas Dalager, Pascha Krøjerup o. l. Ved dette Dobbeltnavn trækkes det „personlige“ endnu stærkere op, ved at Hestens Hjemsted sættes som Efternavn. Højden paa dette Omraade synes dog naaet i de Tilfælde, hvor Opdrætteren sætter sin Gaards Navn som Kendingsmærke paa, at det er hans Hestestamme.

Navnet „Ornebjerghingsten“, fortæller altsaa, at denne Hingst har været almindelig kendt uden for sin By, hvor den maa have virket i en længere Aarrække. Disse Oplysninger har vel ikke større Betydning i dette Tilfælde, hvor der findes saa mange andre Kilder, som viser det samme, men staar vi over for en Hingst fra denne Tid, som vi kender Navnet paa, har Baggrunden for Navnegivning sin store Værdi.

Der findes ikke noget Billede af Ornebjerghingsten, hvorimod vi har et samtidigt Litografi af dens berømte Søn, „Gamle Sallerup“, den eneste sydsjællandske Hingst, der er blevet tilkendt den meget ærefulde Kongepremie. Dette skete ved Landmandsforsamlingen i Viborg i 1875.

Derimod har Ornebjerghingsten efterladt sig en meget betydelig Descendentrække, som alene i de første 7 Led tæller 217 præmierede eller stambogsførte Efterkommere. Det vil saaledes ikke være muligt at skrive Frederiksborghestens Historie, — vor eneste nationale Hest af den lettere Race —, uden at Ornebjerghingsten heri maa indtage en meget fremtrædende Plads.

Ingen, der er født paa en Gaard i Sydsjælland i Slut-

ningen af 18-Tallenes Aarhundrede, og som mindes Dyrskuerne i Præstø, Næstved eller Vordingborg som deres Barndoms- eller Ungdomstids største Oplevelser i sin Slags, kan heller frigøre sig for de stærke Indtryk, som den meget betydelige Hestefremstilling har efterladt i Erindringerne, — og blandt disse dominerer Ornebjerghestene.

Kildehenvisninger og Forkortelser:

1. Munk Holger: Hesten i Sydsjælland gennem to Hundrede Aar fra 1700 til 1900. (Udgivet af det kgl. danske Landhusholdningsselskab paa det danske Forlag i November 1951).
2. Bh.: Jensen, J., Bornholms Hesteavl. Kbhv. 1891.
3. Reg.: De samvirkende danske Landboforeningers Register-Stambog over Heste af Frederiksborg-Racen og svært Halvblod.
4. St.: Samvirkende danske Landboforeningers Stambog over Heste af lettere Race. Kbhv. 1897—1918. 1—12.

BIDRAG TIL VINDBYHOLT KROS HISTORIE

Af Børge Green-Larsen.

NAAR Vindbyholt kro ikke er nævnt i Christian den Andens forordning om kroer af 1521, skyldes det sikkert, at den ikke kunne sidestilles med nævnte kroer fra den tid, men var et „bedested“ for rejsende i kongens tjeneste. For ikke at besvære købstæderne med udgifter til en sådan indkvartering, blev disse påført lensregnskaberne. Også på Tryggevælde og hos lensmanden i Vordingborg var der stort rykind i årenes løb af hoffolk, som blev beværtet og fik husly. Da Vindbyholt ligger midt imellem Tryggevælde og Vordingborg, var der brug for et „bedested“ her, og dette er sikkert oprindelsen til „Vindbyholt stald og gæstehus“, som det hed i 1595. Under dette navn lå gæstehuset, der må have været indrettet i en bondegård, nede i selve byen og hørte under Tryggevælde len.

Allerede dengang var stedet meget benyttet af fyrstelige personer og personalet fra de forskellige grene inden for hoffet. Pinsedag 1595 kom således den unge prins Christians jagtdrenge og fik mad og øl; dagen efter kom hans vildtskytter og blev beværtet; den 4. juli kom hertug Ulrik med sit følge på vej til Tyskland. Der kom ofte et større antal heste og vogne, og staldmesteren med sine folk var en hyppig gæst i Vindbyholt.

Den 18. august 1622 fik lensmanden på Tryggevælde besked på, at kroen skulle flyttes op til landevejen. Ifølge fortingningen i lensregnskaberne skulle „Kongens den nye gæstegård“ bestå af følgende: Et hus på 18 bindinger, hvor kongen skulle have sine gemakker; et hus på 26 bindinger til kromandens „losement“ og to huse på tilsammen 42 væggerum, det ene til kongens stald og det andet til laden.

Den 1. februar 1623 begyndte savskærererne at skære det egetræ, som skulle bruges til den nye gæstegård. Det foregik i en af kongens skove og varede til den 28. marts. I juli måned gik de i gang med at skære det til i de endelige mål på gæstegårdens grund. Fyrretræet var købt tilskåret i Køge. Midt under opførelsen kom Christian den Fjerde, enkedronning Sofie og prins Christian og holdt „koldt køkken“ dér; det var den 19. september. Maden var medbragt fra Tryggevælde.

Håndværkerne var først begyndt at bygge kongestuelængen, det østre hus. Enkedronning Sofie havde anmeldt, at hun ville spise dér med sit følge den 10. oktober. I sidste øjeblik blev „hommelighederne“ gjort i stand. En lokal snedker gjorde vindueskarmene færdige i gemakkerne. Ruderne måtte man undvære den dag. På kongens stald manglede der meget. Huset var rejst, og der var lagt tagsten på; men „lerklikkeren“ var ikke færdig med at „stavre, kline og lerslå“ væggene. En graver arbejdede i flere dage med at „fylde ud“, for at enkedronningens heste kunne stå der.

Ved årsskiftet manglede murermesteren at lægge tag på huset med de 26 bindinger. Der skulle opføres to dobbelte skorstene og en bageovn i denne bygning, og disse var ikke nævnt i fortingningen. I oktober 1624 var de færdige, og der var lagt tagsten på huset. Til dette arbejde var der gået følgende materialer: 6200 mursten, 5200 tagsten og 3000 kridtsten. Sidstnævnte var fra Højerup, hvor kongen havde en pram liggende og arbejdere beskæftiget med at hugge stenene ud.

Glarmesteren havde været færdig fra påske med vinduerne i kongens gemakker. Snedkeren havde lavet 16 vindueskarme til denne længe, med to „slagbuer“ til hver karm; d. v. s., at de nederste vinduer var til at lukke op i modsætning til de to øverste, som blev kaldt for „stilsandsvinduer“. Samtlige små ruder var af glas og blyindfattede, og til beskyttelse mod blæsten var disse beslået med seks tværjern til hver karm.. Der blev forøvrigt nogle måneder senere indmuret yderligere 10 vindueskarme i kongens gemakker.

Murermesterens arbejde havde på den nye gæstegård været at opmure kongestuelængen og de deri værende fem skillerum til fem gemakker, to dobbelte skorstene og to „hemmeligheder“, „samt gulvet at lægge med teglsten“. Begge gavlene i den nordre længe var ligeledes murede, samt gavlene i kromandens hus og begge gårdens portrum, (det øvrige var lerklinet); desuden skulle der lægges tagsten på alle fire huse. En brolægger lagde „stenbro“ i portene og i kongens stald samt gæstestalden; sidstnævnte var til 9 heste. Brolæggeren lagde desuden 9 favne „stenbro“, der var 3 favne i bredden, som var den bropart, der lå til kongens gæstegård.

Det var ikke nogen almindelig landevejskro, den nye gæstgiver, Christoffer Sack, blev præsenteret for, da han i december 1624 kom til Vindbyholt. Sammenlignet med den tids landbygninger var „Kongens den nye gæstegård“ stor. Tømremesteren, Hans Aamundsen, havde ved opførelsen benyttet loftsbjælker, som var 16 alen lange; det var gotlandske fyrrebjælker. Vægstolperne var henholdsvis 5 og 6 alen, spærrene 12 alen lange. Disse mål giver en højde fra fodstykke til tagryg på ca. 15 alen.

Med Christoffer Sack som kromand i Vindbyholt havde Christian den Fjerde sikkert fået den rette mand. Han havde tidligere været fourer hos kongen og var derfor kendt med de forberedelser, der skulle træffes, når der ventedes kongebesøg til en sådan gæstegård. Kromanden var selv med til at indrette sit eget „losement“,

som bestod af en forstue, den stue kromanden „holdt hus i“ og det kammer, „de lå udi“, samt køkken, bryggers og spisekammer. Af andre lokaliteter var der kromandens stald, arbejdsfolkenes kammer, svendkammeret (der lå vest for porten) drengesherberget, to gæstekamre og en „hemmelighed“. Der var kvist over kongens stald, hvor der kunne indføres hø til hestene. Christoffer Sack fik i 1625, da prins Christian opholdt sig dér, tilladelse til at lade grave en brønd og en kælder dér. Brønden skulle være to alen i bunden og mures op med kampesten til kanten.

I kromandens stue var der fem fag vinduer og i kammeret to fag; her var lagt lergulv. Kromanden skrev i et brev, at det var nødvendigt for vinterens skyld. Man må formode, at de fire ildsteder, som fandtes i kongens gemakker, var åbne kaminer; i hvert fald blev disse foret i bunden med mursten. Murermesteren kaldte det „skorstensfoder“. Kromanden blev først rigtig færdig med sit „losement“ i 1626, da skillerummene til forstuen blev klinet.

Nu begyndte gæstegårdens travleste tid med de mange fyrstebesøg. Her tog Christian den Fjerde ind, da han i 1625 var på vej til Tyskland for at deltage i Trediveårskrigen. Under hans fraværelse var fru Kirsten Munk flere gange på kroen tilligemed den udvalgte prins Christian. Her spiste hofmesterinden fru Karen Sehested sammen med Leonora Christine og tre andre af kongens børn i 1631, da de var på vej i anledning af enkedronning Sofies begravelse. Den flygtede svenske enkedronning, Maria Eleonora, opholdt sig flere gange her i 1640 og 1642 sammen med prins Christian og hans gemalinde fra Nykøbing slot. Og når Frederik den Tredie og dronning Sofie Amalie tog på svanejagt ved Jungshoved med deres store følge, gjorde de altid ophold i Vindbyholt.

Ifølge lensregnskabet var enkedronning Sofie 7 gange på gæstegården. Her er dato for 22 besøg af Christian den Fjerde. Hans søn, den udvalgte prins Christian, var i Vindbyholt 57 gange. Frederik den Tredie 21 gange

og dronning Sofie Amalie 14 gange. Her er navne på kongesønner og -døtre, kurprinser, hertuger og hertuginder fra Sachsen, Holsten, Lüneburg, Mecklenburg, Augustenborg, Braunschwig og Hessen. Danske adelsmænd og kvinder samt udenlandske gesandter.

Frederik den Anden og Christian den Fjerde var de sidste konger, som holdt residens på det gamle Vordingborg slot, og på deres rejser til hertugdømmerne benyttede de som regel vejen over Falster. Vindbyholt fik derfor ofte besøg af kongen. Alene i 1631 og 1632 besøgte Christian den Fjerde gæstegården 9 gange. Efter at Nykøbing slot i 1594 var blevet enkesæde, havde der forøvrigt været en livlig trafik ad Vordingborgvejen.

For egen regning drev kromanden almindeligt gæstgiveri. Hans gæster kender man ikke; men egnens herremænd, adelen, som var bosat på Møn, Lolland-Falster og i Sydsjælland, har på deres rejser til fester og herredage sikkert gjort ophold på kroen, der med sine bygninger i 1634 på ialt 118 bindinger lå som en oase ved den støvede alfarvej. Her var man vant til stort besøg, og her var et stort køkken til at tilberede de mange retter, som man brugte dengang. Således blev der for hertug Karl af Mecklenburg, som den 22. april 1643 spiste på kroen med sit følge, serveret 22 retter mad; hans tjenestefolk fik 12 retter. Der var i 1633—1634 blevet bygget to længer med stråtag bag ved den søndre længe; på henholdsvis 14 og 18 bindinger, hvoraf den ene var en fæhuslænge. Gæstegården fik således to gårdspladser.

Når kongefamilien rejste til Nykøbing slot med deres følge, blev bønderne beordret til at køre for det store personale. Man kørte over Valby, Hvidovre og Avedøre til Køge kro, som lå hvor Olsbækken passerer Køgevejen mellem Hundige og Mosede. Næste ophold var i Køge, og på Tryggevælde spiste kongefamilien til aften. Om morgenen kørte man videre til Vindbyholt, hvor det første måltid blev indtaget. De omkringboende bønder var så mødt op og holdt parat med deres vogne for at køre til Vor-

dingborg, som var næste station på ruten; men somme-tider kunne de slippe med at køre til Jungshoved.

Hele hoffet fulgte som regel med. Der var: hofmarskallen, hofmesterinden, kammerjunkere, edelknaber, herremænd og adelige jomfruer samt en høvedsmand og nogle drabanter. Af det kongelige personale var der: vinskænken, mundkokken, sølvpopen, hofmedicusen, sekretæren, lakajer, tjenere, opvartere og livknægte.

Kongens hoffourer tog allerede dagen før det i forvejen anmeldte kongebesøg til Vindbyholt gæstegård og ordnede det fornødne vedrørende opholdet. Der har sikkert været travlhed i gæstegården, når man ventede de fyrstelige gæster, og der er blevet slagtet, brygget og bagt. Til tider medførte kongens mundkok selv „koldt køkken“; men for det meste blev maden tilberedt dér, ligesom der var sørget for en kok til hjælp i køkkenet. Til taflet medgik som regel: ferske eller saltede oksefjerdinge og -tunger; røgede fårekroppe, flæskesider og svinerygge; fede gæs, lam og kalkunske haner, småhøns, ænder og duer samt fersk og saltet strandfisk. Der blev drukket rhinskvind, franskvin, rostockerøl samt hjemmebrygget dansk øl og mjød.

Den megen saltmad og brugen af mange krydderier krævede rigelig med væde til maden. Når de kongelige gæster opholdt sig på gæstegården om natten, brændte der store vokslys i gemakkerne og tællelys i staldene hele natten. Om morgenen blev der drukket fransk brændevin, og på rejsen blev der medtaget nogle tønder øl.

Der kom ofte enspændere, cancellibude og postdrengene til gæstegården, samt liggere, rejsekarle og jægere med deres drenge og hunde. Kongens rustvogne passerede til stadighed medbringende musketter og lunter eller den kongelige bagage. Christian den Fjerdes store forgyldte vogn var flere gange i Vindbyholt, når den af kongen var sendt for at afhente fyrstelige gæster.

I 1643 blev der sat skillerum op i den østre længe, således at der nu var 7 gemakker, og en snedker lavede 16

stole til brug for de fyrstelige gæster. Prins Christian og hans gemalinde, prinsesse Magdalene Sibylle, der ofte rejste frem og tilbage mellem Nykøbing og København, gjorde altid ophold i Vindbyholt. Når de kom fra Nykøbing, tog Prinsen ophold på gæstegården om natten.

Der var nu indrettet et sengkammer til ham, og samtlige gemakker var „omkringdraget“ med spånemåtter. Prinsessen rejste derimod videre til Tryggevælde, der ligeledes var kongefamiliens opholdssted for natten. Her havde de på 1. salen i hovedbygningen deres gemakker, som blev kaldt: kongens sal, dronningens sal, kongens sengkammer, dronningens sengkammer, sommerstuen og stuen ved søen.

Christoffer Sack døde i 1638. Samme år gav Christian den Fjerde, under et ophold i Kolding, Frantz Veiner kongebrev på kroen¹). Det blev imidlertid ikke til noget, og enken, Gertrud Sack, forblev på kroen, som hun fik kongebrev på den 16. nov. 1642²). I 1645 havde hun sin moder, Anne Andersdatter, boende hos sig, og da sønnen, Johan Christophersen Sack, var fraværende det år, var folkeholdet stort: 4 karle og 3 piger. Ved en skat på rente- og børnepenge i 1647 måtte Gertrud Sack svare skat af 900 rdl. på sin søns vegne og for 750 rdl., som hun havde arvet efter sin moder, der var død året forud. I 1648 fæstede hun „en liden bolig“ i Orup; det var en øde gård, som hørte under Tryggevælde. Foruden gæstegården havde hun i en del år drevet en halvgård i Akselhoved på godt 2½ td. hartkorn; men da gården den 17. maj 1650, tilligemed en del andet gods, blev mageskiftet af kronen til Christopher Lindenov på Lindersvold, skyndte hun sig at skille sig af med den til en af sine tjenestekarle på gæstegården, Jacob Ibsen. Hun har sikkert ikke kunnet tænke sig at blive fæster under en herregård.

Een gang om året fik Gertrud Sackis, som hun kaldtes, betaling af skriveren på Tryggevælde for sine udgifter vedrørende hoffolkenes ophold. Hendes mand, der

havde været fourer i 17 år, havde altid selv skrevet regnskabet, nu overtog sønnen det. Det var meningen, at han helt skulle overtage gæstegården, og den 30. dec. 1651 indhentede Gertrud Sack kongens samtykke dertil (Sjæll. tegn.). Ved fæstebrevets underskrivelse i 1653 på Tryggevælde betalte Johan Sack 80 rdl. i „fæstning“. (En god helgård kostede dengang 20—25 rdl. i stedsmål). Den 25. marts s. å. anmodede Sack om skattefrihed i lighed med andre kgl. gæstegårde. „Gæstegården har før været skattefri,“ skrev han, „men på grund af gårdens forfaldenhed i de tider blev den fæstet til en bondekarl, og kom derved med i skattemandtallet.“ (Christopher von Norden, der var gæstgiver i 1620, vedligeholdte ikke det gamle gæstehus, som derfor blev fæstet til Niels Tønnesen). På lensmandens anbefaling fik Sack en foreløbig skattefrihed fra 1. april 1653). „Gården ligger på alfar vej,“ skrev lensmanden, „og kromanden må tage imod de rejsende, både fremmede og indenlandske. Han holder et godt herberge, både for fyrstelige personer og andre“³).

Man får ligesom et pust fra de tunge dage i 1658, da svenskerne gik over isen, når man i disse gamle papirer læser, at rigsråderne Joachim Gjersdorff og Chresten Skeel samt den engelske gesandt, der var udsendt for at underhandle med svenskekongen, spiste til middag på kroen den 10. februar på deres slædefart mod Vordingborg. Krigen bragte også tunge byrder for beboerne på gæstegården. Kromanden skriver således i et brev om krigstiden: „Eftersom jeg fattige mand i denne besværlige fejdetid haver udstået megen stor tribulats og bestrængsel og af fjenden er blevet min bedste formue ganske frataget, hvilket er nok så bekendt“⁴). I et andet brev hører man, at hans kone, Anne Rasmusdatter, i 1659 nægtede at forlade kroen og måtte betale 300 rdl. „formedelst fjenden den udi brand ville have nedlagt“⁵).

Gæstegården var blandt det gods, som blev pantsat af Frederik den Tredie i 1659 for at skaffe penge til garnisonens ophold i hovedstaden. Oplysningerne om stedet

er derfor ikke mere så fuldstændige og må søges i Tryggevælde amtsregnskaber.

Efter krigen krævede opbygningen af flåden en del tømmer, derfor træffer man nu af og til kongens skibsfolk i Vindbyholt på vej til de store skove i Vordingborg len for at udsøge dette, samt kongens hjulmand og ladmageren fra tøjhuset. Desuden blev der på den tid sendt meget vildt ind til Københavns slot. Kongens falkoner kom også til gæstegården med falkene og stutmesteren med det „engelske“ eller det „gule“ stutteri, som bestod af 16—19 hopper. Gæstegårdens tilliggende gik dengang til broen ved Orupbækken, og vejen derfra og til kroen blev kaldt for „strædet“, hvor de rejsendes heste havde fri græsning på begge sider.

Da Christian den Femte blev Konge i 1670, søgte Johan Sack konfirmation på bevillingen. I sin ansøgning herom skriver han bl. a., at kroen blev bygget på Christian den Fjerdes tid, for at majestæten og andre fyrstelige personer, på rejse til og fra Nykøbing på Falster, kunne logere og spise dér. Indtil for få år siden havde der ikke været andre offentlige kroer og værtshuse end „Vindbyholt“ på vejen fra Køge til Vordingborg, men nu var der indrettet to i Fakse, hvilket skadede ham meget i hans næring⁶).

Johan Sack døde i 1675, og enken, Anne Rasmusdatter, blev samme år gift med Isak de Voss. I 1683 kom gæstegården under kronen igen; den havde i mange år hørt under Strandegaard, som Hans Pedersen Klein havde oprettet i 1662. Livgarden til hest fik standkvarter hos Voss i 1685; der blev indrettet to stalde til ordonnanshestene i baghusene. I en synsforretning fra samme år er gæstegårdens bygninger beskrevet ret udførlig. Der tales her om kongens stue, prinsens stue og prinsens sengkammer samt jomfrukammeret. Kongens stald var nu blevet delt i den østre og den vestre, som efter beskrivelsen må have været i den nordre længe⁷).

I 1681 havde kromanden byg i mellemmarken, rug

i vænget øst for gården (Vindbyholt vænge) og fæled i møllevænget; desuden hørte der en skov på 5 svins olden og 4 øxnes græsning til gæstegården. Kommissionen, der foretog landmålinger i anledning af den nye matrikel, boede samme år i 22 dage på gæstegården. I 1684 købte Isak de Voss Smedevængegaarden i Vindbyholt, som var en gård på godt 5 tdr. hartkorn⁸).

Efter Isak de Voss' død i 1691 ønskede enken at trække sig tilbage på grund af sin høje alder. Ejeren af Nysø gods, Laurits Lauritsen, som var interesseret i gæstegården, skrev til kongen samme år og forsikrede, at hvis han fik denne, skulle den nok blive holdt bedre vedlige⁹). Han fik dog ikke kroen, som den 20. feb. 1692 blev overdraget til Jacob Terkelsen på livstid, „kvit og fri“ for alle skatter, landgilde og arbejdspenge, imod at han på egen bekostning lod bygningerne reparere „og siden således ved god magt og lige holde, at Vi endog selv med vores hofstat dér kan logere så ofte vores rejse den vej falder, så og dér foruden at tillade vores livgarde til hest ubehindret at nyde fri standkvarter dér sammesteds herefter som tilforn“¹⁰).

Det var amtmand Adam Levin Knuth på Gisselfeld, der havde skaffet Terkelsen kroen. Den gamle gæstgiverske havde betinget sig, at den nye kromand skulle underholde hende. Hun taler i et brev om høj alderdom og skrøbelighed og skrev ligeledes: „Jeg må dog i min livstid have brødet. Stedet har, siden det blev bygget, været i vores familie, mand fra mand“¹¹). Hun døde kort efter, og der blev holdt skifte efter hende og manden i 1692.

De bygninger, som Terkelsen overtog, var baade store og forfaldne. Ganske vist var der foretaget reparationer i 1633, 1634, 1646 og 1652; men i den tid gæstegården var pantsat, havde det været sløjt med vedligeholdelsen. Isak de Voss var i 1687 blevet fritaget for alle skatter, ægt og arbejde, imod at vedligeholde gæstegården¹²). Der blev derfor fradraget et beløb for bygfæld i skiftet efter de gamle krolfolk; det fik Terkelsen udbetalt.

Formålet med så store bygninger var at huse kongen med følge; men nu havde Christian den Femte ikke været i Vindbyholt siden den 4. november 1689, og forrige gang, han besøgte gæstegården, var den 18. maj 1681. Kongen var den dag gået i land på Møn og tog derfra til Vindbyholt, hvor han spiste til middag.

Da Terkelsen havde været på kroen i fire år, kunne han ikke få den til at svare sig længere. Han skrev igen til amtmanden, som var Christian den Femtes „yndling“, og bad ham hjælpe sig. „Jeg er snart ruineret“, skrev han, „og grunden hertil er, at der inden for en mil i omkreds findes 4 kroer og 26 høkersker“. I sit brev bad han Knuth tale med kongen, om der kunne blive et andet „lidet stykke brød“ til ham. Knuth skrev derefter til kongen og forklarede ham sagen; han ville gerne selv overtage kroen, men ligesom Terkelsen måtte han fritages for skatterne, for den store bygning på stedet var virkelig forfalden, og ellers kunne han ikke vedligeholde „sligt et vidtløftigt sted.“ „Eders Kongelige Majestæt har aldrig haft nogen nytte eller indkomst af denne gård,“ skrev han¹³).

Fru Merete Sofie Urne til Lindersvold havde også været interesseret i at købe gården. I en ansøgning til Christian den Femte, som findes i rentekammerets deliberationsprotokol, skrev hun den 18. juni 1695 bl. a.: „Og da gæstegården næstendels er indrettet for Eders Kongelige Majestæt, såsom landevejen der går forbi, så ville jeg forpligte mig til at holde nævnte gæstegård i så god hævd og stand, så Eders Kongelige Majestæt skal finde fornøjelse i, når Eders Kongelige Majestæt behager dér ved beden at ankomme“.

Knuth fik den 11. aug. 1696 skøde på gæstegården på samme betingelser som Terkelsen; dog tales der ikke om, at hofetaten skulle logere dér mere, men derimod om gæstegårdens fuldkomne indrettelse til et værtshus¹⁴). Samme dag fik Knuth skøde på Smedevængegården (Vindbyholts vænger), hvor der ingen bygningen havde været i mange år. Han ville benytte disse jorder til græsning for Gissel-

felds kreaturer. Gæstegården med dens tilliggende blev forpagtet bort.

Selv om gæstegården var beliggende i Fakse herred, hørte den på Gisselfelds tid i jurisdiktionel henseende til dette gods. Den første gæstgiver, man finder nævnt i Gisselfeld birks tingbog, er Søren Blanchsted; han var der til 1. april 1699, da Jacob Jørgensen Lindemand lejede gæstegården for 40 rdl. om året. Ifølge hans kontrakt med godset, som findes i tingbogen, skulle gæstegården være blevet repareret ved Gisselfelds overtagelse og beboerne være fri for personlige skatter, dog skulle livgarden til hest stadig nyde frit kvarter dér.

I 1701 havde Lindemand besået rugjorden med 6 tdr. og 6 skrp.; i bygmarken havde han sået godt 11 tdr., og af havre var der sået 5 tdr. Han var dog ikke tilfreds med lejemålet, da gæstegården ikke var i så god stand, som det hed sig i kontrakten, og han havde opsagt denne den 11. februar. Den 20. april blev der holdt auktion på kroen over en del af hans indbo, og den 1. maj (1701) kom den nye gæstgiver, signeur Anders Jensen.

Fruen til Lindersvold nævner i sit brev om kroen, at landevejen, der går forbi denne, var indrettet for kongen. I 1631 var der på Christian den Fjerdes mundtlige befaling blevet opsat et led ved kroen, som blev kaldt for „kongeledet“, „hvor Hs. Majestæt havde en agevej igennem“⁽¹⁵⁾). Det er nok dette led, som bliver omtalt i tingbogen den 1. februar 1707, paa Anders Jensens tid, hvor tjenestekarlen på kroen, Hans Hansen, i et forhør forklarede: For 3 uger siden hørte han om aftenen ved 8-tiden, at der var nogle, som huggede ved landevejsledet uden for kroen. Han så da nogle personer ved et egetræ, som nylig var fældet på den venstre side af landevejen til Fakse, på kroens grund.

Det var også på Anders Jensens tid, at bonden Niels Rasmussen fra Rønnede, sammen med andre bønder havde fået besked på at møde ved gæstegården, den 21. august 1708, i anledning af en forestående kongerejse. De holdt

nu ved ledet i fælleden, og da de skulle til at køre ud på gaden, slog Anders Udrider fra Vordingborg slot Niels Rasmussen med sin pik og jog ham med hest og vogn op på en brink i fælleden, så vognen væltede, og han kom til skade.

Frederik den Fjerde spiste den 18. april 1715 til middag i Vindbyholt kro. Han havde været på Søholm og Gjorslev for at inspicere ryttergodset; derfra tog han til Vordingborg, og på tilbagevejen gjorde han ophold i gæstegården.

Efter Adam Levin Knuths død i 1699 havde arvingerne solgt Gisselfeld til generalfeltmarskal Chr. Gyldenløve, som døde i 1703. Da enken, Dorothea Krag, indgik sit tredje giftermål i 1715, blev det ved kgl. resolution af 31. marts 1716 meddelt den nye ejer af Gisselfeld (Hans Ahlefeldt), at han ikke kunne gøre krav på den frihed for Vindbyholt gæstegård, som var forundt Adam Levin Knuth i 1696, dog måtte madam Gyldenløve nyde den, så længe hun levede.

Den 13. april 1719 blev der holdt auktion på kroen efter Anders Jensen, som var rejst til København. Den nye kromand, som havde været „urtegårdmand“ på Gisselfeld, hed Jochum Snechel. Da gæstegården trængte til reparation, blev der den 5. august 1719 foretaget en synsforretning for at konstatere, hvilke materialer der skulle benyttes ved reparationen¹⁶). På hans tid hører man første gang, at der nu var indrettet en kælderstue på kroen. Snechel nævner under en retssag i 1722, at vagtmester Køster med 4 ryttere havde ført degnesønnen fra Vester-Egede til Lystrupgård for at lade ham udskrive til soldat. Vagtmesteren havde selv omtalt denne episode i kælderstuen.

Gæstgiver Jochum Snechel mødte den 21. august 1725 på Gisselfeld birketing og krævede betaling af forpagter Jacobsen på Gisselfeld for fortæring, stald- og sengepenge, da forpagteren boede på kroen ved sidste års oldensvinsindebrænding.

Det var forbudt gæstgiveren at drive jagt på gæstegårdens jorder, og hans hunde måtte ikke gå løse. Da Snechel havde overtrådt disse bestemmelser, anlagde godset sag imod ham, som kom for birketingsretten den 11. juli 1730. Clemmen Hansen, der tjente hos Peder Nielsen i Vindbyholt, forklarede i den anledning: For 3 uger siden havde han set Jochum Snechel, Abel Skytte fra Totterupholm (Rosendal) og skytten fra Lindersvold i Vindbyholt vænge og mark. Skytterne havde deres flint med, og deres hunde løb omkring dem. Karlen havde ligeledes set, at samme skytter var i gæstegården om aftenen, hvor man havde fået dyresteg i Snechels hus. En anden karl havde set gæstgiveren gå ud med sin flint; han havde flere gange lagt mærke til, at der lå harer i Snechels vinkælder, og at posten, når han kom, ofte fik både harer og rådyr med af Mester Jochum. For nogen tid siden havde han set, at Snechel og hans folk, i gæstegårdens baggård, havde fanget en levende hare, som ligeledes blev bragt ned i vinkælderen.

Peder Andersen, som tjente i gæstegården, havde en dag fået besked på at lægge en hare ind i huggehuset. Da han kom ud derfra og var kommet uden for gården, så han Jochum Snechel gå ved vedkassen (brændestabelen), som ligger inden for det led, hvor haren blev skudt. Tue Svendsen, der tjente på gæstegården, havde på sin madfaders befaling kørt med 3 harer til København, de skulle afleveres til gæstgiverens søster, som boede i „Harboes gård“ uden for Østerport. Karlen så, at Mester Jochum tog dem fra et kammer ved siden af huggehuset, som de kaldte for ølkælderen.

En karl fra Mosebølle, som havde tjent på gæstegården, forklarede følgende: For en fjerding år siden havde han hjulpet røgteren med at bære et rådyr hjem til gården. En gang havde han bragt et rådyr op til junker Schinkel på Bækkeskov i en sæk, to gange havde han kørt for Mester Jochums kæreste til København, den ene gang med 4—5 harer, og sidste gang med 3 harer. Disse blev

aflleveret uden for Østerport i „Harboes have“. Rasmus Laursen, som i nogen tid havde haft arbejde hos Snechel, var en dag af gæstgiveren blevet sendt op til junkeren på Bækkeskov med 4 agerhøns, 2 rådyr og 2 harer. Det fremgår ligeledes af forhøret, at hver gang, der var andejagt, gik Mester Jochum ud på marken med sin flint og sine hunde.

Tingbogen beretter ikke noget om, hvordan det gik Mester Jochum for hans forseelse mod herskabet; derimod hører man nogle år senere, at en „afdanket“ rytter havde begået indbrud i den såkaldte „kongestue“; det var lige efter Snechels død, og enken, Johanne Margrethe Snechel, drev nu gæstegården tilligemed sin søn.

Indbrudet var sket natten mellem den 8.—9. januar 1738. Af de forskellige forklaringer, der blev afgivet, fremgår det, at rytteren var gået ind fra haven, hvor han havde bortskåret nogle grene af et ferskentræ, der stod op for vinduerne i den såkaldte „prinsens stue“.

Han prøvede først ved at slå en rude i stykker at komme ind her; desuden havde han, da han ikke kunne få vinduet op, brækket et hul i muren. I kongens stue havde han bedre held med sig. Her lykkedes det ham at få et vindue op ved at slå nogle ruder ind; men derved kom han til at beskadige et „abildkåstræ“, som stod dér; derpå stillede han et brædt op til vinduet og krøb ind.

Madam Snechels pige var om morgenen gået over gården for at hente noget i en kælder, „og da blev hun var, at gardinerne af vinduerne i kongens stue var borte.“

Hun skyndte sig at kalde på sin madmoder, der gik derover tilligemed sin søn. Tyven havde taget nogle gardiner og noget sengetøj. Der var gået hul på en dyne, så der lå fjer overalt i stuen. Man kunne følge hans vej gennem haven, ved en park og ud gennem Claus Poulsens vænge samt på landevejen til Orup. Rytteren blev senere pågrebet uden for Københavns Vesterport¹⁷).

Af Tryggevælde amts kopibog fra samme år fremgår det, at ridefogeden havde været i Vindbyholt gæste-

gård den 9. juli 1738 for at uddele vogne til kongen med følge, der var på rejse til Vordingborg. Kongen havde sin taffeldækkerske med. Den Bonde, som kørte for hende, havde på vejen til Beldringe tilegnet sig flere af de ting, som hun førte med sig, bl. a. en stor messingkedel og en thekedel.

Siegneur Christoffer Mathias Weisenfeldt fik fæstebrev på gæstegården i 1748. Da han på en auktion hos madam Snechel den 11. april s. å. købte 8 fyrreborde, nævnes disse at være følgende steder: Kongens stue, prinsens stue, dagligstuen, spisekammeret, salen, rullekammeret, „skoelen“ og skorstenskammeret. I kælderstuen overtog han 2 lange borde og 3 bænke samt en kakkelovn.

Ved den lejlighed kom det til et optrin mellem forpagter Hagen Pedersen fra Lindersvold og Peder Kvistgaard, forpagteren på Hesedegård. Der var ligeledes nogle bønder fra Lestrup tilstede ved auktionen; de tog parti for Kvistgaard og havde bevæbnet sig med kæppe. Optrinnet begyndte i krohuset ;derefter var forpagterne gået over gården og ind i „kongestuen“. Her havde Kvistgaard grebet fat i Hagen Pedersen og med magt sat ham ned ved bordet, der stod midt i stuen. Uoverensstemmelsen fortsatte ude i gården, hvor Kvistgaard, da han havde sat sig op på vognen for at køre bort, skældte Hagen Pedersen ud for det værste.

Siegneur Weisenfeldt overtog gæstegården den 1. maj. I Gisselfeld birks justitsprotokol anmoder han den 29. maj (1748) om at få bygningerne synet.

Ifølge Tryggevælde amts kopibog blev der i vinteren 1749 to gange om ugen sendt 34 agerhøns fra Falster ind til den kgl. husholdning i København. I Vindbyholt fik man ordre til, at de straks skulle sendes videre med ridende bud til magistraten i Køge, der sørgede for befordringen til hovedstaden. Bønderne i Vindbyholt og Mosebølle havde i 1681 ved kongebrev fået lov til at køre for de rejsende. Det var fru Merete Sofie Urne, der havde ordnet dette i anledning af en kgl. forordning, der var kommet i 1680

angående oprettelse af vognmandslav i købstæderne. I sin ansøgning, der findes som bilag til Sjæll. reg., skriver hun den 1. okt. 1681 bl. a.: „Der findes ingen vognmænd i Præstø, derimod har mine bønder i Vindbyholt og Mosebølle kørt for de rejsende fra Arilds tid.“ De havde pligt til at køre et vist antal frirejser; men der var megen misundelse over, at gæstgiveren fik betaling for alle sine rejser.

Gisselfeld birks justitsprotokol beretter om et kedeligt optrin, der fandt sted i gæstegården 3. påskedag, året 1750, og som havde døden til følge. Jens Espensen, der tjente paa kroen som tærsker, var af Weisenfeldt sendt til „Helledes mølle“ med 6 tønder malt, som skulle males; desuden skulle han have 4 tdr. malt med tilbage, såfremt det var malet. Jens var taget af sted lige efter prædiken, da de havde spist. Ved solnedgang kom han tilbage og jagede med hestene ind i gården. Han havde en landsoldat med sig på vognen, og efter hvad kromanden kunne se, havde de begge fået meget at drikke. Omtrent samtidig kom Henrik Nielsen, der tjente på kroen som kusk. Han havde været til troløvelsesgilde i Mosebølle. Begge karle gik nu ind i kælderstuen og satte sig. Jens havde dog først sat hestene i stald, og Henrik havde givet dem foder sammen med kreaturerne.

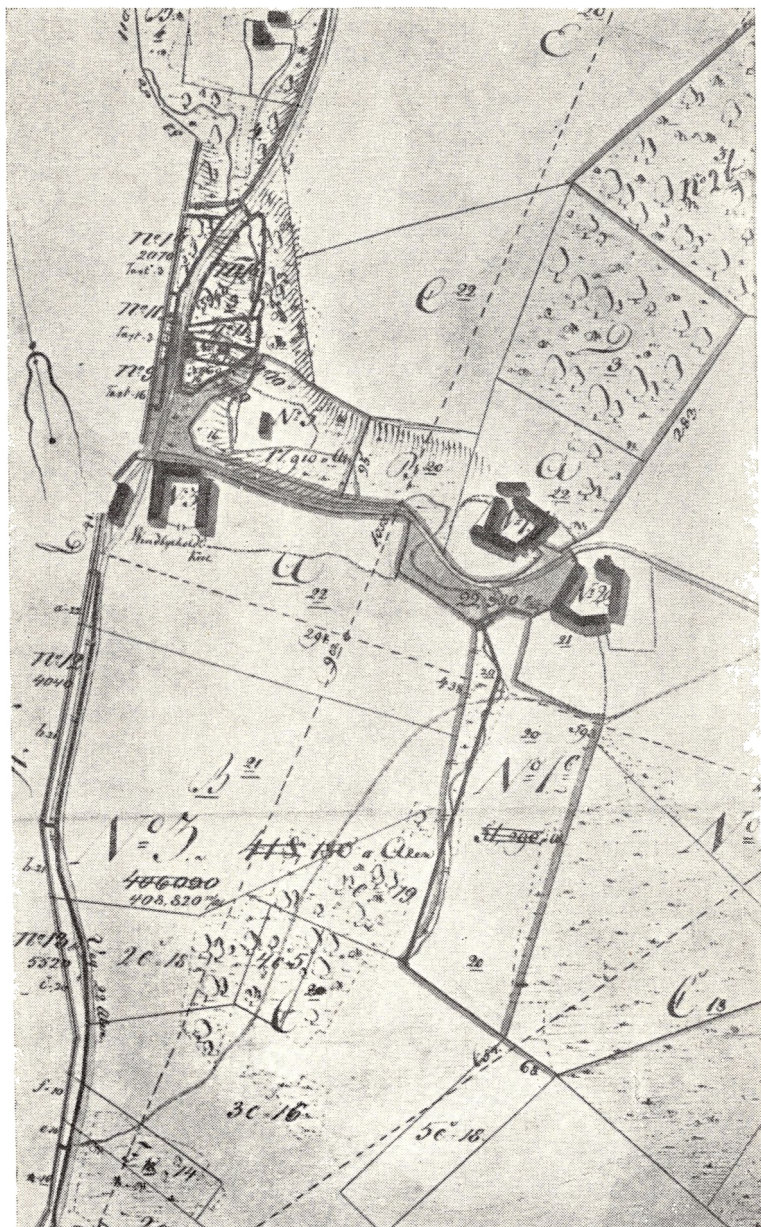
Søren Spillemand var i mørkningen gået fra sit hus i Orup. Han havde „fiolen“ under armen og ville ned til Vindbyholt for at tjene lidt til husbehov. Der var ingen fremmede i kælderstuen, da han kom, men derimod Jens Espensen, Henrik Nielsen, bryggerpigen Anna Larsdatter og drengen Peder Hansen, som alle tjente på kroen. Søren begyndte at spille for sig selv. Jens Espensen og Henrik Nielsen havde begge købt en kande øl og for 2 skilling brændevin, „som de slog ud i øllet“ og drak sammen med Søren Spillemand. Så gik Jens og Søren ud i gården, hvor de stod et øjeblik og talte sammen uden for kælderstuedøren. Da de kom ind, sagde Jens Espensen til Søren Spillemand: „Broder Spillemand, nu vil jeg danse.“ Efter

en dans med bryggerpigen forlangte Jens atter øl og brændevin, som han delte med Søren. De dansede nu igen, og Henrik Nielsen dansede også. Da dansen var endt, satte Henrik sig ved et bord for sig selv. Søren gik hen og spillede for ham ved bordet. „Broder,“ sagde Henrik, „du har ikke nødigt at spille i aften, for der er ingen, der betaler dig derfor!“ Nu blev Søren vred, han slog i bordet for Henrik og spurgte ham, hvad han „mogverede“ sig over. Saa trådte Jens Espensen frem og sagde: „Du må ikke forbyde ham at spille, for jeg har betalt ham derfor.“ Efter en del skænderi og „slåen i bordet“ rejste Jens sig og sagde: „Gå ud alle tre, så skal jeg skifte liv og blod med Henrik.“ Drengen rendte sin vej, og Søren stillede sig op uden for kælderstuedøren sammen med bryggerpigen. Lidt efter hørte de dem buldre på fjellegulvet. Søren gik derind og så Henrik sidde oven på Jens, hvis hoved han flere gange dunkede hårdt ned i gulvet. Jens var bedivdstløs, der blev derfor redt en seng til ham ved kakkelovnen; men da han havde ligget lidt her, døde han.

Henrik blev dømt til at bøde liv for liv —. Han fik ellers det bedste skudsmål; derimod havde Jens hang til spiritus, og for et år siden havde han været i slagsmål med en rytter. De to karle havde været uvenner over nogle drikkepenge, som Jens ikke ville dele med Henrik. Justitsprotokollen beretter ikke noget om Henriks videre skæbne¹⁸).

Christoffer Weisenfeldt lånte den 8. maj 1752 385 rdl. af forvalteren på Gisselfeldt og stillede som sikkerhed pant i sit indbo. Selv om det kun er ting af værdi, der er nævnt i panteobligationen, får man alligevel et indtryk af, hvordan kromanden havde indrettet sig¹⁹).

I dagligstuen nævnes en egedragkiste med 4 skuffer og messingbeslag, et glasskab med døre, en blå egekiste, et lille hængeskab, 6 stole med læderbetræk, en lænestol med guldlæder, et thebord og et spejl i brun ramme; desuden et skabssengested af eg, med gult hørgarnsomhæng og tilhørende sengetøj, samt en jernbilæggerovn. Samme

Vindbyholt omkring 1817. (Udsnit af kort i matrikelsarkivet).

sted nævnes en del drejlsduge af hørlærred med tilhørende servietter i „rosen mønster“ samt drejlsduge og servietter af blågarn.

I „kongens stue“ nævnes et egetræsskab, et spejl i brun ramme, et egebord med skuffer og 2 tilhørende „gueridoner“, 6 stole, 2 par messinglysestager, 4 højryggede stole med guldlæder og en jernbilæggerovn; desuden et grønt egesengested med lukket himmel og forsølvet karnis samt grønt hvergarnsomhæng og sengetæppe. Sengetøjet, som var af olmerdug, var med røde, blå, grønne og gule striber. Et andet sengested, som stod dér, var gult og ligeledes med lukket himmel og karnis. Sengetøjet, der bestod af olmerdugs- og hvergarnsdyner, var med røde og grønne striber; meget af kromandens sengetøj var i disse farver. Samme sted nævnes 8 lampetter, 10 små skilderier, et urteskrin, et lille jernskrin og en lang egeskammel samt nogle køkkensager af kobber, tin og messing.

I „prinsens stue“ nævnes 6 stole med ruslæder, en blåmalet egekiste, et 24 timers stueur i „federal“ og et fyrresengested med stolper og himmel samt et brunt hvergarnsomhæng med gule snore. Et bjærg af sengetøj er nævnt efter denne himmelseng, hvergarn og olmerdug i følgende farver: gul-, rød-, blå- og brunstribet samt gul- og blåstribet, rød- og grønstribet og rød- og blåstribet. Her er dyner i bolster med gule striber og violetstribet hamp, lagner, duge, servietter, håndklæder og gardiner samt 32 alen blåstribet bolster og 53 alen drejl af blålærred, ting som en husmoder i dag ville misunde madammen i gæstegården.

I kromandens sengekammer var der et fyrreskab, et hængeskab, en egedragkiste med skuffer og beslag, en jernbilæggerovn, 2 lysestager og et brunt hvergarns bordtæppe, der var 4 alen langt og 1½ bredt. Her stod et stort ege-himmelsengested, med gult omhæng og en mængde sengetøj, samt et grønt natskrin med messingbækken.

Bryggerhuset nævnes også og en derværende brændevinskedel af kobber, en svaletønde, en kobber-brygger-

kedel på 3 tdr. og en malm-køkkenklokke samt forskellige andre rekvisitter.

Christoffer Weisenfeldt døde på gæstegården i 1754. Samme år døde Dorothea Gyldenløve på Gisselfeld, og dermed ophørte den skattefrihed for beboerne i gæstegården, der havde været fra 1687. Ifølge kgl. resolution af 29. oktober 1755 blev det meddelt den nye kromand, Frederik Lemvig, at denne frihed var ophørt med 1754-årets udgang. Madam Marie Weisenfeldt havde efter mandens død drevet kroen videre, indtil siegneur Lemvig kom fra Store-Heddinge i juli 1755. Han havde sin egen brændevinskedel med, den var paa 358 potter. Det fremgår af et brev fra Lemvig i 1758, at han brændte 16—20 gange om året, og hver gang medgik 12 tdr. korn, hvoraf blev 20 ankre brændevin.

I et skattemandtal fra 1756 nævner præsten i Roholte, at der på kroen var følgende personale: En kælderpige, en avlskarl, en kusk (der kørte med posten) en dreng, en køkkenpige, en bryggerpige, en malkepige og en liden jomfru af familien. „Her er både hestestald og gæstestald,“ skriver han. I 1767 nævnes siegneur Lemvig som forpagter på Lindersvold. Samme år fæstede Heinrich Gjelff Vindbyholt kro. På hans tid ophører benævnelsen gæstegård, selv om stedet ofte, allerede på Christoffer Sacks tid og i de følgende år, står nævnt som kro. Gisselfeld gods havde ved skøde af 11. juni 1762 solgt kroen til Gaunø.

At Vindbyholt vognmandslav holdt stærkt på sin ret til at befordre rejsende, fremgår af følgende, som findes under datoen: 15. september 1773 i Tryggevælde amts „registratur“. Major Breuning måtte, da han med en befordring kørte forbi Vindbyholt kro, finde sig i, at nogle af vognmandslavets karle førte ham tilbage til kroen. Disse gav ham først lov til at køre videre, da kromanden, siegneur Gjelff, havde læst en attest op for dem, hvoraf fremgik, at majoren havde ret til at køre igennem uden at skifte befordring på kroen.

Ifølge Stevns og Fakse hrdrs. politiprotokol blev der holdt ligforhør på kroen den 8. juni 1781 i anledning af en ulykkelig hændelse. Hos forpagteren på Lindersvold havde en skrædder i nogen tid haft arbejde. Han havde flere gange været i skænkestuen og var således kommet den 6. juni ved 2-tiden noget beskænket. Ved bordet kom han til at sidde i selskab med to bønder fra egnen, og i løbet af eftermiddagen nød de en del brændevin og gammeløl. Ved 5-tiden bestilte skrædderen sig noget flæsk og brød; men kort efter fik han noget flæsk forkert i halsen, hvad der medførte hans øjeblikkelige død.

I samme politiprotokol kan man læse om et optrin, der foregik i kælderstuen 2. påskedags aften, året 1795. Det fremgår af det følgende forhør, som fandt sted den 28. april, at en del af byens karle og piger havde været samlet til et drikkegilde den aften i kælderstuen, bl. a. opsynsmand Niels Jensen og dennes søn Hans. De var kommet ved 4-tiden, og kælderpigens havde bragt dem mange glas brændevin og meget øl, så ved 10-tiden var stemningen høj. Hans Nielsen tog således en lille sort hund og kastede den op mod loftet, så den faldt skrigende på gulvet. Da kælderpigens, Maren Jensdatter, bebrejdede ham dette, tog han fat i hende og slæbte hende ud i køkkenet, hvor han mishandlede hende ved at slå hendes ansigt mod gulvet.

Natten mellem den 27.—28. november 1803 var der nattesæde på kroen. Der var faldet meget sne om aftenen, og det føg stærkt. Deltagerne i nattesædet undskyldte sig med, at de ikke kunne komme hjem. To af de tiltalte var fra Lestrup; desuden var der en gårdmand fra Vindbyholt og et par af byens karle. Gårdmanden forklarede, at de havde siddet og spillet „trekort“ med hans kortspil til klokken 10 om aftenen, hvorefter han var gået hjem. I den tid havde kælderpigens skænket for dem. Det fremgår ligeledes af forhøret, at de ikke havde fået noget at drikke om natten; men henad morgenen havde Gjellff skænket brændevin for dem. Heinrich Gjellff var død i 1787, og det

var enken, Else Pedersdatter, der boede på kroen tilligemed sønnen Johannes Gjelff.

I 1804 kom der en ny kromand i Vindbyholt; han hed Hans Green og var født i Norge 1760. I 1801 var han tjener på Gaunø, hvor også hans tilkommende kone, Dortha Cathrine Hjort, dette år nævnes blandt personalet. De blev viet i Helligåndskirken i København den 11. april 1804, og ifølge et fæsteforestillingsbrev af 28. april samme år fremgår det, at siegneur Hans Green fæstede Vindbyholt kro. For værtshusholdet skulle han betale 16 rdl. aarligt og til godset 20 rdl., foruden de kgl. skatter; ligeledes skulle han forrette vognmandsrejser efter tur, dog mod betaling. Den 7. juli blev han udnævnt til opsynsmand ved befodringsvæsenet og skulle som sådan tillige være regnskabsfører.

Til kroen hørte på Greens tid ca. 30 tdr. land, som var beliggende syd for kroen langs med vejen til Præstø; mod øst gik jorden til Orupbækken. Midt på denne mark ligger i dag en lille samling træer, som hedder „Saktykken“. — Navnet kan vel føres tilbage til gæstgiverslægten Sack?

Som opsynsmand skulle Green sende bud efter den vognmand, der stod for tur til at køre. Det var ikke alene rejsende, man kørte med, men også varer, og til tider måtte kromanden sende bud efter flere vogne på een gang. Selv om det var skik og brug, at den vognmand, der stod for tur, tog det læs, som kom først, beklagede vognmændene sig altid over, at de fik de største læs og „onde“ veje at køre.

Da Green kom til Vindbyholt i 1804, var der kun 4 vognmænd. I en henvendelse til generalpostdirektionen søgte han derfor at få en mere retfærdig ordning. „Det er altfor byrdefuldt for os fire mænd alene at køre,“ skrev han. Et par bønder fra Mosebølle, der før havde kørt som vognmænd, fik nu besked på at køre igen. Fra 1807, hvor der på grund af krigsurolighederne var mange rejsende, blev vognmandslavet udvidet til også at omfatte bønder fra Orup og Roholte.

Den 15. august 1804 var der forhør på tinghuset i St. Heddinge i anledning af nogle omstreffende fruentimmere, som var opbrugte i Vindbyholt kro. Først var der Kirsten Hermandsdatter med 3 børn, hvoraf det ældste var 7 og det mindste $1\frac{1}{2}$ år. Sammen med manden, der var glarmester, havde hun i de sidste 10 år drevet rundt fra sted til sted; nu var han i deres kærre kørt ind til hovedstaden for at hente glas og bly; selv havde hun hjulpet til ved at sy pudekniplinger. På vejen fra Køge, hvorfra de var gået, havde de i Haarlev mødt Anne Cathrine, der solgte synåle og bånd; hun var 26 år. Anne Olsdatter havde de truffet i kroen; hun var kommet ved middagstid fra Præstøkanten og var 36 år. På vejen havde hun betlet i komplot med andre omløbere. Skovfoged Christen Eilertsen forklarede som vidne, at han var kommet ind på kroen i forgårs ved 6-tiden. Madam Green forlangte straks, at han skulle blive, da hendes mand ikke var hjemme, og der var megen uro. Karlen på kroen forklarede, at han var kommet ind i kælderstuen i forgårs aftes ved 9-tiden, da han havde befordret posten, og havde fundet de opbrugte fruentimmere dér. De to var rolige, men Kirsten Hermandsdatter, der havde sit lille barn på skødet, var støjende og råbte, at det var hendes egne penge, hun drak for. Ifølge kælderpigens forklaring havde Kirsten ved 5-tiden forlangt nattelogi; men da madam Green forklarede hende, at der kun var plads i hestestalden, slog hun i bordet og råbte, at hun ville ikke sove i et fæhus, men blive i kælderstuen.

Hvis den „lollandske post“ skulle have mange passagerer med i Vindbyholt, blev der sendt bud efter flere vogne. Der var ofte vrøvl med postkarlene, når de fik for lidt i drikkepenge. Det skete også, at en vogn væltede, når den skulle køre ind ad porten til gården. Årsagen til disse uheld var nogle store sten, som lå ved indkørslen. I generalpostamtets arkiv finder man følgende sag fra Vindbyholt: Den 26. maj 1805 ankom grosserer Veith med en befordring fra Køge; han klagede dog ikke over time-

sedlen, men afkortede postkarlen noget i de ham tilkommende drikkepenge. Herover blev postkarlen fornærmet og fortalte det passerede til vognmandskarlene i Vindbyholt. Netop som den rejsende skulle til at køre igen, steg postkarlen op i vognen og nægtede ham at køre. Green skriver i sin klage til generalpostdirektionen i København, at han var nødt til at sætte karlen ud af gården. Denne forklarede derimod, da sagen kom for retten i Køge, at Green også havde givet ham en lussing.

Den normale køretid for den „lollandske post“ var på denne strækning følgende: København—Køge 6½ time, Køge—Vindbyholt 5—6 timer. Vindbyholt—Præstø 1½ time og Præstø—Vordingborg ca. 3½ time. Vindbyholt vognmandslav måtte kun køre indtil Køge eller Vordingborg. Green førte regnskab over kørslerne, som blev sendt til amtmanden; men da der ofte gik lang tid, inden kromanen fik betalingen for disse rejser udbetalt, måtte han af og til rykke for dem. Vognmændene krævede ham for deres tilgodehavende og beskyldte ham for at beholde deres penge. Var vinteren streng, kørte man over isen ved Præstø; en karl nægtede dog i 1814 at køre denne vej.

Blandt generalpostamtets arkivsager findes et forhør angående en meget besværlig rejse fra Køge til Vindbyholt den 28. juli 1806: Da den „lollandske post“ skulle afgang fra Køge postgård om aftenen, bemærkede passagererne på de 4 vogne, som „posten“ bestod af, at postkarlene var meget støjende. På vejen mod Haarlev brækkede en af vognstængerne, idet den bageste vogn kørte op i vognen foran. I Haarlev kro satte postkarlene sig til at drikke og larme i kælderstuen; først efter en halv times forløb lod de sig overtale til at køre videre. På bukken råbte nu den ene karl: „Nu skal vi køre, som vi var gale.“ Af sted gik det nu i fuld galop. Ved Karise kirke væltede en af vognene, da den ville overhale en anden, så postpakkkerne faldt ud på vejen, og passagererne blev forslåede. I Fakse holdt de også i lang tid, og på vejen derfra gik en vogn i stykker igen. Da de kom til Vindbyholt tidlig

om morgenen, kørte den store vogn op foran døren ved landevejen; men da de 3 andre vogne kørte ind i gården, væltede den bageste ved indkørslen, og en del håndværksvende, som sad derpå, „faldt ud på jorden“. Blandt dem, der sendte klage ind over det passerede, var slotspræst Liebenberg og generaladministrator Hellesen fra København samt bogtrykker Høst og frue fra Nykøbing F.

Da postvognen den 31. juli 1807 kom til Vindbyholt, opførte postføreren sig så dårligt, at Green klagede over ham til postdirektionen i København. Det var en vognmand fra Orup, der stod for tur til at køre. Postføreren blev imidlertid rasende over den lange tid, der gik, inden vognen kom, og da karlen endelig kørte ind i gården, slog han ham med sin pisk. Green, der ikke selv var hjemme, havde givet sin svoger, Adam Hjort, bemyndigelse til at underskrive timesedlen. Postføreren ville ikke godkende dette; han løb fra gangen og ind i Greens private stuer, så dennes børn blev forskrækkede, og kælderpigens turde gå op og servere for de rejsende. I sine breve fra året 1807 taler kromanden om de øjeblikkelige uroligheder. Alle de unge var indkaldt til militærtjeneste eller som strandvagter ved kysten. Den 27. august marcherede landeværnets 7. bataillon forbi kroen på vej til Køge, hvor træfningen med englænderne fandt sted ved „Skillingskroen“ et par dage senere. Under kommando af en løjtnant var batterierne ved Strandegaard og Roneklint bemanded med infanterister. Soldaterne på Fedet boede i en jordhytte, men spiste på gårdene; og da de var her lige til 1814, fandt de jo også vej op til kroen. De to løjtnanter fra batterierne var faste gæster hos de bedrestillede familier på egnen ved barnedåb o. l. Kromanden var også velanskreven i disse kredse. Da hans førstefødte, sønnen Frederik Green, blev døbt den 15. juni 1805, blev denne båret af madam Prætorius, forpagterens kone fra Lindersvold; blandt fadderne var forpagter Bech, Strandegård, og hr. Bogvad fra Snertingegaarden. Da pastor Bjørnsens datter blev døbt i Roholte den 2. januar 1806, stod Green fad-

der tilligemed kammerherreinde Holstein-Rathlou, Lystrup, og sognepræsterne Flemmer fra Holme-Olstrup og Faber fra Stavreby (Jungshoved).

Gang på gang måtte Green møde til forhør på tinghuset angående vognmændene; således i 1808, da 8 af dem havde nægtet at køre med posten. De skulle møde den 30. oktober kl. 6½ morgen til befordring af „Hamborgerposten“, som på grund af krigsurolighederne nu førtes den vej. Efter megen tale frem og tilbage kom de først afsted dagen efter til middag på deres tur til Vordingborg færge. (Selve postvognen var forhåbentlig kørt forinden).

Den 8. november samme år mødte Green igen på tinghuset i anledning af en grosserers opførsel på kroen. Karlen på kroen forklarede som vidne, at grossereren var kommet ved 1-tiden om natten. Han forlangte befordring til om morgenen kl. 5, og denne blev bestilt gennem oldermanden; men da vognen ikke kom til tiden, havde Henneberg, som den rejsende hed, sagt til ham: „Jeg skal give dig på ryggen, dersom vognen ikke kommer straks.“ Kælderpiguen forklarede, at grossereren, der havde sin tjener med, var uhøflig om morgenen, fordi han ikke fik sit thevand tidlig nok, uagtet han fik den kl. 5; derefter „buldrede“ han hver gang, hun kom op i stuen til ham, fordi vognen ikke kom. Bagefter gik han ned i værelset, hvor hendes husbond lå og sov på en feltseng, og gav sig til at skråle så højt på ham, at det kunne høres langt bort.

I et brev af 5. marts 1810 til postdirektionen besværede kromanden sig over, at uagtet det var pålagt ham at være opsynsmand og feltpostekspeditør, og endskønt han derved forsømte sine egne forretninger, kunne han dog ikke blive fri for militærkørsel. Han havde nylig måttet køre fra Vindbyholt til København. De Vognmænd, som var kommet til i 1807, kunne Green ikke forliges med. Han skrev i et brev til amtmanden, lensgreve Conrad Danneskiold-Samsøe på Gisselfeld, at han ikke kunne udholde at have med disse „asener“ at bestille samt deres „skikanøser“ og besværligheder.

Den 2. april 1812 fik gæstgiver Green endelig sit fæstebrev i orden; da han begyndte i 1804, var overtagelsen kun ordnet ved et fæsteforestillingsbrev; nu var der den 7. februar (1812) foretaget et syn over bygningerne²⁰). Det fremgår heraf, at den vestre længe, ud mod

DIREKTIONEN

No. 300 Timeseddel fra Vindbyholt Aar 1812.

Begnmand *Anders Nielsen* — Befordrer

Lieutenant Major Paul Plab medfølgende *Wolff*

og 4. Besættelse til *Wodsborg* — $3\frac{1}{2}$ Mile, hvorfor er betalt i Pragt 19 Rd. 80 Sk.

Bestilt den *31 Marts Morgens* — Kl. $3\frac{1}{4}$

till at mede den — Kl.

Afgaaet den — Kl. $5\frac{3}{4}$

Ankommen den — Kl.

Thoring Green

e Reisende anmeldes, efter Forordningen af 27 Januar 1804, at under Skive denne Seddel, og naar de have Aarsag til Klage, anføre her, samt i fornødent Fald skriftlig eller mundtlig andrage Bogen for Oplysningen.

Derden werden erlaube, der Verordnung vom 27 Jan. 1804 gemäß, diesen Zettel zu unterschreiben, wenn Ursache zu Klagen Statt finden sollte, selches an ihren, und erforderlichen Falls die Sache schriftlich oder mündlich dem Kassirer des Beförderungsamtes anzuzeigen.

Les Voyageurs sont priés, conformément à l'Ordonnance du 27 Janvier 1804, de signer ce billet, d'y mettre les sujets de mécontentement qu'ils pourroient avoir; ou s'ils le jugent nécessaire, de s'adresser verbalement ou par écrit à l'Inspecteur des postes du lieu, qui recevra leurs plaintes.

Anders Nielsen

Lieutenant Major Paul Plab

1812

Timeseddel fra Vindbyholt.

landevejen, var indrettet til stuehus. Indkørslen til gården var i den nordre længe ud mod vejen til Roholte; denne var på 19 fag og indrettet til hestestald, kostald og vognremise. „Kongestuelængen“, eller den østre bygning, var på 17 fag; heraf var de 11 fag indrettet til 4 gæstekamre med en gang imellem (på 2 fags bredde) fra gården til haven. I flugt med den østre bygning var bygget en ladelænge på 8 fag, med en port i midten, samt et bryggerhus

på 5 fag. Mod syd, hvor den ældste ladelænge sikkert har ligget, havde Green opført et plankeværk, fordi der var så mange omtrejfer, tiggere o. l. Rejsestalden, på 14 fag, lå på den anden side af landevejen, over for stuehuset. Samtlige bygninger var af mur- og bindingsværk med stråtag; en del af laden og rejsestalden var dog klinet.

Stuehuset var indrettet på følgende måde: På hjørnet ved Roholtevejen lå den såkaldte „gamle kælderstue“, der var på 5 fag, med et lille blyindfattet vindue. De næste 6 fag indeholdt den nuværende kælderstue med en gang eller forstue, samt køkken og spisekammer ud til gården. Fra kælderstuen var der en dør ind til de næste 4 fag, hvor man først kom ind i Greens dagligstue og derfra til sovekammeret, som lå til gården. Fra dagligstuen kom man ud i en forstue på 2 fag; her lå til gården øl- og brændevinskammeret, hvorfra der var opgang til løftet. Fra forstuen kom man ud i gangen, som var eet fag bred; her kunne man fra landevejen gå gennem huset og ud i gården. I de sidste 6 fag lå Greens storstue og et gæstekammer til gaden samt 2 gæstekamre til gården.

Kromanden havde flere gange søgt at blive fri for vognmandskørsel. Det lykkedes ham først i 1812, hvor han i en henvendelse til den kgl. general-postdirektion skrev følgende: „Som vognmand må jeg holde mindst 6 heste. Hidtil har jeg kun haft 3—4 køer; men bliver jeg fritaget for at køre, kan jeg holde 7—8 køer, hvad der er nødvendigt for mig som gæstgiver, og vil jeg da på enhver årstid kunne beværte de rejsende med kaffe og the, hvilket det ofte har knebet med. — Jeg har kun ca. 24 tdr. land i brug nu og må derfor købe havre til mine heste. De andre vognmænd har dobbelt så meget jord til deres gårde og har derfor ikke nodig at købe foder til hestene.“

Der var også rejsende, som klagede over kromanden. I 1815 fik postdirektionen en klage over Green; han havde taget 5 rdl. for en fl. øl, $\frac{1}{4}$ pd. smør og 1 pd. lamme-

steg. Fra direktionen modtog han nu en prisliste, som egentlig var tiltænkt „Corporalskroen“, men som værtsfolkene i Vindbyholt havde at rette sig efter. I 1816 kom der besked på, at de agestole, man brugte til befordringerne, skulle være polstrede og med udstoppet ryglæn. Green havde samme år søgt at blive postekspeditør. Den 20. april blev det meddelt ham, at der ville blive oprettet en postekspedition på kroen allerede fra 1. maj. Han fik derefter tilsendt 2 posttasker, een til hver rute, som skulle anbringes på postsækken, og hvortil kun Green og postmestrene i Køge og Præstø fik nøgler. Regnskabet med forsendelserne skulle indføres i 2 aut. protokoller, een for hver rute.

Den prisliste, kromanden havde fået, var han ikke rigtig tilfreds med. I et brev til amtmanden af 22. november 1817 skrev han bl. a.: „Når gryden er i kog for 50 personer, kan den ligeså godt koge for 60; derimod har min kone lige så megen ulejlighed med een person, som et logihus har med 10 personer. Min kone må ofte op om natten, for at skaffe den rejsende the eller kaffe, ja, ofte varm mad, samt undertiden fyre op i kakkelovnen, komme brænde på skorstenen og brænde lys på 4 steder.“

Allerede i 1818 henvendte Green sig på højeste sted for at få myndighedernes tilladelse til en kro ved den nye Vordingborgvej, som man var gået i gang med; men da Gaunø gods ikke i øjeblikket var interesseret, blev sagen stillet i bero.

I Vindbyholt gæstgiversted var der 6 sønner, og som fæster under et gods måtte Green vente, at de, efterhånden som de voksede op, blev udskrevet til militærtjeneste. Det var kun blandt landbefolkningen, at militæret foretog udskrivninger. „Og da de ikke er eller agter opvante i bondehåndtering, ville det være mig en tung skæbne at se dem udskrevet til soldater,“ skrev Green. „I sandhed, den tanke gennemskærer mit hjerte.“ I en ansøgning til kongen søgte han derfor i 1821 at få dem

fritaget for værnepligten. Det hedder heri: „Med faderlig omhu har jeg stedse efter yderste evne opofret alt, for at give mine børn en god opdragelse og holder lærer til dem i det glade håb, at se dem som dannede mænd, der i fremtiden kunne gavne staten. Jeg tør og allerunderdanigst tilføje, at jeg nu i flere år har været ansat som postekspeditør og i 17 år som opsynsmand ved befordringsvæsenet her på stedet, og derfor allerunderdanigst tør håbe, at måtte anses som embedsmand; at jeg ikke ernærer mig som jordbruger, men som kongelig betjent ved postvæsenet; at jeg selv er frifødt og har aldrig været i militærtjeneste.“ Sagen gik til krigsministeriet, hvor Green fik afslag. Han tilbød nu at bygge et hus på fedet til en husmandsfamilie og skænke det bort. men fik atter afslag, og sønnerne måtte, hvor nødigt han end ville det, „springe soldat“.

Efter 10 aften måtte der ikke serveres i kælderstuen og gæsterne skulle være ud af døren. Green gik som regel derind og sagde: „Klokken er polititid,“ men det kneb med at få vognmandskarlene ud. I 1822 var der 12 af dem, som hver fik 10 rdl. i bøde for at have spillet om penge i kælderstuen. Green fandt, at denne bøde var for streng, og bad amtmanden om at foranledige den nedsat til 2—3 rdl., hvilket også skete „Jeg ser mange fortrædelige ansigter af disse menneskers fædre, og dette er min største afsky, uagtet jeg ikke har fortjent det af nogen,“ skrev han.

Fra 1. maj 1824 kørte den „lollandske post“ ad den nye Vordingborg landevej. Postekspeditionen i Vindbyholt blev flyttet til Rønnede, som nu blev skiftested, og hvor der nogle år senere blev oprettet et vognmandslav. Alle disse forandringer og den mindre søgning var sikkert årsagen til, at Green lejede kælderstuen ud til brændevinsbrænder Jens Nielsen søn i Køge fra 1. november 1837.⁷

I Rønnede så man ikke med milde øjne på dette lejemål. I et brev af 28. juni 1828 til amtmanden beklagede

kromanden i Rønnede sig over, at der blev drevet krohold og gæstgiveri i Vindbyholt, samt at et betydeligt brændevinssalg fandt sted dér. „Dette går ikke efter Greens regning,“ skrev han, „da denne har overdraget kroholdet og udsalget af brændevin til brændevinsbrænder Nielsen i Køge, som lader dette ved en mand af sin slægt bestyre. Denne Nielsen sælger kun sit eget i Køge tilvirkede brændevin. Kroen er ikke en kro, men oplagsplads og udsalgssted for brændevin i en købstad. Prisen er den samme som i Køge, og til den pris kan Rønnede kro ikke sælge sit brændevin. Rønnede kro må årligt betale kapitelsprisen for 25 tdr. byg til Gaunø, fordi dette gods har overdraget retten til at drive krohold dér til Gisselfeld gods“. Fra Gaunø gods side blev der svaret, at de 25 tdr. byg kun var en erstatning, fordi godset frafaldt retten til at flytte Vindbyholt kro til Rønnede.

Hans Green døde den 4. juli 1830, 70 år gammel. Blandt bilagene til skiftet findes en regning, som enken, Cathrine Hjort, har skrevet. Det fremgår heraf, at de 24 rdl., begravelsen havde kostet, var gået til følgende: 12 pd. bergefisk, 1 pot sennop, 14 pd. smør, 12 pd. risengryn, 1 pd. puddersukker, kanel og kandis, 16 pot. brændevin og $\frac{1}{2}$ td. malt samt 2 fl. gammel vin. Dertil kom så de sædvanlige vederlag til præst, degn og klokker. Enken drev kroen videre indtil 1. maj 1831, hvor Hans Thanning nævnes som gæstgiver. Det blev dog kun af kort varighed, idet han døde den 19. august samme år. Den næste kromand hed G. Lorents Lorentsen; han var der, til godsforvalter Christian Nielsen overtog kroholdet i 1833. Omkring 1846 blev der bygget et 9 fags grundmuret hus med stråtag, hvor gårdens sydlænge i den ældste tid havde ligget. Bygningen, som kun var i eet stokværk, havde kælder under de 3 fag og var 12 alen bred. I 1856 blev der foretaget en del forandringer på kroen. De sidste 8 fag i den nordre længe (fra porten og op til landevejen) blev indrettet til beboelse, gæstgiveri og hokeri. Der havde

altid været hestestald her; men nu blev rejsestalden gjort 5 fag længere mod nord og indrettet til hestestald, vognremise, karle- og selekammer samt fårehus; indkørslen i sydenden blev bevaret.

Da godsforvalteren havde tænkt på at bortforpagte kroholdet, var det sikkert med dette for øje, at disse forandringer var foretaget, idet han stadig skulle bebo kroen, og godskontoret fortsat skulle være dér. Niels Michael Lønberg, som havde kroholdet i forpagtning fra 1857—66, har altså boet i den nordre længe. Det samme var tilfældet med den nye kroforpagter, Jens Møller, men dog kun i kort tid, idet kroen brændte ved et lynnedslag én god måneds tid efter at han var startet.

„Køge Avis“ bragte følgende referat om kroens brand den 11. juni 1866: „I Vindbyholt kro slog lynet ned i udlængen og tændte øjeblikkelig. Ugattet kroen ligger tæt ved Lindersvold, varede det dog en time, inden der kom et menneske til stede. Lykkeligvis holdt to bønder i rejsestalden, og det var navnlig ved deres hjælp, at kromanden, der først var tiltrådt forpagtningen til maj og endnu ikke har assureret, fik det meste af sit eget og folkenes tøj reddet, ligesom også alle kreaturer lykkelig og vel kom ud af stalden. Godsforvalter, kammerråd Nielsen fik godsets bøger og en del indbo reddet. Kun rejsestalden, der ligger på den anden side af vejen, undgik ilden.“ — Muligvis kunne ilden have været begrænset, hvis ikke det menneskelige materiale havde svigtet. Brandfogeden udeblev fra branden, tilligemed en del andre, som havde pligt til at møde. Selv om der sikkert ikke var meget tilbage af Christian den Fjerdes bygninger, har „kongestuelængen“ nok været den oprindelige. Den nye kromand, der var så uheldig i starten, fik nu indrettet til beboelse, gæstgiveri og høkeri i den gamle rejsestald, hvor der mod sydenden blev opført en staldlænge i øst—vest. Det nuværende „Vindbyvold“, som ligger på den gamle kros plads, lod godset opføre kort efter branden.

„Vindbyholt kgl. gæstegård“ var i 1623 blevet opført, for at kongen og andre fyrstelige personer, på rejse til og fra Nykøbing på Falster, kunne logere og spise dér. Der har sikkert ikke været en tilsvarende her i landet. Når man tænker på de mange fyrstelige gæster, kroen har haft, og det liv der har udfoldet sig dér i de forløbne århundreder, kan man sikkert med rette kalde denne for „Danmarks mest historiske kro“.

- 1) Sjæll. reg. 24.-4. 1638.
 - 2) Sjæll. reg. 16.-11. 1642.
 - 3) Sjæll. reg. 1.-4. 1653, bilag 62.
 - 4) Sjæll. reg. 26.-7 .1661, bilag 157.
 - 5) Org. kgl. resolution. 20-2. 1692. (Rtk.).
 - 6) Sjæll. reg. 6.9. 1670, bilag 454.
 - 7) Org. kgl. resolution 20.2. 1692. (Rtk.).
 - 8) Sjæll. LT. skødebog 14.-4. 1684.
 - 9) Indlæg til Sjæll. skødebog 11.-8. 1696.
 - 10) Rentekammerets deliberationsprotokol 1692, 15.
 - 11) Org. kgl. resolution 20.-2. 1692. (Rtk.).
 - 12) Kgl. resolution 19.-7. 1687. (Rtk.).
 - 13) Indlæg til Sjæll. skødebog 11.-8. 1696.
 - 14) Sjæll. LT. skødebog 1696, 437.
 - 15) Trykkevælde len, regnskaber 1631.
 - 16) Gisselfeld birks tingbog 1719, 144.
 - 17) Gisselfeld birks tingbog 1738, 176.
 - 18) Gisselfeld birks justitsprotokol 1750, 603.
 - 19) Gisselfeld birks justitsprotokol 1752, 700.
 - 20) Lindersvold og Strandegaards gods. Dokumenter til skifteprotokollen 1806—50, Hans Greens skifte.
-

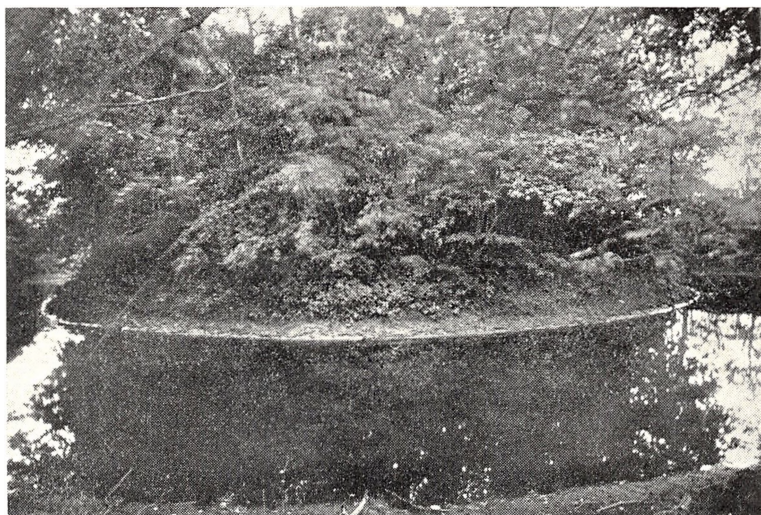

Fig. 1. *Frøslevgård voldsted*. P. Hauberg fot. 1904.

FRØSLEVGÅRD VOLDSTED

Af dr. phil. *Vilh. la Cour*.

I.

DEN lille, hyggelige landsby Frøslev ca. 6 km sv. for Store Heddinge ligger på gennemgående meget jævnt og frugtbart, lermuldet terræn. Allerede på lang afstand ser man dens gårde og træklynger, og østligt i byen rejser kirken sig med sit hvide tårn på toppen af en ganske lav, langstrakt højning, der måler ca. 400 m i n.—s. og ca. 150 m i ø.—v. Man lægger næppe mærke til denne smule banke, når man nærmer sig ad vejen fra Store Heddinge, og først på nært hold træder forholdene tydeligere frem. Højningen hæver sig mod nord, hvor kirken og kirkegården ligger, og noget sydligere, hvor en af byens

gårde — Hovgård — har sin have, til 26 m.s kurven, medens det omkringliggende jordsmon kun er 24 m højt. Mellem kirken og Hovgård findes et ubetydeligt svaj, og midt i dette ligger — på matr. nr. 7a af Frøslev by — Frøslevgård voldsted, så afstanden herfra til kirken kun er ca. 110 m. Vi træffer altsaa som så mange andre steder i vort land kirken og den befæstede storgård side om side, og denne beliggenhed taler sikkert om et oprindeligt samvær, selv om vi ikke nu er i stand til at dokumentere det for Frøslevs vedkommende.

II.

I modsætning til adskillige andre voldsteder har Frøslev ingen omtale fundet i vor ældre topografiske litteratur, det har ligget upåagtet hen, indtil Nationalmuseet i 1892 lod Stevns herred berejse af professor *I. B. Löffler* og dets nyudnævnte 2. assistent, *W. Møllerup*. Det var dog kun et flygtigt besøg, de to museumsmænd på dette tidspunkt aflagde — de skulde i sommerens løb viden om —, og Löffler nøjedes med at tegne et kroki, som ikke hvilede på virkelig opmåling. Han havde kun taget 3 mål ialt, og hans gengivelse af voldbanken som et kvadratisk anlæg med en topflade på $15,7 \times 15,7$ m (25×25 al.) er fejlagtig. Antagelig har han, da han året efter tegnede sin skitse op, ladet sig forlede til at gøre banken firsidet, fordi den på et gammelt matrikulkort (fra 1808), som han kopierede, havde denne form.

Man kunde kalde besøget i 1892 for en nødtørftig katalogisering af mindesmærket; men for så vidt fik den betydning, som den i 1904 dannede udgangspunktet for en virkelig omhyggelig opmåling. Arbejdet, der fandt sted den 17. august, lededes af museumsinspektør *P. Hauberg*, assisteret af dav. stud. mag. *Vilh. la Cour*, og resulterede dels i en plantegning med tilhørende snit og fotografier, dels i en udførlig beretning. Undersøgelsen var et led i

den opmåling af middelalderlige voldsteder, som museet havde planlagt ved århundredets begyndelse, og som fandt sted i dets første tiår, men som derpå af forskellige årsager måtte standses, inden man havde nået at gennemføre planen helt. For så vidt havde disse undersøgelser kun en orienterende karakter, som de aldrig ledsagedes af gravninger; men de forskellige voldstedstyper trådte dog klart for en dag, de lod sig nogenlunde sikkert indordne i en tidsmæssig rækkefølge, og inden for denne fandt Frøslev sin plads. At vi stod over for et anlæg fra ret tidlig middelalder — 12. eller 13. årh. — kunde næppe drages i tvivl, altså et anlæg, der stort set måtte være samtidigt med bygningen af den nærliggende lille kirke.

Først henved et halvt århundrede senere lykkedes det ved gravning på borgbanken at få rigtigheden heraf konstateret. Gravningen, der bekostedes af Carlsbergfondet, lededes af nærværende afhandlings forfatter og gennemførtes i dagene fra 5.—16. oktober 1950. Ved denne lejlighed blev dels hele bankens topflade undersøgt, dels blev der på to sider lagt snit gennem banken fra dens top til gravens niveau. Selve graven blev derimod ikke undersøgt, og det turde være tvivlsomt, om en tømnings og oprensning af den vilde have givet noget udbytte. Som vi senere skal se, må hele voldstedet i nyere tid være indgået som led i et haveanlæg, i hvilket gravene gjorde tjeneste som fiskeparker, og de er derfor gentagne gange blevet oprensede — det er forøvrigt sket lige til vore dage —, så man sikkert kan regne med, at deres oprindelige bundprofiler ikke længere eksisterer, og at genstande, der i borgens tid har været tabt eller henkastet i dem, forlængst er bragt for dagens lys, uden at nogen efterretning derom er blevet gemt.

I forbindelse med gravningen fandt en revision af opmålingen og nivellementet fra 1904 sted (fig. 2), og en udførlig beretning blev, ledsaget af fotografier, plantegning, snit og opstalter af det bevarede murværk, afgivet til Nationalmuseet.

III.

Ved opmålingen i 1904 havde den opfattelse gjort sig gældende, at voldstedet i alt væsentligt var „smukt bevaret“. Den næsten cirkelrunde borgbanke med de stejle sider syntes uberørt af tiden (fig. 1). Alligevel kan en regelmæssighed være så stor, at den vækker mistanke, og det måtte i sig selv synes påfaldende, at sideskråningerne skulde have kunnet trodse århundrederne, uden at deres dybe, løse muld var skredet ned i graven. Nu var de bevoksede med buske og store træer, hvis rodnet naturligvis bandt mulden; men sådan havde det jo ikke været, da borgen stod, og der var intet spor af, at man ved bankens fod havde søgt at holde igen ved nedrammede pæle, faskiner eller ved en stensætning. Enkelte store sten i vandkanten havde givet Hauberg den tanke, at bankens fod i sin tid havde været „stensat helt rundt“; men de lå næppe i oprindeligt leje og syntes langt snarere at være trillet ned oppe fra topfladen.

En anden omstændighed gjorde ligeledes troen på voldstedets gode bevaringstilstand særdeles skrøbelig. Det var påfaldende, at gravens yderlinie nærmest dannede et kvadrat, medens midterbankens fodlinie som nævnt var omtrent cirkelrund. De to linier plejer dog ellers at korrespondere med hinanden, og da man kunde gå ud fra, at gravens yderlinie ikke var ændret i tidens løb, blev den mulighed tilbage, at banken virkelig til en begyndelse havde været firsidet og først senere havde fået skåret hjørnerne af. Dette måtte dog være sket, før Löffler tegnede sit ovennævnte kroki i 1892—93, thi på det tidspunkt *var* banken rund som nu — det mindedes gamle folk, som i deres barneår havde brugt graven til skøjtebane, når dens is kunde bære. Det var heller ikke givet, at bankens firsidede form havde eksisteret, da matrikulkortet blev tegnet i 1808. De gamle landmålere lagde sjældent større vægt på en nøjagtig indmåling af sådanne „antikviteter“, og meget tydede på, at voldstedet snarere figurerede som en salgs signatur på kortet end som en

nøje indmålt detaille. Altså blev det ved gravningen en opgave at få fastslået, hvorvidt borgbanken på et eller andet tidspunkt havde været genstand for en gennemgribende omformning.

Hertil kom en anden, vigtig opgave. I 1904 øjnedes intet spor af murværk på bankens topflade. En stedlig mand fortalte imidlertid, at man „sagde“, der på banken havde ligget et rundt tårn, som havde optaget hele fladen. Det havde hvilet på et kampestensfundament, haft ydermure af kridtsten og murkærne af murstensbrokker. En del af kridtstenene var fjernet, men grundstenene lå der endnu. Meddelelsen havde dog ikke selv deltaget i den gravning, som havde bragt disse rester for en dag, og han vidste heller ikke, hvornår den havde fundet sted. Altså måtte man søge at få konstateret, om der virkelig fandtes levninger af et sådant tårn, eller om hele fortællingen beroede paa fri fantasi.

Det viste sig hurtigt, at der „var noget om det“, han fortalte — kun var de fleste af de meddelte enkeltheder temmelig unøjagtige. Uden vanskelighed afdækkedes lidt under muldlaget de indre skalmure af et omtrent kvadratisk tårn, omsluttende et tårnrum, der målte 5,2 m i n.—s. og 4,9 m i ø.—v. Gulvfladen blev derefter 25,48 m².

Skalmuren bestod udelukkende af kridtsten — gennemgående smukke, kvaderhuggede blokke, ca. 25 cm tykke og 30—50 cm lange. Adskillige var dog ikke mere end ca. 12,5 cm tykke, og skiftegangen blev derfor ret uregelmæssig. I de fleste tilfælde var fugemørtelen faldet ud, men sine steder sad den endnu tilbage, og den bredte sig da — som man ofte ser det i tidligt middelalderligt murværk — ud over stenedes retsider. Den var grålig, af ret grov konsistens og kun i tårnets nordvestre hjørne hvidlig og temmelig fast. Både dette og skiftegangen på dette sted kunde tyde på en senere ommuring, som dog ikke behøvede at være sket i tårnets tid — den kunde også tænkes at være foretaget, da man — vistnok i det 17.

FRØSLEVGÅRD

GRAVNING. OG REVIDERET OPMÅLING 1950 (LA COUR)

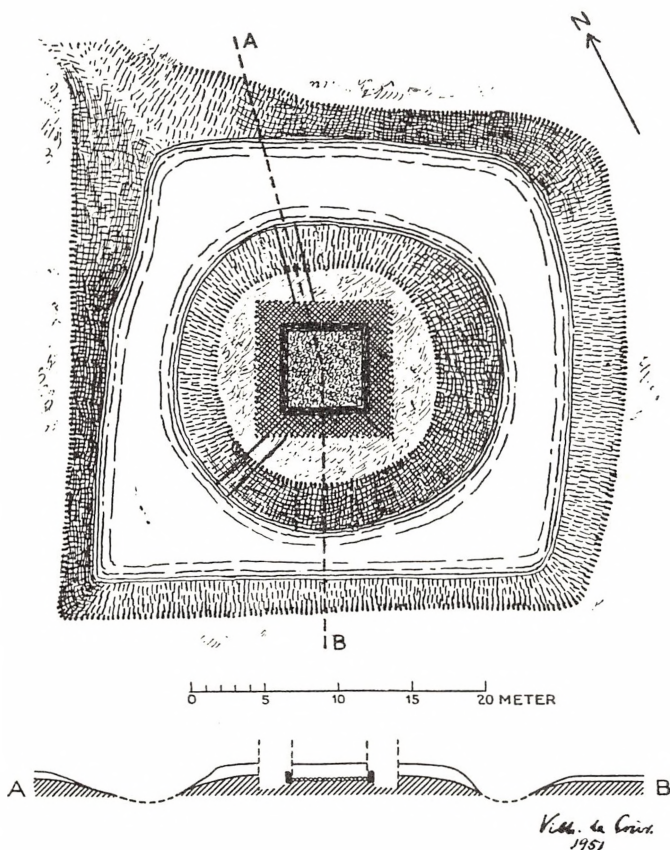

Fig. 2. Grundplan af Frøslevgård voldsted.

Hauberg — la Cour 1902—50.

årh. (se i det følgende) inddrog voldstedet i gårdens have og lod „ruinen“ udgøre en malerisk enkelthed i denne. I nordmuren fandtes to kvadre med skarpt indridsede linier, på den ene dannende et kors, på den anden et halvkors.

Endvidere havde en sten i nederste skiftegang 3 lodrette og 2 skrå riller indhugget, og på en lignende måde var seks sten i vestmuren behandlet (fig. 3). Hensigten dermed var uklar. Derimod var en stor kvader i vestmurens nederste skiftegang åbenbart hentet fra en ældre bygning. Den viste et brudstykke af et ornament: en række radiære, skrårillede stave mellem to cirkelbuer (fig. 4).

Det meste af nordmuren og halvdelen af vestmuren stod tilbage i 3 skifters højde (ca. 55 cm), men enkelte sten af 4. skifte fandtes også. Af sydmuren var kun 2 skifter bevaret (tilsammen ca. 37 cm høje) og af østmuren gennemgående 2—3 skifter, enkelte steder 4—5.

Det mærkeligste var dog, at faktisk kun denne indre skalmur var levnet. Praktisk talt hele murkernen var forsvundet og med den både den ydre skalmur og dens fundament, ja end ikke i jordlagene var der mindste antydning af, hvor dette sidste havde ligget, så man på den måde kunde beregne murens oprindelige tykkelse. På den her meddelte grundplan ses den indre skalmur som en tyk, sort linie, uden om hvilken der ved krydsskravering skønsomt er angivet en murtykkelse på ca. 2 m. Holdepunkterne for netop denne dimension fandtes som sagt ikke. Men hvorom alting er: hvad der var fjernet af muren, var ikke fjernet „tilfældigt“, idet man nu og havde brudt sten i ruinen. Det var helt indlysende, at bortfjernelsen måtte være sket planmæssigt, rationelt og fuldstændigt. Det fremlyste ikke mindst af den behandling, den indre skalsmurs bagside havde været underkastet. Her havde man omhyggeligt afhugget ethvert fremspring af kridtstenene, så bagsiden fremtrådte plan og lodret. At dette havde haft sin ganske bestemte motivering, var klart, og det blev en af de gåder, man måtte søge at få løst.

Tårnrummet var brolagt med puksten (fig. 5—6), lagt i et lag af skarpt, gult grus. Enkelte reparationer med kridtstensbrokker havde fundet sted, og et enkelt hul i stenbroen var udfyldt med en munkestensbrok. Men

Fig. 3. *Detaille fra vestmuren.*

Fig. 4. *Detaille fra vestmuren.*

også her dukkede nye gåder frem. Umiddelbart oven på broen lå nemlig et 10—20 cm tykt lag rent muld, et vidnesbyrd om, at rummet efter tårnets ødelæggelse dels var blevet omhyggeligt rensed for alt nedstyrtet fyld, dels i længere tid havde stået åbent. Først over dette muldlag kom fylden; men den bestod *ikke* af bygningsaffald fra tårnet selv, den stammede fra en anden og langt yngre bygning. Ialt bortkørtes 6 lastbillæs, der hovedsagelig udgjordes af stumper af vingetegl, blandet med adskillige brudstykker af røde, kvadratiske, uornamenterede gulvfliser ($21 \times 21 \times 3$ cm). Flere steder lå der rene børfulde af vingetegl, så kompakt sammenpressede, at der end ikke var trængt jord ind imellem dem.

Fra denne bygning stammede vel også de relativt meget få brokker af munkesten, som fandtes i fylden. Der blev optaget 7 hele sten, som alle havde nøjagtigt samme dimensioner ($28 \times 14 \times 7$ cm), og stenene kunde næppe stamme fra kirken, fordi munkestenene her har andre størrelser. I østgavlens spids, hvor kridtsten og munkesten veksler i smalle bæltter, måler de sidstnævnte $26,5$ à 27×12 à 13×8 à 9 cm, og i det sent gotiske våbenhus er munkestenenes størrelse $27 \times 12,5 \times 8,8$ à $8,5$ cm. Vidnesbyrd om, at munkesten skulde have været anvendt i selve borgtårnet, er imidlertid yderst svage. Der fandtes kun en eneste brok (i nordmuren), siddende på højkant i mørtel bag selve kridtstensfacaden, og dens dimensioner var påfaldende små ($? \times 11,5 \times 6$ cm).

Når gravningen stillede disse gåder uden at løse dem, måtte man se, om det ikke ad andre veje skulde vise sig muligt at nå frem til en forklaring; men foreløbig gjaldt det om at lære alle anlæggets enkeltheder at kende. F. eks. måtte bankens struktur undersøges, og det skete — som tidligere nævnt — ved to snit fra dens top til dens bund, det ene omtrent midt på nordsiden, det andet ved tårnets sydvestre hjørne (fig. 7).

Navnlig det første af disse snit gav gode oplysninger. Allernederst fandtes det naturligt aflejrede blåler.

Fig. 5. Østmuren, set fra nordmuren.

Fig. 6. Vestmuren, set fra østmuren.

Over det lå et — ligeledes naturligt aflejret — lag af sandblandet, mørk muld, og derpå fulgte næsten cementhårdt gråligt ler, som højere oppe afløstes af et lag ikke fuldt så hårdt gulligt ler. Begge lerlag var praktisk talt helt rene. Den umiddelbare opfattelse gik ud på, at det gule og det grå ler var kunstigt påfyldt for derved at skabe en tilstrækkelig høj og fast byggegrund for tårnet. Utvivlsomt stammer en del af leret fra anlægget af graven. De oprindelige forhold lod sig dog ikke klart belyse på grund af de omfattende planeringsarbejder, der senere havde fundet sted. Den bevarede skalmur gik ca. 0,40 m ned i det gule ler, og her standsede den i en nogenlunde horisontal linie; men både det gule og det grålige lerlag strakte sig direkte ind til skalmurens afhuggede bagside, hvilket betød, at der samtidig med de øvrige murdeles nedbrydning havde fundet en rationel udjævning af leret sted. Lerbanken, hvorpå tårnet havde været rejst, måtte altså i tårnets egen tid have været noget højere, end lagene nu antydede, og ved bortfjernelsen af murdelene havde man jævnet leret ud i de fremkomne huller. Utvivlsomt havde ligeledes bankens oprindelige skråning imod graven været mere stejl, end det gule lerlags kurve nu syntes at vise. På det meddelte snit (fig. 2) ses leret som en skraveret højning mellem gravene.

Der havde altså faktisk fundet store nedbrydnings- og planeringsarbejder sted på borgbanken, og det vilde ikke være usandsynligt, at man ved samme lejlighed havde ændret bankens form fra firsidet til rund. For at undersøge, om dette havde været tilfældet, blev det andet snit lagt, og det bekræftede i høj grad, hvad man kunde formode: lerlagene var blevet gennemskåret og delvis blandede med hinanden, utvivlsomt fordi man havde skåret bankens hjørne bort og benyttet det afgravede ler til planering ind imod skalmurens bagside. Bankens fodlinie havde altså til at begynde med svaret nøje til gravens yderlinie: begge havde været nogenlunde kvadratiske ligesom tårnet. Dette havde vel ikke optaget hele

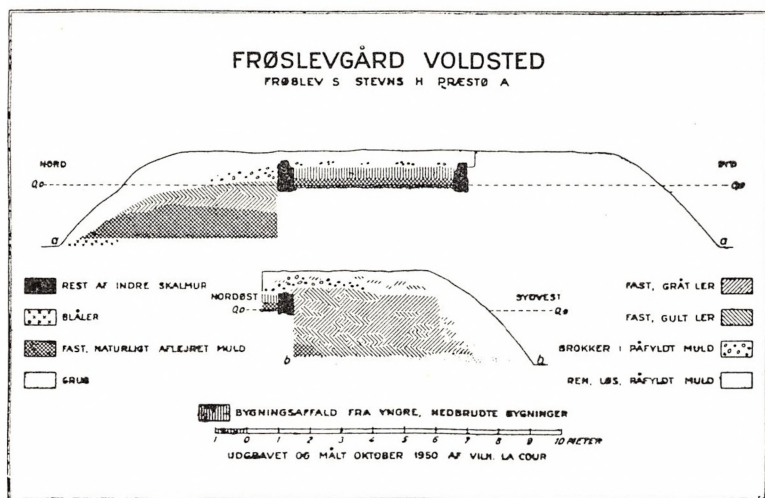

Fig. 7. Snit gennem borgbanken (la Cour 1950).

bankens topflade, men på den anden side var det udelukket, at der heroppe kunde have ligget flere bygninger. Mellem tårnet og bankens skråninger havde der kun været en afstand på 2—3 m. Om der langs bankens rand havde været rejst et palisadeværk, kunde naturligvis ikke fastslås på grund af de omtalte planeringer.

Men de to snit gav anledning til endnu en iagttagelse. Over leret fulgte et fyldlag, hovedsagelig bestående af muld, kun iblandet relativt få kridtstens- og teglstensbrokker. Det nåede på topfladen en dybde af indtil 1,20 m og skrånede herfra stejlt ned imod graven. At dette fyldlag måtte være påført banken i en ganske bestemt hensigt, kunde ikke være tvivl underkastet. Hvis der på leret havde ligget nedstyrtede dele af det ødelagte tårn, måtte disse være blevet fjernet sammen med de nedbrudte dele af tårnfoden, inden man kørte mulden på. De øverste 1—2 spademål var så at sige fuldkommen rene — lutter god, velegnet havejord. Men *hvorfor* var dog alt dette arbejde foretaget: murfoden brudt ned med undtagelse af den indre skalmur, dennes bagside planhugget, lerholmen pla-

neret, hjørnerne afskåret og mængder af givtig muld anbragt som et metertykt dække over leret? Ja, de spørgsmål var spaden ikke i stand til at besvare. Vilde man finde en løsning, måtte man søge den ad andre veje end ved en gravning.

Med gravningen på banken var for så vidt undersøgelsen afsluttet. Det omgivende terræn frembød nemlig intet som helst tegn på et ydre anlæg, selv om et sådant næppe kan have manglet.

Ved opmålingen i 1904 havde man antaget, at udjævningen af gravens nordvestlige hjørne måtte minde om en tidligere forbindelse mellem denne og en sænkning nord for voldstedet — ude i kirkevænget. Ved et stigningsbord havde man åbnet og lukket for vandets adgang til graven. Den daværende ejerindes moder skulde have taget dette stigningsbord op og kastet gennemskæringen til.

Denne opfattelse var ikke rigtig. En større vandfyldt sænkning har der vist aldrig eksisteret i kirkevænget — kun ud for gravens nordvestlige hjørne har der i sin tid ligget et lille vandhul, som for et halvt århundrede siden blev fyldt. Ingen erindrede noget om et „stigningsbord“ på dette sted, og man vilde heller ikke kunne forstå nytten af det. Når man havde udjævnet gravhjørnet, skyldtes det slet og ret, at man her havde kørt mudderet op i vandhullet, hver gang graven oprensedes. Endnu levende gamle folk havde været med dertil så sent som i 1901. I det hele taget fandtes der intet tegn til, at graven havde fået sit vand udefra. Den har sikkert alle dage ligesom nu været henvist til, hvad regn og snesmeltning kunde fylde den med, og den faste lerbund har holdt godt på vandet. I knastørre somre har den kunnet tørre helt ud — det sker stadig. Men når efterårsregnen kom, og når sneen smeltede, løb den atter fuld. Deri er ingen forandring sket gennem århundrederne. I meget varme somre kan man køre i graven med heste og vogne — om efteråret kan man ro i den i en fladbundet båd.

Man lagde også i 1904 vægt på et såkaldt „jorddrag“,

d. v. s. en havestrimmel, der ligger mellem den nordre grav og kirkevænget, og som hæver sig ca. 1 m over dette sidste. Det kan dog på ingen måde antages for resterne af en ydervold. I virkeligheden er dette „drag“ ikke højere end det jævne jordsmon på voldstedets øvrige sider. Det er kun kirkevængets ubetydelige fald mod syd — ca. 0,55 m på ca. 50 m — og havens skarpt afskårne nordgrænse, der fremtvinger indtrykket af et „jorddrag“. Syd for voldstedet ligger det nuværende jordsmon i niveau med brolægningen inde i tårnrummet, og sammenlignet hermed er „jorddraget“ kun 36 cm højere. Terrænet øst for voldstedet ligger 11 cm lavere og terrænet vest for 10 cm højere end tårnrummet. Borgen har derfor næppe på nogen af siderne haft en ydervold, *hvis ikke* — den mulighed må naturligvis holdes in mente — den kolossale, påfyldte muldmængde på banken netop skulde stamme fra en sløjfet vold. Men dels vilde en vold utvivlsomt ikke bestå af ren og skær muld, dels vilde en sløjfning af den ikke kunne være så grundig, at man ikke på den ene eller den anden måde stadig kunde spore dens forløb — f. eks. i jordens farve og karakter. Har graven haft et udenværk — og det må vel anses for rimeligt — har det antagelig været en række palisader. Men et vidnesbyrd om deres eksistens vil man sikkert lede forgæves efter i den gennem mange generationer gravede og pløjede havejord.

Derimod skal der være fundet spor af udbygninger vest og syd for voldstedet. Efterretningerne er dog meget vage. To gamle arbejdere under gravningen i 1950 erklærede, at de aldrig havde hørt noget om bygningsspor *syd* for voldstedet, derimod var sådanne truffet i *vest*. Bl. a. havde man i gårdens nuværende have fundet sten, som „kunde stamme fra en grundmur eller fra en gammel stenbro“. Mere vidste de ikke.

Vil man forestille sig den ældste, den middelalderlige Frøsløvgård, må man tænke sig den egentlige borg som et isoleret, fritliggende tårn, bygget på en dels naturlig, dels kunstig forhøjet lerknold, en såkaldt „*motte*“, om-

givet af en grav. Efter al sandsynlighed har denne „*motte*“ været forbundet med, hvad englænderne kalder en „*bailey*“, d. v. s. en svagt befæstet, eventuel palisadehegnet forborg, hvor udhusene og staldene har ligget. Det synes rimeligt, at anlægget som helhed betragtet har hørt til den „*motte and bailey*“-type, der hos os kendes fra tidlig middelalder, men som også var i brug langt senere, selv om den ved slutningen af det 13. årh. vel nok blev regnet for temmelig „*umoderne*“. Hvis udbygningerne til borgen har ligget vest for voldstedet, taler sandsynligheden endvidere for, at adgangen over graven til tårnet har været i vest; men i vore dage ses der intet spor af en sådan overgang.

IV.

Tilbage står at søge en forklaring på den omfattende regulering af borgbanken, som på et eller andet tidspunkt har fundet sted. Den karakteriseres, som forud bemærket, ved en ændring af bankens form, ved systematisk bortfjernelse af alt murværk med undtagelse af tårnets indre skalmur, ved rigelig påfyldning af muld både på topfladen uden for skalmuren og på skråningerne, som derved er gjort så stejle, at kun en beplantning har kunnet hindre deres udskriden, og endelig ved tårnummets opfyldning med bygningsaffald fra en eller anden nedrevet, nærliggende bygning. Er det muligt at sige noget om, *hvornår* alt dette er sket?

Vi kan i store træk følge Frøslevgårds historie fra midten af det 14. årh., da vi første gang hører den nævnt (1354), skønt den allerede da sandsynligvis har haft et århundrede på bagen. Vi kender flere af dens ejere i sidste halvdel af det 14. årh. og gennem det 15. årh., til den i 1486 og 1496 ejedes af *Oluf Jørgensen Oxe* og fra ham vistnok solgtes til *Anders Bille*, hvis fædrenegård var Søholm i Magleby sogn, og som i 1523 fik Stevns herred i pant.

Det er temmelig usandsynligt, at Frøslevgårds ejere

middelalderen ud skulde have nøjedes med så primitiv en bolig som det fritliggende tårn på borgbanken. Det var dog store og ansete ætter, som havde hjemme her, og det tilliggende gods var omfattende. Alt taler for, at man inden det 15. århundredes slutning har opgivet tårnet og i dets sted opført en ny bolig ovre i vest, mere i overensstemmelse med tidens fordringer. Dette er naturligtvis kun en arbejdshypotese, fordi spor af en sådan bygning ikke er fundet.

Fra Anders Bille (død 1555) gik Frøslevgård i arv til datteren *Ingeborg* (død 1608), fra hvem den kom til hendes søstersøns datter *Kirsten Hansdatter Sparre*, der bragte den til sin mand *Peder Madsen Laxmand* til Rønnowsholm og Hofdala. Hans søn, *Gabriel Laxmand*, arvede den efter faderen. Ved et mageskifte 1642 med kongen afrundede han sit gods i Frøslev by, og han døde inden årets udgang på Frøslevgård, hvor han — iflg. ligprædikenen over ham — hver morgen og aften i fruerstuen havde samlet sine tjenestefolk til bøn. På dødslejet stiftede han et legat til istandsættelse af Frøslev kirke — ligeledes et vidnesbyrd om hans personlige tilknytning til stedet —, og hans enke, fru *Edele Rosenkrans*, der funderede legatet, som hendes mand ikke havde nået at underskrive, inden han døde, ægtede fire år senere *Knud Ulfeld* til Svenstrup og Totterupholm. Efter hans død (1657) solgte hun 1663 Frøslevgård til den mecklenburgske adelsmand *Philip Joachim Bastorf*, medens godset blev udlagt til forskellige panthavere. Bastorf afhændede imidlertid gården til *Joachim Christopher Bülow* til Rosenlund, hvorfra den 1672 kom til universitetets bogtrykker *Henrik Clausen Giøde*. Ved hans død erhvervedes den af *Jens Pedersen*, hvis enke ægtede *Jens Sørensen Rachlau*, som 1685 gav dronning Charlotte Amalies forvalter på Gjorslev og Søholm, *Rasmus Ibsen*, skøde på den.

Gården havde således siden Gabriel Laxmands død i 1642 — i det midste siden hans enkes salg af den i

1663 — ført en ret omtumlet tilværelse, og en sådan undlader aldrig at sætte sine tydelige spor i både drift og bygninger. Med Rasmus Ibsens overtagelse af gården indtraf katastrofen. Mod hans skødebrev nedlagde generalfiskalen på kongens vegne indsigelse, og i 1691 blev han arresteret, beskyldt for som forvalter af dronningens stevnske gods at have aflagt mangelfulde regnskaber. Han løslodes ganske vist, men sagen imod ham førtes videre, og da han i 1692 atter var kommet til rådighed over sine ejendele, hutlede han sig i de følgende år igenem ved lån, til han i 1704 måtte skille sig af med gården ved offentlig auktion. I den anledning udstedte han den 15. september en bekendtgørelse, i hvilken han gav en beskrivelse af gårdens bygninger og dens have. Det hedder heri (fremhævelserne mine):

„Hovedgården, bestående af 45 tdr. 5 skpr., derhos smuk lysthave, item trende frugthaver på nogle rare frugttræer, så og fiskevande og parker, *den ene med en holm midt udi, omflydt med vand*, som er vel besat med fisk; *på samme holm findes mange skønne og rare frugttræer sat*. Gårdens bygning består således: Stuelængen, *et 20 fag hus, teglhængt, 2 lofter højt med stuer, sale- og gårdværelser*, ladegårdens bygning til korn, foder og kvæg, bestående af 56 fag hus ny bygning af egetømmer, en anden længe i ladegården, bestående af 8 fag til værelser, nok en længe til småkvæg, får o. desl. af 7 fag, endnu en længe, kaldes borgstuelængen, bestående af 6 fag. Borggården er indhegnet med planker på tvende sider, og på den tredje er en længe teglhængt på 21 fag, som er bryggerhus og pakhus med en anden stue derhos, såvel som til vognskur.“

Rasmus Ibsen sagde klogeligt nok intet om bygninernes tilstand. Imidlertid lod dronningen i slutningen af oktober 1704 sine forvaltere, Jens Clausen på Gjorslev og Johan Domianus på Søholm, foretage en synsforretning på Frøslevgård, og af denne fremgik bl. a., at længerne på borggården var af bindingsværk, og at det nye

hus på ladegården var det eneste nogenlunde velholdte af alle gårdens bygninger.

Af det ovenfor citerede kan for det første ses, at Frøslevgårds hovedbygning ved udgangen af det 17. årh. var en 20 fag lang og 2 stokværk høj teglhængt bygning. Den kan — som man har antaget — helt eller delvis være bygget af Gabriel Laxmand, men den kan også være ældre. Hvis munkestensbrokkerne i tårnrummets fyld (se s. 340) ikke stammer fra tårnet selv, men f. eks. fra denne bygning, må den i hvert fald have indeholdt middelalderlige dele. Stenenes dimensioner godtgør, at de ikke er fra Gabriel Laxmands dage. Om hovedbygningens alder kan altså intet sikkert siges. Derimod ligger det nær at antage, at det er Gabriel Laxmand, som har ladet det prægtige haveanlæg indrette. Han havde i 1630erne opholdt sig fem år i udlandet, dels i Paris, dels i Italien, og inspirationer fra dette ophold kan have fået ham til — efter fattig evne — at efterligne tidens italienske havestil med dens forkærlighed for det regelmæssige anlæg, forbundet med „parker“ og ofte arkitektonisk udsmykket med klassiske bygningselementer. Han havde umiddelbart ved sin egen gård liggende en „holm“, der bar de sparsomme ruiner af et fordums tårn, bygget af smukke, hvide kridtstenskvadre. Det er tænkeligt, at netop dette har opflammet ham til af graven at arrangere den med fisk „besatte“ park, idet han oprensede den, gav banken den yndede cirkelrunde form, nedbrød alt murværk undtagen den indre skalmur, der skulde figurere som anlæggets samlende arkitektoniske hovedled, og forøvrigt planerede den gamle „motte“, hvor murens nedbrydning havde fremkaldt huller, inden han til glæde for de mange „skønne og rare frugttræer“, han vilde plante, kørte rigeligt med god, frugtbar muld op på den, så den voksede i højden og fik de stejle sider, hvis jord skulde bindes af frugttræernes og anden beplantnings rodnet.

Naturligvis er dette kun en hypotese, som søger at forklare de tre kendsgerninger: 1) at banken ved en eller

anden lejlighed er blevet særdeles grundigt omformet og ved påfyldning af dyb muld gjort tjenlig til at blive led i et haveanlæg, 2) at dette anlæg faktisk eksisterede inden udgangen af det 17. årh., og 3) at det af flere grunde vanskeligt kan tænkes at være anlagt af gårdens ejere *efter* Gabriel Laxmands tid og næppe heller vilde være en opgave, som vilde være naturlig for en herremand *før* dette tidspunkt.

Men hvorfor er anlægget da blevet ødelagt og det fritstående tårnrum fyldt med mængder af bygningsaffald, som er kørt derhen? Sandsynligvis skal forklaringen søges i den skæbne, der overgik Frøslevgård *efter* dronning *Charlotte Amalies* overtagelse af den i 1704.

Både gård og gods var på dette tidspunkt i en elendig forfatning. Adskillige af godsets bøndergårde var „plat øde og uden ringeste bygning“, og vi har tidligere set, at der på Frøslevgård selv iflg. synsforretningen kun fandtes een bygning i nogenlunde velholdt stand: de 56 fag i ladegården, som udgjorde en trefløjet længe. Der fandt nu en fuldstændig omregulering af godsets gårde sted. De 21 gårde i Frøslev by og sogn, som lå under godset, reduceredes til 16, der skulde bygges af ny og forsynes med fuld besætning og alle nødvendige redskaber, og allerede i sommeren 1706 var planen gennemført både her og i de øvrige landsbyer, hvor godset havde ejendomme. Dronningen lod derpå hovedgårdstaksten fra Frøslevgård overgå til Højstrup, der i 1620 var blevet nedlagt som hovedgård, men nu atter genoprettedes som sådan, og i den eneste brugelige bygning på Frøslevgård indrettedes en forvalterbolig, medens de øvrige bygninger forsvandt. Da dronningen på Højstrup lod opføre et to stokværk højt stuehus af rød grundmur og med teglhængt tag, er det rimeligt, at hun dertil har benyttet, hvad der lod sig anvende af materialet fra den forfaldne hovedbygning på Frøslevgård. Resten måtte man på lettest mulige måde skaffe af vejen, og hvad lå nærmere end at køre skraldet op i det gamle tårnrum, som lå i en forsømt

og overgroet have, der ingen berettigelse havde under den bondedrift, som nu skulde indledes. Det er utvivlsomt dette oprydningsarbejde i 1705—06, der forklarer den mærkelige pakning af vingeteglstumper, som ved undersøgelsen viste sig at fylde hele tårnummet. Brokkerne af vingetegl var af relativ tidlig form, ret stærkt svungne og af svært gods.

At følge Frøslevgårds skæbne i det henved et kvart årtusinde, der er gået siden da, vil intet lys kaste over det lille voldsted. Det fik lov til at ligge uforstyrret hen, til de „smukke og rare frugttræer“ var døde bort, og tjørn, benved, ask o. lign. havde indtaget deres plads. Der kom atter — i det 19. årh. — en tid, da gårdens ejere satte pris på en stor og smuk have, og da voldstedet blev inddraget i denne. På borgbanken plantedes syrener, et blomsterbed blev anlagt i midten, hvor muld nu dækkede fylden i tårnet, en cirkelrund gang blev anlagt uden om blomsterne, graven rensedes med mellemrum op, grev Moltke på Bregentved bekostede bygningen af en bro over graven, og på „jorddraget“ mellem graven og kirkevænget plantedes en nøddeallé. Det hele var en mat afglans af det tidligere haveanlæg med dets hundreder af frugttræer, dets „fiskevande og parker“ — til gengæld er der ingen grund til at tro, at voldstedet på ny ændrede udseende. Den form det antagelig havde fået ved en stor regulering i Gabriel Laxmands dage, er sikkert den, i hvilken det møder os i dag.

EN FRAGTMANDSTUR

AD HOVEDLANDEVEJEN VORDINGBORG-KØBENHAVN
I MIDTEN AF FORRIGE AARHUNDREDE

Af fhv. Købmand *Jørgen Ravn Teisen.*

VORDINGBORG har paa mere end een Maade dannet et strategisk Punkt paa Sjællands Kyst, thi det var Stedet, hvor over Forbindelse gik med vore sydlige Øer, Falster og Lolland, en By, der blev passeret af mange Tusinde Mennesker om Aaret.

I Midten af forrige Aarhundrede var Masnedsund kun et lille Fiskerleje, hvor den store, gamle Færgegaard, med det lige overfor liggende Færgekarlehus, var de eneste Huse ved Kysten.

Herfra kom og afsejlede de gamle Smakker eller store, sejlførende Færgebaade, som kunde tage Heste, Vogne og mange Passagerer med om Bord, fra og til Gaabense.

Kysten var som den havde henligget fra fjerne Tider, der var kun den store Anløbsbro, bygget af Kampesten og forsvarligt beskyttet af solidt Pæleværk.

Den gamle Udskibningsbro paa Falstersiden skal efter Sagnet være bygget af Dronning Margrethe ca. 1400, og Egepælene kan endnu ses Øst for Gaabense-Færgens Færgeleje.

Ved Masnedsund kan Resterne af den gamle Stenbro endnu ses imellem Gaabense-Færgens Anløbssted og Vordingborg Bærndselskompagnis store Kulgaard og høje Krananlæg.

Den rivende Strøm i det smalle Sund mellem Sjællands Kyst og Masnedø kunde volde Færgerne de største Vanskeligheder, og Færgfolkene maatte ofte lægge de store og tunge Aarer ud, for at faa Baadene ført ind til Broen. Her blev Passagererne modtaget af Færgefart-lederen, i mange Aar en eller anden veltjent Officer inden for Søetaten, som her havde faaet en Retrætepost tildelt af Kongen.

For mange af de Rejsende var det med et Lettelsens Suk, de steg i Land i Masnedsund, det kunde ofte være en haard Tur over Storstrømmen, hvor Bølgerne slog ind over Rælingen paa Skibet og en bidende Vind gennemisnede Mennesker og Heste.

Naar alt var vel bragt fra Borde og Hestene spændt for Vognen, kørte man ad den ikke særlig gode Færgegaardsvej op til Vordingborg.

Tidligere gik Landevejen til København Øst om Byen, denne, der kun havde een, men meget lang Gade, Ahlgade, var mod Nord og Syd begrænset af Vand og Engdrag.

Vejen gik gennem det saakaldte Krægerstræde uden om Badstuesøen mod Øst og over Ornebjerg Overdrev, Ugledige, Præstø, Vindbyholt, Fakse, Karise, Haarlev til Køge, og kaldtes Kongevejen.

Allerede i Aaret 1790, den 2. Juli, var der approberet en Plan til Landevejens Forbedring, og man gik straks i Gang med at afstikke Vejen til Vordingborg, som skulde holdes i saa lige Linie som muligt.

Der gik dog over en halv Snes Aar, inden man kunde tage fat paa Køge—Vordingborg Landevejen, og da var ikke alene de afsatte Vejpæle forlængst forsvundne, men der var endog bygget Huse i den udstukne og projekterede Vejlinie.

Udstikningen maatte gøres om, og i de første Tiaar af det 19. Aarhundrede fuldførtes Vejen, den nuværende Københavns-Hovedlandevej, der paa en Dæmning førtes over Badstuesøen, og kom til at ligge mere i Flugt med

Færgegaardsvejen. Denne blev samtidig planeret. Saaledes gik hele Sommeren 1806 med Afgravningen af en Bakke paa 8—9 Alens Højde og ca. 100 Favnes Længde samt en Mosefyldning paa omtrent 100 Favne.

Der var en Omstændighed, der særlig var Skyld i, at der blev sat Fart og Kraft paa Vejarbejdet: den gamle Hærvej gennem Lekkende Skov og videre mod Køge havde vist sig at sinke Landeværnets Fremrykning alt for meget i August Maaned 1807, da Lolland-Falstringerne under Generalmajor P. Oxholms Førerskab ilede den betrængte Hovedstad til Hjælp. Som bekendt blev denne Reservearme fuldstændig oprevet i Slaget ved Herfølge den 29. August af den engelske General Wellington.

Da indsaa Kong Frederik den 6., at nu maatte der anlægges en ny Hær- og Hovedvej, og den skulde gaa snorlige fra Køge til Vordingborg, saa denne ikke alene blev af praktisk, men ogsaa af strategisk Betydning.

Masser af Arbejdere blev sat til at rydde Hegn og fælde Træer, og Hundreder af Stenslagere slog Kampestenene ud til Skærver.

Desuden var en stor Del af de under Englænderkrigen indkaldte Soldater med til at bygge Vejen, grave Grøfter, lægge Philasterlag m. m.

Overledelsen var lagt i Hænderne paa dygtige Ingeniørofficerer.

Vejen var farbar i hele sin Længde omkring 1820, men i Aaret 1852 var Vejbanen langt fra færdig, idet der manglede ordentlige Vejtromler, og fra Vordingborg til Rønnede f. Eks. en Strækning paa 29 Kilometer, kørte Vognene og malede i Skærver og maatte krydse ud og ind for de paa den halve Vejbane udlagte Vejbukke.

Disse blev lagt ud om Morgenen og igen fjernet om Aftenen.

For de rejsende, der pr. Vogn vilde foretage en Køretur til København alene for Rejsens Skyld, kunde det jo gaa hurtigt og forholdsvis let. Som Regel havde de lette

Vogne, forspændt med gode og kraftige Heste, og der blev gjort Ophold i de forskellige Kroer, alt efter Behag.

Anderledes for Fragtmændene, der skulde være inde i Byen til bestemt Tid, og hvis de kørte ind med slagtede Svin eller Oksekroppe, samt Smør og Æg, maatte de køre fra Vordingborg Kl. 5 eller 6 om Aftenen, og saa køre hele Natten, for at være i København om Morgenen ca. Kl. 9 eller 10, hvis de da ikke, som det hed, kunde blive hængende paa Vejen, saafremt der, hvad der let kunde ske, stødte et hændeligt Uheld til.

Og der var var mange Farer, der lurede paa Vognmandskuskene paa den 94 km lange Tur fra Vordingborg til København.

Hestene kunde blive syge, f. Eks. forvride et Ben, saa de blev halte, eller faa Kolik og andre Daarligheder, som kunde sætte Kusken i Forlegenhed.

Der var saa intet andet at gøre, end at sætte Hestene ind i den første Kro eller Gaard og saa laane en anden Hest til at fortsætte Turen med.

Det kunde være nogle stoute Karle saadan en Fragtmandskusk, og han havde gerne en stor Stjerne hos sin Husbond, en Karl, der sagde „mine Heste“ og „min Vogn“ og „mit“ om det hele, undtagen sin Pricipals Penge, der var ham betroet, og saa det ofte værdifulde Vognlæs samt Breve, Pakker m. m.

Sikkerheden paa Landevejene i de Tider var ikke altid den bedste, og skønt Sagnet fortæller, at det var ved Vordingborg, Frode Fredegod lagde den ene af Guldringene paa (Landevejen) Vejen, og Folk var saa rare og gode, at de lod Ringen ligge, saa var den Tid forlængst forbi.

En gammel Leveregel var, at man aldrig skulde prale med eller lade Folk se, at man havde Penge paa Lommen eller lade Personer, man ikke kendte, køre med, selv om de bad derom.

En Købmand, der boede i Nærheden af Vordingborg, vilde en Dag ride ind til Byen med et Pengebrev paa 500

Rd., der skulde sendes med Postvognen over Næstved og Ringsted til København, kom til at erkende Sandheden heraf.

Et Par tyske Haandværkssvende, der netop sad i hans Butik og fik sig en Hjertestyrkning, saa at Købmanden talte Pengene op og forseglede Brevet, de fik ogsaa hørt saa meget, at vedkommende om lidt vilde ride til Vordingborg med Pengene.

De fik pludselig travlt med at komme af Sted, og nu lagde de sig paa Lur ved de krumme Ege, et ideelt Sted til at foretage et rask Overfald.

Her havde i gamle Dage været et Vadested gennem Skoven, Vejen slog og slaar den Dag i Dag en Bugt, paa begge Sider var en meget høj Vold, bevokset med Slaaen, Tjørn og Hasselbuske, der kunde danne Skjul for dem, til deres udsete Offer kom forbi.

Nu havde Købmanden en af de baade skattede og frygtede Biderheste, det var en særlig onskabsfuld Hest, som kun vilde behandles af en enkelt Person i sin Stald. Det var den ene af hans Københavnerheste, der som Regel gik Turen til København to Gange om Ugen.

Denne Hest havde om Morgenen bidt sin Herre og Mester, fordi denne havde tilladt sig at tage en ny Hat paa, som Bideren ikke kendte.

Den var foruden at være en glimrende Vognhest ogsaa en særdeles god og behagelig Ridehest.

Biderhesten, Tyskerne kalder saadan en onskabsfuld Hest for: „Ein Menschenfresser“, Englænderne kalder den „The Manniters“, var af gammel dansk Landrace, stor og kraftig, en Kvalitetshest af Rang.

Men den kunde ikke lide at faa af Sporerne, for saa stejlede den og bed vildt om sig. Som Købmanden nu kommer ridende paa Landevejen, kun ledsaget af sin store, kraftige og meget bidske Grand danois Hund „Rolf“, der var dresseret til at angribe paa Kommando, (den var tillige Vognhund, og var altid med paa Turen til København), naaede de Bakken ved de krumme Ege.

Her springer de to Røvere ud paa Landevejen, en fra hver Side, svingende deres Egespir og raabende: „Holdt! Pengene eller Livet!“

Den ene løb til fra venstre Side for at trække Købmanden ned af Hesten, medens den anden forsøgte at gribe Hesten i Bidslet for at standse den.

Rytterens eneste Væрге var en Spadserestok, men den var af det reneste Fiskeben og drejet ud af det tykke af Barden paa en Grønlandshval, den bed igennem, naar den faldt med Kraft.

Nu var Købmanden hverken nogen stor eller kraftig Mand, men han var modig og kunde tage en Situation, og nu udviklede Affæren sig med rivende Hast.

„Rolf, tag ham!“ raabte Købmanden, og gav i det samme den Røver, der havde grebet fat i hans Ben, et Slag med Fiskebensstokken, saa det sang i ham, og i samme Nu var Hunden over ham, væltede ham om paa Vejen og bed og flaaede i ham, saa denne Angriber fik nok med at klare sig selv.

Den anden Mand havde grebet fat i Hestens Hovedtøj, men nu gav den Overfaldne fri Tøjler og med det samme Hesten Sporerne.

Bideren kunde blive aldeles rasende, naar den saa en Mand staa foran sig med en hævet Pisk eller Stok, og i et Nu havde den iført sig sin fulde Krigsmaling.

Med højt opspilet Gab, med Ørerne klemt fast ind til Nakken og vendende det hvide ud af Øjnene, sprang den som en Panter løs paa Angriberen.

Hesten greb med et rasende Bid fat i Armen paa Voldsmanden, saa ogsaa han, skrigende af Smerte, opgav ethvert Angreb.

Da Hesten stejlede og slog ud med Forbenene, mislykkedes det for den store Tysker at faa fat i Hestens Tøjler, han sprang tilbage og svang Knippelen over sit Hoved.

Rytteren maatte opbyde alle sine Kræfter for at holde

den rasende Hest tilbage, da den ellers havde traadt Angriberen sønder og sammen under sine Hove.

Hesten var nu helt ude af sig selv af Raseri, og Fraaden og Savlet stod den ud af Munden, medens den lod en egen og ejendommelig Vrinsken høre.

Havde Hesten faaet Lov til at angribe for tredie Gang, saa havde det været ude med Tyskeren, han havde aldrig mere genset „Das grosze Vaterland“, Hesten havde knust ham under sine Hove.

Nu laa han paa Vejen, som Ridderen af den bedrøvelige Skikkelse, strækkende Hænderne bedende ud mod Rytteren og raabte: „Naade, Naade, jeg overgiver mig, Hesten dræber mig,“ og Dødsangsten lyste ham ud af Øjnene.

Begge Røvere tog nu hurtigt Flugten ned over Markerne til Marienlyst Dyrehave, forfulgt af den trofaste Hund, som Købmanden nu kaldte tilbage, da Overfaldet var saa lykkeligt afslaaet, takket være hans gode Hest og hans modige Hund.

Rytteren fortsatte roligt sin afbrudte Ridetur til Vordingborg, med Liv og Lemmer og alle sine Penge i god Behold.

Han gjorde sig ikke engang den Ulejlighed at anmelde Affæren til Byfogeden; denne havde kun en eneste Betjent til at sørge for Ro og Orden i hele Præstø Amts søndre Birk, et Distrikt fra Kalvehave til Knudshoved Odde.

Ikke saa heldig var en yngre Handelsmand, der havde sine Heste og Vogne staaende paa Gæstgivergaarden „Det skæve Hjørne“ i Vordingborg.

Denne glade Handelsmand holdt meget af at slaa sig paa Lommen og prale af sine mange Penge.

En Dag han netop stod og skulde foretage en Tur til København, i hvilken By han handlede meget, kom der tilfældig et Par rejsende Svende ind paa Beværtningen for at nyde en Genstand.

Handelsmanden kom i Snak med dem og trakterede

paa dem, pralede over for dem med alle sine Penge, han havde paa Lommen, og inviterede dem til Slut til at køre med sig ad København til.

Det skulde blive hans sidste Køretur i levende Live, thi da Vognen befandt sig inde i Ambjergskoven, der ligger ca. 10. Kilometer fra Vordingborg, slog de to Passagerer Handelsmanden ihjel med hans Vognnøgle, der laa bag i Vognen, drejede Hestene ind i Skoven, og vilde her udplyndre Liget af deres Offer og rane hans mange Penge.

De blev dybt skuffede, han havde nemlig kun nogle faa Rigsdaler paa sig. De gemte nu Liget omhyggeligt i en Tykning og fortsatte selv Køreturen til København for at sælge Hestene og Vognen i Hovedstaden, og paa denne Maade se at faa fat i rede Penge.

Staldmesteren i Gæstgivergaarden „Den forgyldte Nøgle“ paa Nørregade blev ikke saa lidt forbavset over at se Handelsmandens Køretøj fra Vordingborg svinge ind i Gaarden, med et Par ham aldeles ukendte Mennesker paa Bukken. Tilfældet vilde, at den dræbte altid plejede at holde ind der, og Gaardskarlen havde ventet ham netop i disse Dage.

Paa hans Forespørgsel om, hvor de kom fra, gav de kun forblommede Svar, og da de to Mordere næsten straks falbød hele Køretøjet til Gaardskarlen for en meget ringe Sum, var denne straks klar over, at der var noget galt paa Færde.

Han holdt dem hen med Snak og lovede at skaffe en solid Køber til det gode Køretøj.

Uopholdelig gik han til Politiet og betroede dem sin frygtelige Mistanke.

Misdæderne blev omgaaende arresteret, og med Dattidens skrappe Forhørsmetoder varede det ikke længe, før de bekendte hele Mordet til Øvrigheden.

I Lænker blev de ført til Vordingborg, og Dommen kom til at lyde paa, „at de havde deres Liv og deres Boelslod forbrudt“ og en skønne Dag blev de begge to henrettet

paa Byens Rakkerbanke, til Skræk og Advarsel for den vældige Menneskemasse, der var mødt op for at overvære Eksekutionen.

Disse to Overfald er de eneste, som har haft alvorlig Karakter paa Hovedlandevejen, og de Fortællinger, der har været fremme om Jernkæder, der var spændt over Vejen om Natten, og at Folkene sad med Ryggen mod hinanden, med Geværerne parate, er Skrøner, der hører hjemme i Romanerne eller i Fortællinger fra Rold Skov.

Kuskene var imidlertid næsten altid bevæbnede, for at være forberedt paa lidt af hvert.

Bevæbningen var som oftest en Riffel med paasat Bajonet eller en lang, solid Askestage, paa hvis ene Ende en Døllebajonet var fastgjort.

Nogle bar Pistoler eller havde en god Huggert, en Sabel eller den femte Vognkæp, hvilket vil sige en solid Knippel, ja, enkelte medbragte en god langskaftet Skovøkse til Forsvar.

For at hjælpe de kørende med at passe paa Ransmændene og at uvedkommende ikke krøb op paa Vognen bag fra, enten for at stjæle af Læsset eller for at slaa Kusken ned og røve hans eventuelle Beholdning af rede Penge, var Hundene til uvurderlig Nytte paa den lange Køretur.

Det var som oftest Pudler, der blev anvendt som Vognhunde, idet de besad alle de gedste Egenskaber, der fordredes til at være en virkelig god Vognhund

De var haardføre, trofaste, kloge og meget vagtsomme samt modige, og de forsvarede deres Herrer til det yderste under alle Forhold.

Saadan en Hund laa gerne oven paa Presenningen eller løb under Vognens Bagaksel, af og til gørende en lille Afstikker hen foran Hestene for at kigge op til Kusken og faa et lille venligt Ord af ham.

Nærmede nu en fremmed sig saadan en Vogn, lod Hunden sin rasende Gøen høre og viste Tænder, saa

Kusken, der mulig tog sig en lille Lur paa Bukken, vaagnede op for at undersøge, hvad der var i Vejen.

En Handelsmand fra Vordingborg, der var paa Vej til København med Landbrugsprodukter, men ikke havde faaet sin Hund med, fik saaledes Syd for Køge skaaret sine Snørereb over og stjaalet 2 Sider Flæsk og en Drittel med Smør af Vognen.

Han havde taget sig et lille Blund, og det benyttede et Par Gavtyve sig af og gjorde sig tilgode med Slagtevarerne, og da Kusken kom af Vognen, da han mærkede, at Læsset begyndte at skride, var Tyvene forlængst borte.

En Hundehistorie foregik engang paa Gæstgivergaarden „Norske Løve“ i Køge.

En Handelsmand kommer kørende ind paa Rejse-laden, og paa Læsset havde han en prægtig sort Pudel, der gøede og snærrede ad enhver, der vilde nærme sig Vognen. Den kunde rigtig lægge Overlæben tilbage og vise sine hvide og skarpe Tænder.

Handelsmanden udbredte sig om, at Mage til Hund fandtes der ikke i hele Danmark osv.

Samtidig svingede en anden Fragtmand ind paa Laden og sprang af Vognen, det var en stor og kraftig Mand, der nok kunde se ud til at besidde vældige fysiske Kræfter.

Ogsaa han stod et Øjeblik og saa paa den rasende Hund, der nu saa og sige hang i Klørne ud over Pressningen og gøede, saa det gav Genlyd. „Det var en streng Hund, du har der,“ sagde hans til Hundens Ejer.

„Ja, kan du gaa hen og tage ham af min Vogn med de bare Hænder, saa vil jeg give dig 25 Rigsdaler,“ svarede Ejeren.

Den store Fragtmand tog ganske rolig sin Kørekappe af og lagde den paa sin Vogn, og nu udspillede en Scene, som lyder ganske utrolig, men den er sand.

Frugtmanden fløjtede nu paa en ham ganske egen Maade, og sagde saa til den rasende Hund: „Dæk dig, Feldmann, kender du mig ikke igen!“ og se, Hunden lagde sig ned i Dækstilling, og den store Mand tog den

ganske rolig paa sine Arme og bar den hen og satte den oven paa sin egen Vogn, og sagde igen til Hunden, idet han pegede paa den Mand, hvem den hidtil havde fulgt.

„Kan du passe godt paa ham der, at han ikke tager min Kappe,“ og henvendt til den anden Vognmand sagde han: „Kan du nu tage Huden væk fra min Vogn med Hænderne, saa giver jeg dig 50 Rigsdaler.“

Nu viste det sig ganske umuligt for Hundens tilsyneladende Ejer at nærme sig Vognen, Hunden bed og snærede ad ham og vilde slet ikke kendes ved ham mere. Løsningen paa Gaaden var den, at den store Fragtmand var Hundens virkelig og rette Ejer, men han havde mistet den i Taastrup Kro for et Aar tilbage.

I samme Gæstgivergaard sad ogsaa en Aften en Handelsrejsende og varmede sig ved Kakkelovnen.

Ved hans Side laa hans store Set. Bernhardshund, og paa Væggen hang hans skindforede Pjækkert.

Underneden laa hans Sadeltasker, og op af disse stak Skæfterne af hans messingbeslaaede Pistoler.

Naar nogen uvedkommende kom til at røre ved hans Frakke, gav en ganske lille Hund sig til at gø i Frakkens Lomme, og saa rejste den store Hund Hovedet og saa sig omkring, men paa et Vink af sin Herre lagde den sig roligt ned igen.

Den lille Hund havde den Handelsrejsende købt i Tyskland, det var en af de nu saa almindelige Dværgpinchere, den Gang meget sjælden her i Landet. En mere alvorlig Forskrækkelse havde en Kusk, der bedede i Rønede Kro.

Han gik en mørk Vinteraften over i Stalden for at give sine Heste et Foder.

I Mørket og ved Tranlampens dunkle Skin syntes han nok, at det var en sær stor Hund, der gik hen og snusede til hans Træskostøvler.

Han sparkede ud efter den med et: „Gaa væk, Hund!“ hvilket havde til Følge, at den formentlige Hund rejste sig op paa Bagbenene og lod en dyb og ildevarslende

Brummen høre, medens den samtidig langede ud efter Kusken med sin ene Forlab.

Et Rædselsskrig undslap den forfærdede Mand, der søgte Tilflugt i Stalden.

I yderste Øjeblik fik han slaaet Stangen for indvendig for Døren, medens Bjørnen kradsede og bed i denne udvendig. Til al Held kom Bjørnetrækkeren til og tog Bam-sen i Nakken og fik den forsvarlig bundet. Den havde været tøjret i den store Kornlade for Natten, men havde revet sig løs ved at smøge Halsremmen af sig.

Naar en Tur skulde foretages pr. Vogn til København, var der stor Tarvlighed Dagen lang med at faa Vognen læsset og alt bragt i Orden.

Var det et stort, tungt og højt Læs, maatte det stuves forsvarligt og til Slut snøres med Reb, saaledes at Kusken ikke kunde risikere, at Læsset forskubbede sig, saa han midt paa Landevejen maatte holde og læsse om, det betød Forsinkelse og Tidsspilde.

Hestene fik en særlig Omgang Røgt og Pleje, Skoene blev efterset, at de laa fast og ikke skulde gaa løse paa Vejen. Seletøjet fik et ekstra Eftersyn om alt var helt og godt, det blev smurt med Tran for at holde sig blødt og smidigt.

Vognens Beskaffenhed var Genstand for en særlig Omhu, det gjaldt om, at Hjulringene ikke var løse, at der var Splitter for alle Boltene. Akslerne blev smurt med god, fed Vognsmørelse.

For en Sikkerheds Skyld blev der hængt en lille Be-holder op under Vognen med Kultjære, for det Tilfælde, at en Aksel skulde løbe varm.

Dette var noget af det værste, der kunde ske, for saa stod det hele stille. Vognen maatte klodses op, Akslerne afkøles, og saa var der ikke andet at gøre end at smøre med Kultjære, det var den eneste Smørelse, der vilde bide paa Akslen efter en Varmløbning.

Naar saa alt det var færdigt, og en Kasse med Søm, Reservesko, Hammer og Knibtang, om Vinteren tillige

en Krukke med grøn Sæbe til at smøre Hestenes Hove indvendig med, for at Sneen ikke skulde klampe, var sat op foran under Sædet, kunde Afrejsen finde Sted.

Kusken var om Vinteren iført islandsk Trøje og Strømper, en strikket Hue eller en Stormhue paa Hovedet, Vadmelskappe og et Par Træskostøvler med Halmviske i Bunden, for at holde Fødderne varme under den lange Tur, samt tykke, strikkede islandske Vanter paa Hænderne.

Til Slut kom Husherren med Bøgerne, Pengene og Riflen med paasat Bajonet.

„Skyd for Himlens Skyld ikke før i yderste Øjeblik, om det bliver nødvendigt,“ formanede han, og saa kørte Vognen ud af Gaarden, med den halsende og gøende Hund foran.

Turen gik lige direkte til Rønnede, hvor der blev holdt det første store Hvil.

Den nyopbyggede Rønnede Kro var opført, hvor Fakse—Næstvedvejen skærer Hovedlandevejen fra Køge til Vordingborg, og havde faaet kongelig Bevilling 1825.

Videre til Køge, en Afstand paa 24 km, var det næste Stræk, og det Stykke af Vejen før og efter Køge kaldtes for „det kolde Stykke“, hvor Østenvinden rigtig kunde være skarp og bidende i den kolde Aarstid.

Næste Bedested var Taastrup Kro, her var ogsaa en Bom med en Bommand, hvor der skulde betales Bompeng for at faa Lov til at køre igennem.

Ved Vejen ind til Hovedstaden laa de forskellige Kroer: Korporalskroen, Kildebrønde og Røde Vejrmølle Kro.

Ved Foden af den høje og stejle Frederiksberg Bakke ved Pilealléen var der igen en Bom, den sidste, og her havde Bommanden en ekstra Fortjeneste af Fragtmandskuskene.

Han havde nemlig en vældig stor, engelsk Bryggerhest, en Hoppe, der var 12 Kvarter høj, og hed Lotte.

Den kunde med sine vældige Kræfter trække lige saa meget som to almindelige Heste tilsammen, dens Forhove maalte 8 Tommer i Diameter.

Den stod altid med Selen paa i en Stald lige ved Siden af Bomhuset, og naar saa Fragtmændene kom fra København med stort og tungt Læs og skulde op ad Bakken, saa lejede de Lotte af Bommanden.

Betalingen var efter Antallet af 1000 Pund. Hesten blev spændt foran Stangen med et særligt Kædetræk, Bommanden gav den et Slag med sin flade Haand paa Lænden: „Saa Lotte,“ og saa lagde det vældige Dyr sig i Seletøjet og trak til af alle Kræfter.

Men naar Læsset var naaet op til, hvor Indgangen til Zoologisk Have nu er, satte Lotte alle fire Ben fast i Vejen, saa vilde den ikke mere. Kusken hægtede Træktøjet af og hængte det paa Siden af Hesten, og saa gik den selv tilbage til Bommanden for at gentage Turen, naar den næste Fragtmand kom fra København.

En særlig Tur kunde Vognmændene faa, naar der blev drevet Slagtekvæg eller Faar til København fra Vordingborg, med at køre Fouragen ind til Dyrene, og saa køre for Driverne tilbage til Byen igen.

I Vordingborg var der dengang en stor Drankestald, der kunde rumme ca. 60 Kvier og Stude, der stod og aad sig fede og trinde i Dranken og Masken fra Brændevinsbrænderierne.

Disse blev solgt til den store Kreaturkommissionær Mølvig paa Vestergade, der i sit store Slagteri havde 16 Slagtersvende i sit Arbejde.

Dyrene blev drevet ad den gamle Vej gennem Lekkende Skov over Præstø, Vindbyholt til Køge, da Dyrene ikke kunde taale at gaa paa den nye Vejs skarpe Skærver.

Der var saa Folde ved Kroerne, hvor Dyrene blev drevet ind om Natten, og Folkene gik Vagt om dem med Hunde for at passe paa eventuelle Tyve, der vilde stjæle ud af Flokken i Nattens Mulm og Mørke.

Undertiden blev der ogsaa drevet 200 Faar og Lam ind til København ad den gamle Vej, og her lykkedes det en Gang et Par Gavtyve, trods al Paapasselighed, at stjæle to store, fede Gimmerlam ud af Flokken om Natten ved

Kildebrønde, til stor Ærgrelse for Vogterne. Tyven blev selvfølgelig ikke paagrebet og aldrig fundet, og Lammene var væk.

Det var et vanskeligt Arbejde at holde sammen paa saadan en stor Flok Faar, naar de skulde drives over Voldgraven, gennem Vesterport og ad Vestergade ind i Slagtermester Mølwigs store Stalde.

I Drivningen deltog ca. 10 Drengene fra Vordingborg, det var en Festtur for disse Gutter, og de fik fire Mark foruden Kosten pr. Mand.

Faarehyrderne havde nok at gøre med at holde sammen paa Drengene, naar Hjorden var vel afleveret. De skulde jo køre hjem med Ledsagervognen næste Morgen, det gjaldt om, at Drengene ikke blev borte for dem i den store By med de mange snævre og indviklede Gader.

Næste Morgen fandt Hjemkørselen Sted, Køreturen foregik paa den stive Vogn, og Sæderne var Halmknipper i Bunden af Vognen, men Humøret var højt og Datidens Fordringer smaa.

Om Aftenen, naar Solen gik ildrød ned i Vest over Smaalandsøhavets blaa Bølger og sendte sine sidste gyldne Straaler paa den lille Bys røde Tage, nærmede Vognen sig Vordingborg.

Og medens de gamle Klokker fra Maria Magdalena Kirkens Taarn sendte sine dybe Malmtoner ud over By og Land, vendte Københavnerfarerne tilbage, og de trætte Folk og ikke mindre udmattede Heste kunde faa et vel-fortjent Hvil.

Rejsen var endt.

GLIMT FRA LAVSVÆSENETS DAGE

Af *Aksel Rønnkilde Nielsen.*

1. En Tragedie under Udskiftningen.

GMD. Hans Larsen, Lundby St. fortalte: Udskiftningen foregik i 1780-erne; Bønderne trak Lod om Gaardene.

Derved tilfaldt Gaarden ved Kirken i Gammel Lundby mine Forfædre; men i den boede en Landinspektør. Han vilde ikke flytte, vilde i Stedet have min Æt her ud paa den ensomme Mark, hvor siden Stationsbyen groede op; og Herskabet holdt med ham.

For min Slægt førte Sagfører Vium Sagen, der gik til Højesteret. Herskabet kunde nu se, at det ikke kunde vinde Sagen og kaldte derfor i 1795 Manden for sig og tilbød ham Forlig: Han kunde faa Gaarden paa Marken for 300 Rdl., og han modtog Tilbudet. Da imidlertid Sagfører Vium hørte det, sagde han: „Ja, saa har De ikke mere Brug for mig; alt, hvad der er gjort, er ulovligt. De skulde have faaet Gaarden kvit og frit og Penge til.“

Over den Besked blev Manden meget ked af det og gik hjem og druknede sig. Min Farfar, der var Træskomand, blev gift med Enken i Gaarden.

Meget fattigt havde de det i Gaarden, var en Overgang fra den, men kom tilbage igen. Siden har min Slægt boet her.

2. Et Ornegilde.

Man trak Ornen ind i Gildestuen.

Til en Begyndelse fortælles paa almindelig Maade om Ornegilde i Faxinge By i *Beldringe Sogn*:

Bønderne skiftedes i ældre Tid til at holde Byornen i deres Gaard et Aar ad Gangen. Den, der havde Ornen, fik 2 Skpr. Korn i Vederlag af hver af de andre Bønder i Lavet. En Livorne lagdes i Reglen til hvert Aar; efter dette ene Aars Forløb kom den over i en anden Gaard. Naar Orneholderen skulde af med Ornen, maatte han gøre et Gilde for de andre Bønder i Lavet og deres Koner. Gæsterne kom til Aftensmand, og Aftenen og Natten gik derefter med Drik, Kortspil og anden Morskab.

I somme Sogne var Ornegilde dog kun for Mændene alene, i andre Sogne var det for alle Bysens Folk baade unge og gamle, i enkelte Sogne varede et Ornegilde hele to Dage.

Men det ganske særegne fra *Beldringe Sogn* kommer frem, naar man hører, at det skete ved et Ornegilde, at et Par Karle ud ad Aftenen trak et Dækken over sig, lagde sig ned og krøb paa Hænder og Fødder og skulde paa den Maade forestille Ornen. En tredie Karl lagde derefter Reb paa den og trak den ind i Øverstestuen, hvor Gildet stod.

I *Dyrlev* i samme Sogn havde man en lignende „Orne“.

Fra det lidt østligere Sogn, *Allerslev*, mindes en ældre Kone, at de engang om Natten til Ornegildet tog selve Ornen ind i en Stue ved Siden af Gildesstuen, hvor der blev drevet Løjer med den.

„Hvordan?“ spurgte jeg.

„Man kan ikke være bekendt at sige det,“ svarede Konen. Og det var mig umuligt at faa hende til at udtrykke sig nærmere.

Endnu et Sidestykke til denne „Spøg“ haves, idet en Kone fra *Vrangstrup* i Tybjerg Herred erindrer, at Ornen midt om Natten under Ornegildet blev drevet ind i Gildesstuen til stor Morskab for alle tilstedeværende. Vi Piger

sad og fniste til hverandre: — vilde den nu bare tabe en Klat, sagde en.

Dette Glimt med Ornen i Gildesstuen synes at være meget specielt for Præstø Amts Sogne og formodentligt aldrig før optegnet.

3. *Tingløberen i Snertinge*
samt et Glimt vel af den ældgamle Rettergang under
aaben Himmel.

Et sjældent Folkemindeglimt træder ogsaa frem af en anden gammels Mands Fortællen:

I sit eget Hus i *Snertinge*, Sværdborg Sogn, boede *Tingløberen*. Dette var en Mand, der stod højt i Anseelse i sin By. Hos ham samledes Bønderne til Forlig; naar de i en eller anden Sag ikke selv kunde blive enige. *Tingløberen* stillede da Forlig imellem dem, og efter hans Afgørelse havde de at rette sig. Til *Tingløberen* maatte Byens Folk, som vel engang havde valgt ham, yde baade Mad, Tøj samt lidt Penge, underholde ham som en anden Embedsmand.

Men oppe paa *Tingbanken* ved *Svinninge* samledes Bønderne til stort Møde. Jeg forstod, at her kom Folk fra alle Sognets Byer, medens de til *Tingløberen* i *Snertinge* kun kom fra denne By alene.

4. *Nogle Byhorn og et Madtræ.*

Lad mig forudskikke den Bemærkning, at der selvfølgelig opbevares flere Byhorn og findes eller fandtes andre Bytræer i Sydsjælland, end jeg nævner i det følgende, men de nævnte er Træer og Horn, som jeg har hørt om, naar jeg har været i Sognene for at optegne ogsaa andre Ting.

Fra *Grumløse By* i *Udby Sogn* skønnede jeg at have en paalidelig Mand, der fortalte følgende:

Fra den offentlige Vej gik ca. vest for Gadekæret og nær den nuværende Brugsforening en Vej hen. Paa denne Vejs ene Side laa Smedien, der var Byens Fælleseje

saavel som Pladsen paa Vejens anden Side. Paa denne Plads stod det gamle Bytræ, *Madtræet*, under hvilket Bønderne i gamle Dage samledes. Hverken Sten eller Jordbænk mindes jeg under Træet. Jeg tror aldrig, der har været nogen.

En skønne Dag fik imidlertid Smeden Smedien til Købs tillige med Pladsen, hvor *Madtræet* stod og fik Lov at fælde Træet og paa Stedet bygge et Hus, som endnu ligger der.

Med det gamle *Madtræ* forsvandt dog ikke alt om gammelt Bystyre ud af vor By. Byhornet, der er af Kobber, samt Oldermænd har vi den Dag i Dag (optegnet ca. 1938). Gaardmændene skiftedes til at være Oldermænd et Aar ad Gangen og til at have Hornet i deres Gaard.

Oldermandens Bestilling er at opkræve Grundskyld af nogle Huse, bygget paa Byens Jord, d. v. s. Landsbyens Fælleseje fra gammel Tid. Den her aarligt opkrævede Grundskyld gaar til at vedligeholde en flot Genforeningsplads, i hvis Midte staar et nyt Bytræ, plantet for et halvt Hundrede Aar siden, men ikke paa det Sted i Byen, hvor det rigtige *Bytræ* stod.

Gisningen om, at det kolossale Poppeltræ i et Vekryds i den ca. 10 km nord for Næstved liggende Landsby *Skelby* ogsaa skulde være et fhv. Bytræ, maa vist opgives, thi Folk i Byen fortæller mig, at Træet stammer fra en Poppelstage, der ca. 1807 blev stukket i Jorden i et Havegærde. Vejen er senere lagt om.

I *Rislev By*, nogle km sydligere, gætter man paa, at et meget stort, gammelt Træ i Byen er det gamle Bytræ. I et Reb i et af dets Grene hængte altid i Fastelavnen Karlene Tønden op, naar de skulde slaa Katten af Tønden.

Om et lignende Træ, brugt paa samme Maade, fortælles fra Glumsø.

Og fra *Fensmark* siges: Paa en Plads i Fensmark mellem et Hus, der beboes af Malkekonen hos Laurids Hansen, og et Hus, hvori bor en Arbejder paa Holme-

gaards Glasværk, ligger flere mindre Sten og staar nogle raadne Pile. Jeg mener — siger vedkommende — at der har været Bystævne paa dette Sted. De fleste af Stenene er dog brugt til Grund til et Hus.

Om *Byhorn* har jeg iøvrigt følgende Glimt fra Syd-sjælland.

Kalkerup By i Fensmarks Sogn: Jeg har været Oldermann her i Kalkerup og haft Byhornet. Det var et almindeligt Studehorn, hvoraf der var skaaret en Snut af Spidsen, som da var paasat et Mundstykke af Porcellæn.

Lundby: Her var to Byhorn, et lille og et stort. De menes at ligge i en bestemt angivet Gaard i Sognet.

Faksinge i Beldringe Sogn: Byhornet siges de altid at have haft i Bybjerggaard i Faksinge. *Hastrup*, samme Sogn: Byhornet var et Kohorn med Metaltud.

Snertinge i Sværdborg Sogn: Byhornet var af Kobber og lignede en Trompet. Hornet var i mange Aar i Snertinge Smedie,

Nævnte Glimt af gamle *Bytræer* og *Byhorn* kan synes lidet værdifulde; lad det da saa ogsaa nærmest være en Spore til lokalkendte Folk om at se dem om i Sognene og at optegne og bevare saadanne Ting og andet, at ikke der først efter Tilintetgørelsen af saadanne hos ligegyldige eller uforstandige Mennesker pludseligt skal gaa en Praas op, som der gjorde det for en ung Kone, der sagde til mig: „Ih! Jeg forstaar nu, at det var Byhornet, der laa hjemme i min Fødegaard og flød om. Det var et rigtigt stort, glat Kohorn, som Spidsen var skaaret af. Vi Børn legede med det. Jeg fik aldrig den Gang at vide, hvad det var. Aner det frøst nu, da der fortælles om andre Oldermannshorn.“

FRA DEN GAMLE LANDSBY

Af August F. Schmidt.

1. Bygilde og Gildehus.

BYMÆNDENE i vore gamle Landsbyer udgjorde ikke alene et Bylav, men også et *Bygilde*, der kunde holde sin alvorlige Sammenkomst på Stævnepladsen og bagefter samle sig i Oldermændens Stue eller i Gildehuset til en Fællesdrikning, hvor Øltøndens Indhold blev nydt i hyggelig Enighed under Oldermændens Førerskab. Selv om det i Almindelighed var i Oldermændens Gård, Mændene samledes til de Forhandlinger og Sammenkomster, der ikke holdtes under åben Himmel, var det dog således i en Del Landsbyer, at man havde et *Gildehus* at søge til, når Bygildet skulde samles til en Festlighed. Gildehuse, der kendes fra Middelalderen, ikke alene fra Købstæderne, men, som nævnt, også fra Landsbyerne, var Lokaler, hvori man kunde forsamles med faglige eller selskabelige Formål for Øje. Som Vidnesbyrd om Gildeorganisationens almindelige Udbredelse kan man opfatte en gammel Retsformel, som i 1591 er sluppet en Skriver i Pennen. Kongen giver nogle dømte Mænd på *Møen* „deres Mandhelg igen, saa de maa gaa og staa i Lov og Tov og søge *Lav og Gildehus* med gilde Mænd og gæve“*) Hvilken Udstrækning det middelalderlige Gildevæsen har haft på Landet, kan ikke mere fastslås. Forholdsvis få

*) Kancelliets Brevbøger 26.-12. 1591.

Landsbygilder findes nævnt i gammel Tid. Flest er kendt fra *Sydsjælland*, hvorfra Museumsinspektør Kai Uldall har meddelt Oplysninger om *Gildehuse* i en Del Landsbyer, således fra *Aaderup* År 1509, *Studby* 1423, *Blangsted* 1563, *Kalby* 1560, *Nyråd* 1598, og i Amtsstuematriklen 1664 anføres flere Gildestavne eller Gildehuse i sydsjællandske Landsbyer. Landsbygilder i Tiden før og omkring Reformationen kendes fra *Røddinge* på Møen, *Uggerløse*, *Gjødstrup*, *Branderslev*, *Skuderløse*, *Ladby*, *Gunderslev*, *Hellested* og det ukendte *Lekkesholm* (på Sjælland*).

2. Bypladsen.

Gildehusets Plads har selvsagt været på et centralt Sted i Landsbyen, måske nær Gadepladsen, der foruden at fungere som *Festplads* også var Rådsplads, idet Bymændene samledes her til bestemte Tider, almindeligvis om Søndagen efter Kirketid, for under Ledelse af Oldermændene at drøfte Sager af fælles Interesse. De mange Forhandlinger om Markfællesskabet bevirkede, at der næppe gik mangan Søndag Eftermiddag uden Byhornet eller Trommen kaldte til Stævne. Undertiden kunde Oldermændene også sammenkalde Bymændene en Søndag i Middagsstunden, hvis der var noget presserende, der skulde meddeles eller behandles. Det fortælles også fra *Lund* på Stevns, at nogle af Mændene dér kom løbende med deres Meldmad i Hånden, for ikke at komme for sent til Stævne. I Præstø Amt var Bypladsen i de fleste Landsbyer forsynet med en *Majbænk*, en Jordvold eller Græs-bænk omkring *Majtræet*. Denne Græsbanke er mest kendt i Overleveringen fra *Stevns*, hvor der fandtes en Majbænk i *Magleby*, *Klippinge*, *Holtug*, *Strøby*, *Lund*, *Varpelev*, *Hellested*, *Borup* og *Havnelev*. Endvidere i *Rønnebæk*, *Snesere*, *Store Røddinge*, *Sandvig*, *Tjørnehoved* og *Bakkebølle*. — Byens Træ som *Majtræ* er kendt fra *Strøby*,

*) Fortid og Nutid VIII, 178 ff.

Hellested og Havnelev (Piletræer). I *Rønnebæk, Sneseere, Mern og Sandvig* var ligeledes Majtræer (Aske). I *Vordingborg* Landsogn var Majtræet en Pil*).

3. *Byplanen.*

Alle vore Landsbyer er i deres ældste Oprindelse *Terrænbyer*, idet deres Byggeplan helt var afhængig af de topografiske Forhold. Op igennem Middelalderen udvikler de gamle Landsbyer sig gradvis, Gård blev lagt til Gård, Vang til Vang, således at en Rekonstruktion af de ældgamle Forhold meget vel lader sig udføre ved et tålmodigt Studium af de senere. Ved at betragte det ældste Kortmateriale, der findes opbevaret vedrørende vort Lands Sogne, kan man se, hvorledes Landsbyernes Byggeplan var i gamle Tider, før Udskiftningen*) fandt Sted og Fællesskabet var ophørt. Det er nu så heldigt, at man i det store Værk: „Danmarks Kirker“, hvor Bindene om *Præstø Amt* udkom 1933—35, gennem Fotografier af de ældste Udskiftningskort fra hver Kirkelandsby kan se, hvorledes Landsbyernes gamle Byggeplaner var. Gennem Fotograferingen og Offentliggørelsen af dette betydningsfulde Kortmateriale er der i „Danmarks Kirker“ tilført ikke mindst det lokalhistoriske Landbystudium et overordentligt vigtigt Materiale, som nok i Fremtiden skal blive udnyttet. Man lærer af disse Byplanskort meget om, hvorledes de enkelte Landsbyer har udviklet sig fra en enkelt Række Bygninger til to Rækker og tit til mange flere, alt efter Byernes Størrelse og Jordens Overfladeforhold. Almindeligvis er *Sydrækken* af Gårde i Landsbyen den ældste, men undertiden kan andre Partier af Byen være ældst, således som i *Store Taarnby*, hvor *Øst-rækken* af Gårde uden Tvivl er Byens oprindelige Kærne. Denne By er en regelmæssig „Langby“. *Glumsø* er op-

*) Jfr. min Bog: *Oldermand og Bystævne* (1945), Registreret.

*) Om Udskiftningen i *Præstø Amt* læs en fortrinlig Afhandling af *Poul Nielsen* i *Præstø Amts historiske Årbog* 1943, 36—66.

ført Nord for en Sø og bygget efter en uregelmæssig Plan. Østpartiet af Byen er her sikkert yngst. Hovedindtrykket af kendte Byggeplaner fra en hvilken som helst Egn af Danmark viser mer eller mindre *Uregelmæssighed* i Landsbyens Bebyggelses anlæg, som det har udviklet sig Århundrede efter Århundrede. Gode Eksempler i så Henseende er Byer som *Herlufmagle*, *Fensmark*, *Rislev*, *Næsby*, *Rønnebæk* og *Vester Egesborg*. Regelmæssige, med „Langby“-Præg, er Byer som *Herfølge*, *Magleby*, *Fakse*, *Roholte*, *Aversi*, *Toksværd*, medens *Lyderslev* kan kaldes en uregelmæssig, spredt Langby. *Højerup* er på Grund af sin Beliggenhed omkring en Dam blevet en „Rundby“, endda af de uregelmæssige. Og sådan kunde man blive ved. Her er en vid Mark for Studier. Lokalhistorikere bør så vidt muligt altid fremføre i deres Arbejder, hvad de véd om de enkelte Landsbyers Plan og den Udviklingshistorie, der er knyttet til hver Bys Anlæg i Landskabet.

Kirkernes Beliggenhed i eller ved Landsbyerne er det ligeledes meget lærerigt at iagttage. Da Kirkerne er *yngre* end de gamle Sognebyer, er det forståeligt nok, at de fleste Landsbykirker har deres Plads i det ene Hjørne af Byen eller også helt *uden* for den gamle Bykreds. Kun i de færreste Tilfælde ligger Kirken inde mindt i Byen. Udfra Kirkens Plads kan man ofte drage Slutninger om, hvilken Part af Byen det er, der er ældst.

HULTRÆER OG STENKAST

Af August F. Schmidt.

Hultræer.

FRA adskillige Egne af Danmark kendes Overlevering om Træer, der brugtes i magisk-medicinsk Øjemed. Disse Træer skulde ved Hjælp af en Dobbelstamme, en udbuet Gren eller på anden Måde være forlenet med en Åbning eller et Hul, hvorigennem et sygt Barn kunde trækkes. Efter Gennemdragningen mentes det at blive raskt. Det var hyppigst *Egetræer*, der blev anvendt som Kurtræer, hvilket kommer af, at Egen tiere end andre Træer frembyder Betingelser for at blive benyttet til Gennemkrybning, idet dette Træ ret ofte fra Roden af gror ud i flere Stammer, hvorigennem der let kunde fremkomme et til Gennemkrybningen anvendeligt Hul. Det kunde også undertiden være voksne, der skulde krybe gennem Hultræet. Tiest var det Børn, der led af Engelsk Syge (Rachitis), der måtte igennem Træet. Også mod Gigt, Kirtelsyge og Ringorme kunde Kuren hjælpe. Når det meddeles, at Patienterne skulde trækkes nøgne gennem Hullet, har dette sin Årsag i, at Nøgenhed forklares som Renhed. Det nyfødte Børn er nøgent og ubesmittet af Verdens Sygdomme. Foruden Gennemkrybningen, der på voksne Mennesker vel undertiden p. Gr. af sin suggestive Indvirkning kunde være af helbredende Indflydelse, skulde der også skæres et Stykke af Træets Bark, som skulde tages med hjem og lægges under den syges

Hovedpude i 9 Nætter, så var Sygdommen borte. Det er let at forstå, at det måtte være af Betydning at have et Stykke af det hellige Træ hos sig. Dets Kraft måtte så virke med forøget Styrke. Ved Hultræet i *Enderslev Sogn* skulde der skæres Skurer i Træets Bark. I Skurerne blev strøget Materie fra Sårene. Træet skulde så få Sygdommen. Tidspunktet for Træbesøget var for det meste om Aftenen efter Solnedgang. Det var en Regel indenfor Folketroen, at magiske Kure skulde foregå i Stilhed, hvad man belæres om fra *Ganneskovegen*. Det kunde være farligt at sige noget som helst under Udførelsen af en Handling, hvor man arbejdede på at blive befriet for noget, som var skadevoldende for Mennesker. Blev Stilheden brudt, antoges Kuren for mislykket. Når alle Iagttagelser var gjorte og enhver Regel overholdt under Udførelsen af Gennemkrybningskuren ved det udvalgte Træ, var det rimeligt, at der som Tak for forventet Helbredelse blev ydet et *Offer* til Træet. Dette Offer bestod af et Stykke Tøj, en Pjalt, en Tråd el. a. sl. Eller der lagdes Mønter ved eller i Træet, således ved *Ganneskovegen*, hvor der også lagdes Tøj og Klude ligesom ved Kludetræet i *Lestrup Skov*. Tøjofringer og Møntofringer til Hultræer har deres Sidestykker i Ofringer til *hellige Kilder**) De udvalgte Kildevæld besøgte i samme Hensigt som Hultræerne: de skulde helbrede for Sygdomme af forskellig Art. Derfor måtte Taknemligheden mod Hultræer og Helligkilder også give sig et fælles Udtryk. Kilder og Træer har begge haft deres selvfølgelige Plads i Folkets Naturdyrkelse. Man søgte Hjælpen, hvor man mente, den var at finde. Den rislende Kilde og det ejendommelige Træ var hver for sig i Stand til at påkalde Opmærksomheden.

Til Hultræer knyttedes selvsagt Tabuforestillinger:

*) Fra Præstø Amt kendes 36 Helligkilder. Se Præstø Amts historiske Aarbog 1923, 3—17 og min Bog: Danmarks Helligkilder (1926), 121—124.

Træet var helliget, og det var farligt at fælde det eller på anden Måde gøre det Skade, thi så vilde der ske Skadevolderen en Ulykke, hvad Folketroen fortæller om fra Ganneskovvegen og Kludetræet i Lestrup Skov. Hos primitivt tænkende Folk anvendes Tabu, hvor det gælder om at beskytte en Ting. — Når det i dansk Folketro oplyses, at syge Mennesker, tiest Børn, kunde blive befriet for Sygdom ved at blive trukket gennem et Hul i et Træ, ligger der til Grund for en sådan Tro den magiske Tankegang, at et Træ, der fra Naturens Side var blevet udmærket med en særlig Åbning, mentes at kunne optage Sygdommen i sig ved umiddelbar Kraftoverføring, når den syge blev bugseret igennem Åbningen. Det var iøvrigt en meget udbredt Tankegang forhen, at man kunde overføre Sygdomme (Tandpine, Koldfeber etc.) på forskellige Træer — mest dog Hyld og Eg — ved Trylleformler og sympatisk Magi. Det er en ureligiøs, trolldomsagtig Fremgangsmåde, der her er Tale om. Derimod er der i Hultræskurene et religiøst Islæt, idet man jo ofrede Klude og Mønter til Træet efter at Kuren var overstået. — *Berøringen* af Hultræet har været af Betydning for Sygdommens Optagelse i Træet. Det var en gammel og kendt Forestilling, at en Sygdom kunde stryges af f. Eks. paa et Lig, der så tog Sygdommen med sig. Der er heller ingen Grund til at tvivle om, at man har tænkt sig, at Smygningen gennem det snævre Hul i Træet har været en medvirkende Årsag til, at Sygdommen blev overført på dette. Gennemkrybningen er også blevet opfattet som en symbolsk Fødsel, hvorved Mennesket blev som født på ny (og derved var uden Sygdomme), men denne Nyfødsel vilde dog ingen Betydning få, hvis ikke magiske Kræfter ved det nøgne Legemes Berøring af Træet samtidig kom i Virksomhed, ligesom den mere eller mindre intense Gnidningsmodstand mellem Træ og Legeme jo også ifølge primitiv magisk Tankegang måtte fremme Træets Evne til at optage Sygdommen i sig. Troen på Hultræer og Skikke knyttet til disse er kendt fra så

at sige alle Egne af Jordkloden. Fra Danmark ved man nu Besked om 45 Hultræer, deraf ikke færre end 7 fra Præstø Amt. Disse 7 Træer er: Hultræ i Almissevænge i *Enderslev Sogn*. Nibøgen i *Mårreskoven* i *Lyderslev Sogn*. Hybentorn mellem Hellested og Tryggevælde i *Karise Sogn*. Hultræ i Ganneskov i *Alslev Sogn*. Hultræ ved *Vemmetofte* i samme Sogn. Kludetræet i *Lestrup Skov* i *Kongsted Sogn*. Og et Hultræ i en af Bækkeskovs Skove i *Everdrup Sogn*. Om Træerne i Ganneskov og Lestrup er der en særdeles omfangsrig Overlevering, men da denne er udgivet — for alle 7 Træers Vedkommende — i Tidskriftet *Danske Studier* 1932, 47—52*) skal den naturligvis ikke gengives her, hvor det fortrinsvis har været Hensigten at henlede Opmærksomheden på Præstø Amts relativt store Tilskud til Danmarks Folketro om Hultræer, der har været benyttet til ned imod År 1900. De viser os, hvorledes Tankesæt og Vane, der har Rod i en Oldtids Naturopfattelse, har eksisteret i en Tid, hvor Videnskaben har vundet de største Sejre.

Stenkast.

I en Optegnelse i Dansk Folkemindesamling fra *Mogenstrup Sogn* (Hammer Herred) meddeles, at der fandtes en *Stenbunke* på Åsen ved Mogenstrup. Besøgende lagde en Sten til Bunken. Her har vi et af de 48 Eksempler fra vort Land på Stenkastbunker, fremkommet ved at forbipasserende lagde en Sten til Bunken, der herved kunde nå en ofte ikke helt ringe Størrelse. Oprindelsen til denne Skik er at søge i en forebyggende Forestilling hos Almuen, der mente at værne sig mod Genfærd, når en Sten blev kastet til den i Forvejen værende Bunke, der i Tidens Løb var blevet sammenkastet på et Sted, hvor engang et Mord eller en anden Ulykke var foregået. Sådan et Sted mentes Genfærd at husere, men ved at yde dette et Of-

*) Jfr. *Johannes Tholles* Afhandling om Flora og Folketro i Præstø Amts historiske Aarbog 1944, 126—29, 140.

fer i Form af et Stenkast (eller Pindekast), kunde man uden Uheld eller Antastning passere Ulykkesstedet. Kastet indeholder altså oprindeligt to Motiver: *Offer* til Genfærdet på Ulykkesstedet og *Værn* mod Genfærdet. Det er ældgamle Trosforestillinger, kendt fra de fleste af Jordens Lande, der er knyttet til de danske „Stenkast“ (se Danske Studier 1929, 40—55), af hvilke der fra Præstø Amt vist kun kendes det ovennævnte fra Mogenstrup Ås.

FHV. AMTMAND, KMHR. G. TOFT

Den 18. januar 1950 døde kmhr. Toft pludselig paa amtssygehuset i Næstved, hvor han var indlagt efter at være kommet til skade ved en automobilulykke.

Kmhr. Toft havde et rigt liv bag sig i statens tjeneste og hørte til den gruppe moderne unge embedsmænd, som man da begyndte at placere i amtmandseembederne.

Efter at have været konstitueret amtmand over Thisted amt og stiftamtmand over Sjællands stift blev han i 1920, ca. 40 aar gl. udnævnt til amtmand over Ringkøbing amt, hvor han fik lejlighed til at gøre en særlig indsats i det vanskelige Hvide-Sande-spørgsmaal.

Den københavnske embedsmand faldt godt til i den vestjydske egn og bevarede gennem aarene kontakten med gode venner her. Opholdet dér blev dog ikke af lang varighed, allerede i 1926 kaldtes kmhr. Toft til amtmand

over Præstø amt, hvor han sad til den ubønhørlige aldersgrænse afsluttede hans virke som embedsmand. Det blev rige arbejdsaar, bl. a. med meget byggeri og med opførelsen af mønsbroen, arbejder, som han gik op i med liv og sjæl.

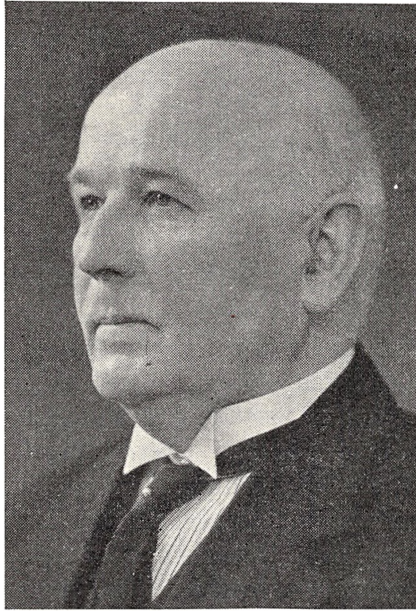
Han var en fremragende forhandler og med sin elskværdighed og evne til at omgaas alle slags folk fik han selv vanskelige forhandlinger til at glide. Han elskede at se mennesker om sig og udfoldede en stor gæstfrihed, som sammen med hans særlige hobby, jagten, ogsaa udenfor embedet bragte ham i kontakt med forskellige kredse i hans amt. Hans gode vilje til at raade og hjælpe bidrog ogsaa til, at han kun efterlod sig gode minder.

I Ringkøbing amt havde kmhr. T. bl. a. knyttet forbindelse med kredse, som dyrkede den lokalhistoriske forskning, en forbindelse, som vedvarede gennem aarene og medførte, at han stadig fik tilsendt lokalhistoriske arbejder derovre fra.

Det faldt derfor ganske naturligt, at kmhr. T. straks gled ind i bestyrelsen for Hist. Samf. f. Præstø Amt, og da amtmand Vedel trak sig tilbage efterfulgte denne som formand.

Kmhr. T. var ogsaa meget interesseret i Næstved museum, af hvis bestyrelse han var medlem i en aarrække. Ved sin afgang som amtmand glædede han sig til i højere grad end før at kunne ofre sig for Hist. Samfund og museet. Desværre blev det kun en stakket stund, men han vil med taknemmelighed blive mindet for sin interesse og sit virke ogsaa paa disse omraader.

T-D.

FHV. BORGMESTER, BANKDIREKTØR
J. P. JENSEN-STEVSNS

Den 18. november 1951 døde bankdirektør Jensen-Stevns.

Jensen-Stevns, som var jurist af fag, var en rigt begavet mand med mange interesser. Han elskede sin fødeegn Stevns og ofrede andre muligheder for denne. I 1906 tog han som by- og herredsfuldmægtig til Store-Heddinge, hvor han forblev resten af sit liv. Hans evner blev snart taget i brug til en række tillidshverv, og han blev byrådsmedlem og var i adskillige aar byens borgmester. Hans politiske interesser førte ham en tid som landstingsmand ind paa rigsdagen, til hvis skarpeste hoveder han regnedes. Jensen-Stevns var meget historisk og nationalt interesseret og havde en aaben pung i nationale spørgsmaal.

Under jordkampen i Sønderjylland i 30-erne reddede han en større gaard for de danske hænder ved at købe den.

Han hørte til de kredse i Stevns, som virkede for kulturel forbindelse mellem Skaane og Østsjælland og var en hovedkraft i denne bevægelse. I hans sidste leveaar gav denne interesse sig udslag i arbejdet for opstillingen af gøngemonumentet i Frederiksminde ved Præstø, og uden hans indsats var det næppe blevet rejst. Ved afsløringen den 29. sept. 1951 optraadte han vel sidste gang offentligt.

Hans nationale og nordiske interesser førte ham ind i foreningen „Norden“, i hvis hovedledelse han gennem 20 aar gjorde et fortjenstfuldt arbejde, som paaskønnedes med hans udnævnelse til æresmedlem.

Det faldt ganske naturligt, at ogsaa vort Samfund søgte hans medvirken. Gennem 23 aar sad han i vor bestyrelse og gjorde især som medlem af redaktionsudvalget et arbejde, for hvilket vort Samfund er ham megen tak skyldig, og hvorfor ogsaa vi vil ære hans minde.

T-D.

ÆLDRE AARGANGE

af samfundets årbøger kan købes hos samfundet for neden-
nævnte priser; for medlemmer dog med ca. 25 % rabat:

Årgang 1912	Kr. 13,50
” 1913—16 á	” 2,65
” 1917	” 10,00
” 1918	” 13,50
” 1919	” 2,65
” 1920	” 5,35
” 1924	” 2,65
” 1925—35 á	” 1,35
” 1936—38 á	” 2,65
” 1939	” 13,50
” 1940—43 á	” 2,65
” 1944	” 10,00
” 1945	” 2,65
” 1946—48 á	” 5,35
” 1949	” 2,65

Johs. G. Jessen: Præstø amts skolehistorie indtil
1830 (samt lærernes biografi) ” 16,00

Amtsudgaven af „Danmarks Riges Breve“, Præstø-Sorø-amt,
kan kun leveres til medlemmerne, pris 2 kr. pr. hefte.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
OVERDREVENE af <i>Holger Munk</i>	273
ORNEBJERGHINGSTEN af <i>Holger Munk</i>	288
BIDRAG TIL VINDBYHOLT KRO's HISTORIE	
af <i>Børge Green-Larsen</i>	297
FRØSLEVGÅRD VOLDSTED af dr. phil. <i>Vilh. la Cour</i>	332
EN FRAGTMANDSTUR af fhv. kbmd. <i>Jørgen Ravn Teisen</i>	352
GLIMT FRA LAVSVÆSENETS DAGE	
af <i>Aksel Rønnekilde Nielsen</i>	367
FRA DEN GAMLE LANDSBY af <i>August F. Schmidt</i>	372
HULTRÆER OG STENKAST " " " "	376
FHV. AMTMAND, KMHR. G. TOFT.....	381
FHV. BORMESTER, BANKDIREKTØR J. P. JENSEN-STEVEN	383